

De rivierkreeft opeten,
dat kan natuurlijk ook.
Het is best lekker

Hans Schouffoer hoogheemraad
IN HET NIEUWS 6

Palestijnse bedoeïenen opgejaagd

De Westelijke Jordaanoever komt niet voor in het vredesplan. Een voorstel voor meer kolonistenwoningen bedreigt de Palestijnse bedoeïenen in het gebied.

BUITENLAND 14-15

FOTO AMMAR AWAD/REUTERS

Formule 1

Lando Norris
verslaat Max
Verstappen nipt

SPORT 24-25

Lokale politiek

In Katwijk staat
de zondagsrust
op het spel

IN HET NIEUWS 4-5

Formatie

Verdringen D66
en CDA de giftige
politieke cultuur?

OPINIE 30-31

Batterijfabriek

Eigen batterij
eerst, vindt
Moniek Tromp

WETENSCHAP 28

NIUWSBRIEVEN

De hele dag op de hoogte
nrc.nl/nieuwsbrieven/actueel

REDACTIE

redactie@nrc.nl
nrc.nl/overons

ABONNEMENTSVRAGEN

ga voor meer informatie
naar nrc.nl/service

Deze uitgave komt voort uit
Algemeen Handelsblad (1828)
en Nieuwe Rotterdamse
Courant (1844)

PRIJS €4,60

Jaargang 56
no. 59
BELGIË €5,60

8 710404 000484

15025

IN HET LAND
BLOEMENDAAL

HANS STEKETEE

De wind geeft het landschap een reset

Het fietspad verdwijnt onder het zand. Het is niet ondergestoven. Er is een compleet duin overheen geschoven. Niet van de ene op de andere dag; dit duin groeit al een tijd het land binnen, een meter of tien, twintig per jaar.

In de met helmgras begroeide zeereep - de duinenrij die aan het strand grenst - werden ten noorden van Bloemendaal vanaf 2012 vijf sleuven gegraven, met de dominante zuidwestelijke windrichting mee. Zo kon het zand weer stuiven, met de wandelende duinen als zichtbaarste resultaat.

Maar het zand waait verder het vergrassende duinlandschap van Nationaal Park Zuid-Kennemerland in. De kalk in het zand tempert verzuring door stikstof, zodat planten terugkeren die bij een schralere bodem horen. En die alleen al om hun namen een aanwinst zijn: knopbies, bonte paardenstaart, slanke duingentiaan.

„Dit landschap kreeg een reset”, zegt Wim de Groot als hij zijn fiets parkeert aan de voet van het kruipende duin. De nieuwe plantengemeenschappen interesseren hem (iets) minder dan zijn eigen specialisme. Als ‘vrijwilliger-onderzoeker’ doorkruist hij aan het begin van de herfst en de winter hier ‘zijn’ twee kilometerhokken - vakken van één bij één kilometer waarin de kust van Cadzand tot Rottumeroog is ingedeeld - om te kijken hoe de paddenstoelen het doen.

Paddenstoelen in december? „Zeereoppaddenstoelen zijn altijd laat”, zegt De Groot, opgeleid als bioloog. Op het zand groeit niets, maar tussen het helmgras gedijt de zeeduinchampignon en de duinfranjehoed. „En op rottende helmstengels vind je de duinstinkzwam.”

Geturfde types en aantallen voert hij in in het ‘Meetnet Zeereep’ van de Nederlandse Mycologische Vereniging, die ook gegevens bijhoudt over schimmels en paddenstoelen in bossen, moerassen en vennen. Wat De Groot niet herkent - het komt weleens voor - neemt hij mee in een botaniseertrommel om thuis te determineren.

„Kerven in de kustverdediging was lang taboe, maar de zeerepers gingen om”, zegt De Groot. Het duingebied is breed genoeg en verstuiving brengt juist een grotere zandmassa in het gebied.

In het stuifzand staat een paal met een ijzeren lijstje. Leg je telefoon erin en maak een foto, vraagt de terreinbeheerder, drinkwaterbedrijf PWN. Een *time-lapse* van die foto's „helpt ons de veranderingen in dit landschap te volgen”.

Wat zie je dan? Steeds meer zand in een doorkijkje naar zee met een steeds kleiner stukje horizon. *Rewilding*, heet dit. Maar de controle opgeven en ‘de natuur’ haar gang laten gaan betekent in Nederland meestal overstappen op een andere manier van controleren. Wij willen dit landschap.

Stuivend zand rolt de rode loper uit voor het duinviooltje en de zandlooperkever

Begin volgend jaar mag het ook verder landinwaarts stuiven. Veertien hectare oude aanplant worden weer open duin; een rode loper voor het duinviooltje en de zandlooperkever.

En vorige week is op het ecoduct tussen de Amsterdamse Waterleidingduinen en de Kennemerduinen na twaalf jaar het hek verwijderd. Damherten uit de Waterleidingduinen kunnen nu het noordelijke gebied in. Er wordt geen invasie verwacht, omdat het damhert in de Waterleidingduinen geen plaag meer is. Dankzij „populatiebeheer”, lees afschot, wordt de „doelstand” behouden, zei boswachter Martin Jonker tegen *NH Nieuws*.

In delen van de Veluwe hoeft helemaal niet meer gejaagd te worden, omdat wolven niet zo veel herten en reeën doden als tot nu toe jaarlijks werden afgeschoten. De wolf in de Waterduinen? Dat idee is nog een tikkeltje te wild.

OOORLOG IN OOKRAÏNE

Onderhandelingen VS, Rusland en Oekraïne gaan door

Na drie dagen overleg in Florida spreekt Zelensky van „zeer constructieve” gesprekken. Er zou gesproken zijn over veiligheidsgaranties bij een deal.

Simone Peek

AMSTERDAM

Drie dagen hebben Amerikaanse en Oekraïense onderhandelaars afgelopen week in Florida besprekingen gevoerd over een staakt-het-vuren. Na een telefoongesprek met de onderhandelaars noemde de Oekraïense president Volodymyr Zelensky de ontwikkelingen „zeer constructief”. Er zou onder meer gesproken zijn over de veiligheidsgaranties bij een mogelijke deal. Voor Oekraïne is het één van de belangrijkste kwesties: zorgen dat een bestand duurzaam is. Zelensky zei „vastberaden” te zijn om met de Verenigde Staten te blijven werken.

Maandag zal hij in Londen verder praten over de voorstellen met de Britse premier Keir Starmer en de Duitse kanselier Friedrich Merz. De Franse president Emmanuel Macron schuift ook aan. De vredesgesprekken bevinden zich in de „laatste tien meter”, stelde Keith Kellogg, speciaal gezant van de Amerikaanse president Donald Trump ten aanzien van Oekraïne, afgelopen weekend op het Reagan National Defence Forum.

Op dit moment is niet bekend welke voorstellen en details precies op tafel liggen. Volgens Kellogg draaien de onderhandelingen nog maar om een paar problemen, waaronder de de-facto gebiedsverdeling bij een bestand in de regio Donetsk. Voor zover bekend wil Rusland dat Oekraïne zich uit dit hele gebied terugtrekt. Oekraïne stelt voor dat de bestandslijn op de huidige frontlinie komt te liggen.

Kerncentrale

Het volgende punt dat Kellogg noemde is de verdeling van de kerncentrale in Zaporizja. In een eerder geëkt voorstel zou de stroom van deze grootste kerncentrale van Europa 50/50 gedeeld worden door Rusland en Oekraïne. Als gevolg van de oorlog dreigde de door Rusland bezette centrale zonder koelwater te komen zitten. Ook hebben er meerdere explosies plaatsgevonden. Rusland zou zijn troepen er gestationeerd hebben en van daaruit de Oekraïners aan de overkant van de rivier bestoken. „Dit conflict is ongeëvenaard”, zei Kellogg.

„De Sovjet-Unie vertrok uit Afghanistan nadat

Militaire begraafplaats Lytsjakiv in Lviv op de dag van de Oekraïense strijdkrachten op zaterdag. FOTO YURIY DYACHYSHYN/AFP

ze 18.000 militairen verloren. Wij vertrokken uit Vietnam nadat we er 58.000 verloren.” Rusland verloor tot nu toe zeker 153.000 militairen in de oorlog tegen Oekraïne.

Het laatste officiële aantal van Oekraïne is uit februari: 45.000 omgekomen militairen, ongeveer 70.000 vermisten. Het is zeer aannemelijk dat het aantal slachtoffers aan beide zijden hoger ligt.

Rusland is volop in het offensief in Oekraïne en behaalde afgelopen weken terreinwinst in het oosten van de regio Zaporizja. De Russische strijdkrachten winnen momenteel sneller terrein dan op bijna elk ander moment na het begin van de oorlog. Toch blijft de opmars militair gezien langzaam en bezet Moskou sinds het begin van de oorlog in 2014 nog altijd niet meer dan 20 procent van Oekraïne.

Ook verstevigde Rusland de grip op de industriestad Pokrovsk. Het blijft de vraag of Rusland met het zeer ambitieuze doel van *regime change* en onderwerping, daadwerkelijk van plan is de oorlog in overleg te staken.

Rusland voerde in het weekend weer grootschalige nachtelijke aanvallen op het Oekraïense energienetwerk uit. De centraal-Oekraïense stad Kremensjoek werd vroeg op zondag gebombardeerd met tientallen drones en kruisvluchtwapens. Ook de regio ten noorden van Kyiv werd doelwit. Zeker één burger kwam om en er vielen meerdere gewonden.

NECROLOGIE FRANK GEHRY ARCHITECT (1929-2025)

Architect Frank Gehry wist met zijn gebouwen steden uit het slop te trekken

Bij Frank Gehry bleek een gebouw ineens uit meer dan rechte hoeken te kunnen bestaan. Hij zette steden en wijken op de kaart,

Tracy Metz

AMSTERDAM

Zo kon architectuur er óók uitzien: met zijn exuberante vormen en verrassende materialen heeft de Canadese-Amerikaanse architect Frank Gehry, die gisteren op 96-jarige leeftijd overleed, over de hele wereld mensen de ogen geopend voor wat een gebouw kan zijn.

Hij was een van de meest vernieuwend, invloedrijke en ook productieve architecten van vooral de twintigste eeuw. Ineens bleek dat een gebouw uit meer dan rechte hoeken kan bestaan, dus ook uit een opeenstapeling van joyeuze rondingen, bollingen en schuine volumes. In 1989 werd zijn werk bekroond met de Pritzker Prize, de belangrijkste architectuurprijs, en won hij verder onder andere de Gold Medal van de American Institute of Architects en Presidential Medal of Freedom van Barack Obama.

Gehry groeide op als Frank Owen Goldberg in een arbeidersbuurt in het Canadese Toronto, waar zijn vader een kruidenierszaak runde en flipperkasten verkocht. Uit die tijd dateert ook zijn fascinatie voor vissen, geïnspireerd door zijn oma die karpers kocht en in de badkuip liet zwemmen totdat ze tot *gefilte fish* werden verwerkt. Zijn leven lang zou hij de vis als motief blijven gebruiken, ook voor sculpturen.

In 1947 verhuisde het gezin om gezondheidsredenen naar Los Angeles, waar Gehry een baantje kreeg als bezorger op een vrachtwagen en naar het lokale college ging. Hij dacht dat hij keramist wilde worden, maar zijn leraar daar zette hem op het spoor van de architectuur: „Het eerste waar ik in excelleerde”, zei hij later.

In 1954 studeerde hij af aan de architectuuropleiding van de University of Southern California. Een vervolgstudie stedenbouw aan Harvard maakte hij niet af, toen hij ontdekte dat zijn professor in het geheim werkte aan een paleis voor Fulgencio Batista, de *strongman* van Cuba die in 1959 werd afgezet door Fidel Castro en zijn aanhangers. Wel ging hij later lesgeven aan Harvard en Yale, en kreeg van beide universiteiten eredocorten. Terug in LA ging Gehry werken voor een bedrijf dat meubels van karton maakte, maar al snel ontdekte hij de architectuur. Toen hij in 1962 zijn eigen bureau oprichtte, veranderde hij op aanraden van zijn vrouw zijn naam van Goldberg in Gehry, om antisemitisme te voorkomen.

Multiplex, golfplaat en gaashekwerk

Het eerste project waarmee hij de aandacht trok, was zijn eigen huis in Santa Monica, een eenvoudige eengezinswoning die hij in 1978 verbouwde met ongebruikelijke materialen als multiplex, golfplaat en gaashekwerk. In 1989 kreeg hij zijn eerste opdracht in Europa, een museumgebouw voor designfabrikant Vitra. Op vele plekken in de wereld zouden zijn gebouwen verrijzen. Hij keerde het naar zijn idee bloedeloze modernisme de rug toe en laveerde met zijn geheel eigen stijl tussen recente stromingen door als het deconstructivisme, waarbij gebouwen in onderdelen uit elkaar worden getrokken en opnieuw geassembleerd, en het post-modernisme dat historische vormen en verwijzingen in een nieuw jasje giet.

Boven: **Frank Gehry** in zijn studio in Los Angeles. Midden: Gehry's **Guggenheim Museum** in de Baskische stad Bilbao, in het noorden van Spanje. Onder: **Fondation Louis Vuitton** in Parijs. FOTO'S MATT MCCLAIN/WASHINGTON POST VIA GETTY IMAGES; LUIS TEJIDO/ANP/EPA; JEREMY LEMPIN/EPA

Zijn grote doorbraak kwam midden jaren negentig met het met glinsterend titanium beklede Guggenheim museum in het Spaanse Bilbao, toen een zieltogende stad waar de wegtrekkende industrie de bevolking verarmd had achtergelaten. Dit project liet zien dat een stad door middel van bijzondere architectuur zichzelf economisch weer op de rails kon zetten: ‘het Bilbao-effect’.

Zijn sculpturale vormgeving werd daarna wel vaker ingezet voor culturele gebouwen die tevens aan *placemaking* moesten doen (het verbeteren van de kwaliteit van de openbare ruimte). De Walt Disney Concert Hall bijvoorbeeld, die na een moeizaam bouwproces van vijftien jaar in 2003 werd voltooid, moest net als ‘Bilbao’ een bijdrage leveren aan het herstel van downtown Los Angeles (daar kwam helaas de financiële crisis tussen die in 2007 begon).

Zijn enige gebouw in Parijs, het American Center, moest ook helpen de wijk Bercy op de kaart te zetten. Ook dat was een traject van vallen en opstaan: het Center sloot na twee jaar vanwege financiële problemen en heeft na negen jaar een succesvolle reïncarnatie ondergaan als Cinéma-thèque. Sinds 2013 werkte hij samen met Norman Foster + Partners aan de transformatie van het Battersea Power Station in Londen. Zijn Guggenheim voor Abu Dhabi zal naar verwachting - na een bouwtijd van twintig jaar - het komende jaar opengaan.

Papier, karton en maquetteschuim

Gehry was een van de eersten die de mogelijkheden van de computer onderkende en inzette. Daarmee was hij wegbereider van opvolgers als Zaha Hadid, die het digitale ontwerpen tot nieuwe hoogten opvoerde. Tegelijkertijd was en bleef de maquettewerkplaats van zijn kantoor in Los Angeles het hart van het bedrijf. Maar als het hem niet zinde, kon hij razend en tierend maquettes in stukken slaan.

Steeds meer werd de wereldberoemde Gehry de aangewezen architect voor grote en dure culturele projecten, maar ook voor woningbouw, zoals zijn eerste wolkenkrabber, een slank golvend flatgebouw voor Manhattan. Maar gaandeweg de valkuil van de roem - begon de herkenbaarheid het van de vernieuwing te winnen. Voor het grote Spaanse wijnmerk Marqués de Riscal in Rioja ontwierp hij een hotel, restaurant en bodega, in feite een verzameling dozen, versierd met opgeplakte grote kleurige metalen strikken. Zijn bijdrage aan het prestigieuze Millennium Park in Chicago was een hightech *bandstand*, een openluchtpodium, ook weer met typische Gehry-versiering.

Over een van zijn laatste gebouwen, de Fondation Louis Vuitton in Parijs voor de kunstverzameling van Bernard Arnault (2014), liepen de meningen zeer uiteen. Waar de een lyrisch werd van de grote glazen zeilen die het gebouw lijken op te tillen, zag de ander vooral een grote doos met de inmiddels welbekende losse decoraties aan de buitenkant.

Het originele van de iconoclast uit Santa Monica veranderde gaandeweg in een voorspelbare stijl voor de wereld van de vermogende en gevestigde cultuur. Je zou kunnen zeggen dat hij gevangen raakte in de opvallende beeldtaal waarmee hij wereldberoemd was geworden. Maar dat laat onverlet dat hij juist met die beeldtaal de architectuur grondig heeft opgebroken en vernieuwd.

REPORTAGE **INVASIEVE EXOOT**

Met ‘natuurvriendelijke oevers’ de invasieve rivierkreeft terugdringen

In een park in Leiden wordt de Amerikaanse rivierkreeft met succes bestreden, door de aanleg van schuine oevers met meer begroeiing.

Arjen Schreuder
LEIDEN

Goed nieuws uit Park Cronesteyn. De opmars van Amerikaanse rivierkreeften lijkt gestuit te kunnen worden. Het aantal kreeften is in dit grote park aan de rand van Leiden, op een oever die bij wijze van experiment ‘natuurvriendelijk’ is ingericht, spectaculair gedaald. „Het effect is zeer positief”, aldus Hans Schouffoer, als ‘hoogheemraad’ lid van het dagelijks bestuur van Rijnland. Het Hoogheemraadschap van Rijnland is bij deze schuine oever samen met de gemeente Leiden het experiment gestart. Vorig jaar al werden hier zes tot zeven keer minder rivierkreeften waargenomen dan een jaar eerder. En dit jaar is dat aantal zelfs afgenomen met een factor zeventien ten opzichte van 2023. Het aantal rivierkreeften ligt nu onder de waarde „waarbij rivierkreeften de ecologische waterkwaliteit beïnvloeden”, aldus Schouffoer. Tachtig meter verderop bevindt zich een ‘referentie-oever’ waar het aantal kreeften aanzienlijk minder is gedaald. Daar is de oever zoals gebruikelijk in Nederland, steil en het water troebel, blubberig, en groeien veel minder oeverplanten. Hoe aandoenlijk of grappig de verschillende soorten Amerikaanse rivierkreeften wellicht ook tegen de oevers omhoog klimmen, de impact van deze zogenoemde ‘invasieve exoot’ is groot. De kreeften vreten en knippen waterplanten kapot, als gevolg waarvan de kwaliteit van het water daalt. Ook woelen ze de bodem los, met troebel water tot gevolg en schade aan zeldzame soorten als de waterplant

Boven: De **uithemse rivierkreeft** zorgt voor problemen voor plant en dier. Onder: In **Park Cronesteyn** bij Leiden is het aantal Amerikaanse rivierkreeften spectaculair gedaald. FOTO'S JEFFREY GROENEWEG/ANP, ARJEN SCHREUDER

introducties de natuur een handje kunnen helpen.” Naast „systeemherstel” zoals de aanleg van natuurlijke oevers, is ook het vangen van kreeften een vaak gevraagde maatregel. Eerder dit jaar luidde het Hoogheemraadschap van Delfland de noodklok over met name schade aan watergangen, en stuurde het een brief aan demissionair staatssecretaris Jean Rummenie (Natuur, BBB) waarin het stelde dat het Rijk verantwoordelijk is voor het bestrijden van invasieve exoten zoals de Amerikaanse rivierkreeft. Het hoogheemraadschap streeft naar natuurherstel en „verlaagt de kreeftdichtheid om dat natuurherstel een kans te geven”.

Rivierkreeftendiner
Delfland vroeg om „handhaving” en beheersmaatregelen zoals financiële steun voor het vangen van de kreeften. Rummenie reageerde afwijzend, aldus een woordvoerder van het hoogheemraadschap. „En daartegen hebben we bij het ministerie bezwaar aangetekend. We hopen begin volgend jaar op meer duidelijkheid.” Het hoogheemraadschap is „blij dat het gesprek met verschillende partners over de bestrijding sinds dit jaar goed op gang is gekomen”.

De staatssecretaris wil wel een einde maken aan het lijden van de kreeften

Demissionair staatssecretaris Rummenie „herkent en erkent de behoefte aan meer effectieve beheersmaatregelen”, laat zijn woordvoerder weten. Het zoeken naar „kosteneffectieve beheersmaatregelen” is volgens het ministerie „een gezamenlijke zoektocht van alle stakeholders”, Rijk en provincies en waterschappen. Louter kreeften vangen lijkt de bewindsman geen goed idee. „Vangen zou heel intensief uitgevoerd moeten worden en kan niet worden gestaakt, omdat de dichtheden aan rivierkreeften dan op oud niveau terugkeren.” Als mensen de rode rivierkreeft opeten – dat kan natuurlijk ook. „Best lekker”, zegt hoogheemraad Hans Schouffoer, die de kreeft al op het menu zag staan in een restaurant. Onlangs schoof ook staatssecretaris Rummenie, samen met demissionair minister Robert Tieman (Infrastructuur en Waterstaat, BBB), aan bij een ‘rivierkreeftendiner’. Prompt stelde de Partij voor de Dieren vragen, of Rummenie wist of de kreeften voor dat diner levend gekookt waren en of zulks niet in strijd was met plannen om aan deze pijnlijke methode een einde te maken. „Het is mij niet bekend op welke wijze deze rivierkreeften zijn gedood”, antwoordde Rummenie daarop. Hij wil wel een einde maken aan het lijden van kreeften, „een probleem dat breder speelt in de herceca”. Hij hoopt dat komend jaar een verbod op het levend koken van kreeften kan worden ingevoerd.

INTERVIEW **HEIDI NIEBOER** GIJZELINGSONDERHANDELAAR

In een gesprek met een gijzelnemer wil je vooral weten: wat wil hij écht?

Gijzelingen, zoals die in gevangenis in Vught afgelopen vrijdag, zijn zeldzaam. Maar de inzet bij incidenten met verwarde personen groeit, zegt onderhandelingsexpert Heidi Nieboer. „Een gijzelnemer heeft contact met de buitenwereld nodig.”

Martin Kuiper
AMSTERDAM

De gijzeling afgelopen zaterdagavond in de penitentiaire inrichting in Vught brengt bij Heidi Nieboer (57) een oude spanning terug. Jarenlang werd zij door de politie ingezet als onderhandelaar wanneer ergens in Nederland een gijzeling gaande was. „Ik zag Vught voorbijkomen,” zegt ze. „En voelde meteen de kriebels weer.” De 29-jarige Corné H. uit Ede hield aan het eind van de middag drie medewerkers van de psychiatrische afdeling van de gevangenis in Vught vast. Het is zijn tweede gijzeling in twee jaar tijd, bevestigt zijn advocaat Petra Breukink aan NRC. Maart vorig jaar gijzelde H. vier medewerkers van café Petticoat in het centrum van Ede. Twee gijzelingen door dezelfde persoon: dat is uitzonderlijk, zegt Nieboer. „Er zijn in Nederland überhaupt weinig gijzelingen. Ze zijn zeldzaam.”

Agenten buiten de penitentiaire inrichting in Vught, tijdens de gijzelneming. FOTO BART MEESTERS / ANP

vraag: wat zegt iemand écht? Wat is de hulpvraag? De eerste stap in de onderhandeling richt zich altijd op de escaleren, zegt Nieboer. Gijzelnemers zijn vaak in paniek of woedend. „Ik ben eens anderhalf uur uitgescholden. Prima: zolang hij met mij belt, gebruikt hij geen geweld tegen slachtoffers.” Na verloop van tijd loopt het „emotionele ballonnetje” leeg. Pas dan ontstaat ruimte voor het échte probleem.

„Corné H. wacht al bijna een jaar op een plek in een tbs-kliniek

Petra Breukink advocaat Corné M.

Zoals bij de gijzeling in de Apple Store in Amsterdam drie jaar geleden. Een man hield een Bulgaarse toerist onder schot en eiste 200 miljoen euro in cryptovaluta. De onderhandelaar zei: „Dat is een hoop geld.” Waarop de man antwoordde: „Ik heb schulden.” „Dan wordt het een ander verhaal,” zegt Nieboer. „Bij schulden kunnen we iets betekenen.” Iemand met de juiste instanties in contact brengen, bijvoorbeeld.

Noodkreet
Ook bij de gijzeling in Vught spelen achterliggende problemen. H. kampt al jaren met psychische klachten. Instanties weten zich volgens interne stukken geen raad met hem, schreef NRC vorig jaar al. In het café in Ede eiste hij weliswaar 10.000 euro, maar feitelijk was het een noodkreet: hij wilde psychiatrische hulp. Die heeft Corné H. nog altijd niet gekregen, zegt zijn advocaat Breukink. „Hij wacht al bijna een jaar op

een plek in een tbs-kliniek.” H. kreeg van de rechter een gevangenisstraf van negen maanden opgelegd – gelijk aan zijn voorarrest – en tbs met dwangverpleging. Hij was, volgens de rechter, „niet helemaal ontoerekeningsvatbaar”. Daardoor kan hem in beperkte mate worden aangerekend dat hij mensen vasthield in het café in Ede.

Nazorg
Het aantal tbs'ers dat hun behandeling in een reguliere gevangenis afwacht, is de afgelopen vijf jaar sterk gestegen, meldde het AD deze week. Of H. met deze gijzeling directe opname wilde afwringen, is niet bekend. De gijzeling in Vught eindigde na enkele uren. De Dienst Speciale Interventies (DSI) was ter plaatse. Voor de DSI werken ook politieonderhandelaars. H. werd aangehouden. De drie medewerkers krijgen nazorg en maken het „naar omstandigheden goed”, meldt de Dienst Justitiële Inrichtingen. De politie onderzoekt het voorval; de PI doet aangifte. Niet altijd loopt een gijzeling goed af. De gijzelnemer uit de Apple Store werd tijdens een vluchtpoging door een politieauto aangereiden en overleed aan zijn verwondingen in het ziekenhuis. Nieboer maakte ruim twintig jaar geleden ook een zaak mee die slecht afliep. Een gewapende man gijzelde tien mensen in de Rembrandttoren in Amsterdam. Hij wilde geen direct contact met de politie; de gesprekken verliepen via de receptionist. Na enkele uren ging hij naar het toilet. „Dat was geen goed teken.” Daar bleek hij zichzelf van het leven te hebben beroofd. „We waren opgelucht dat hij niemand had verwond of gedood, maar ieder verloren mensenleven is er één te veel.”

Advertentie

Advertentie

Hoe kom je goed in beweging?

Onze Slim Leven-gids helpt je verder

Go naar **nrc.nl/slimleven**

BijzondereZaken.nl
Zoek & vind alle zaken die bijzonder zijn!

Relatiebemiddeling
Drie maanden extra gratis bemiddeling
Verlang je naar een duurzame relatie?
Bel dan nu : 088-0221900 (alle regio's)
Met persoonlijke bemiddeling de hoogste kans op een vaste relatie.
www.mens-en-relatie.nl

VAN SLOBBE
EXCLUSIEVE
PARTNER SEARCH
VANSLOBBEDATING.NL +31 (0)6 5397 54 26

LATE LIEFDE VOOR 60-70 en 80 jarigen
ALERTE RELATIEBEMIDDELING
0613863420 - www.hellasmeeits.nl

Ze bestaat. Echt.
DPSPartnerSearch.nl *distinguished & discreet*

Vind alle aanbieders op één rij!
BijzondereZaken.nl

PROTESTANTSE KERK

‘Het draaide om de dader en niet om mij’, zegt een slachtoffer van misbruik

Hoewel de Protestantse Kerk al jaren sleutelt aan beleid voor misbruikslachtoffers, ervaren betrokkenen te weinig erkenning en begeleiding. Procedures zouden zich vooral richten op de juridische afhandeling, in plaats van emotionele schade.

Majda Ouhaji
AMSTERDAM

Hoe moet de Protestantse Kerk in Nederland (PKN) omgaan met slachtoffers van misbruik? In 1999 - 26 jaar geleden - waren de kerken die uiteindelijk samengingen in de PKN daar al helder over: seksueel misbruik is een zonde en de kerk dient omwonden de kant te kiezen van het slachtoffer.

In de praktijk blijkt dat niet altijd te lukken. Slachtoffers voelen zich soms niet gehoord of hebben het idee dat de dader, bijvoorbeeld een predikant, door de kerk de hand boven het hoofd wordt gehouden.

In september verscheen de BNNVARA-podcast *Vloeken in de Kerk* van journalisten Maarten Dallinga en Ellen van den Berg. Daarin vertellen drie vrouwen over hoe ze werden misbruikt door gezagsdragers binnen de PKN. De synode, het hoogste bestuursorgaan van de PKN, werkt al langer aan een beleid voor slachtoffers. Afgelopen jaren werden daartoe enkele stappen gezet. Zo moet elke kerkgemeente twee vertrouwenspersonen aanstellen: een man en een vrouw. Ook is een vog (verklaring omtrent het gedrag) sinds juli dit jaar verplicht voor zowel medewerkers als vrijwilligers van lokale gemeenten binnen de protestantse kerk.

Maar de kerk is er nog niet.

Kwetsbaar

Vorige maand besprak de synode de notitie slachtofferbeleid, de beoogde voorloper van het uiteindelijke beleid. Naast een opsomming van de al gezette stappen, vermeldt die onder meer dat slachtoffers erkenning willen.

Rita (omwille van privacy is haar achternaam weggelaten) is door haar dominee in 2020 misbruikt. Ze vertelt in *Vloeken in de Kerk* dat de nieuwe dominee van haar gemeente en zij steeds vaker met elkaar omgingen. Hij misbruikte haar, in een periode dat ze heel kwetsbaar was, omdat ze werd behandeld voor kanker.

„Ik had het zo fijn gevonden als iemand aan mij, als slachtoffer, in het hele proces had gevraagd: Rita, wat wil jij eigenlijk?“, vertelt ze *NRC* aan haar keukentafel. „Er was een vertrouwenspersoon die de procedure kwam uitleggen en al snel bleek dat het proces om de dader zou gaan.“ Die moest zich tijdens een proces van de kerkelijke rechtbank verantwoorden. Uiteindelijk is hij wegens het misbruik geschorst. Tijdens het proces was Rita geen partij, de procedure ging tussen de kerkenraad en de dominee. „Dat was zo’n klap in mijn gezicht. Ik ben hier het primaire slachtoffer: natuurlijk ben ik een partij.“

Ze vindt dat de PKN te veel kijkt naar het juridische en theologische perspectief. „En niet naar: hoe kunnen we werken aan heling en herstel? Als het daar al over gaat, dan gaat het al snel over vergeving, want dat is een belangrijk concept binnen de protestantse kerk. Maar dan wordt het gebruikt als een soort pressiemiddel tegen het slachtoffer: vergeef de dader nu maar.“

Een werkgroep die verbonden is aan de Theologische Universiteit Utrecht (TUU) onderzoekt de procedures rondom misbruik in geloofsgemeenschappen. Leon

van den Broeke, lid van de werkgroep en hoogleraar rechtstheologie en kerkrecht aan de TUU, noemt als onderzoeksaanleiding dat slachtoffers ontevreden waren over hoe is omgegaan met hun ervaringen. „Als een tuchtrechtprocedure is afgehandeld, blijkt dat de benadeelde pas later denkt: wat is me eigenlijk overkomen?“ zegt Van den Broeke. „Of: ben ik wel gehoord? Soms komt die bewustwording met een vertraging.“

Daar is nu geen aandacht voor in het kerkrecht, zegt de hoogleraar. „Die gaat vooral uit naar (kerk)juridische processen. Of materiële aspecten zoals schadever-

De dominee misbruikte haar terwijl ze werd behandeld voor kanker

goedingen. Er is te weinig aandacht voor het emotionele en relationele aspect en de beschadiging die iemand oploopt.“

Vergeving

Vergeving, waarop het kerkrecht is gebaseerd, is inderdaad belangrijk binnen het evangelie van Jezus Christus, zegt Van den Broeke. „Het hoort bij de identiteit van de kerk.“ Toch gaat het juist daar vaak mis, omdat slachtoffers zich onder druk gezet voelen om daders te vergeven. Van den Broeke: „Maar vergeven kan alleen als de benadeelde daar aan toe is en dat in eigen regie heeft. En ook speelt mee: heeft de

pleger oprecht om vergeving gevraagd?“ Hij wijst erop dat het evangelie ook waarde hecht aan gerechtigheid en in het verweer komen tegen onrecht.

Tijdens de synodevergadering vorige maand benadrukte de voorzitter van het dagelijks bestuur van de PKN, Trijnie Bouw, dat het slachtoffer vooropstaat. „Tegelijk past ons als synode bescheidenheid en nederigheid. Omdat het ons niet altijd lukt om deze grote woorden waar te maken.“ In september bood ze in *Nieuwsuur* haar excuses aan aan de drie vrouwen uit *Vloeken in de Kerk*.

Synodeleden bekritiseerden onder

meer de herstelbemiddeling, waaraan in de notitie slachtofferbeleid veel aandacht wordt besteed. Het slachtoffer en de dader zouden daarbij in gesprek met elkaar kunnen gaan. Ook Rita vindt niet dat die bemiddeling zo’n grote rol moet krijgen. „We missen dan tussenstappen: onafhankelijke waarheidsvinding, ondersteuning, erkenning. Er is veel meer nodig voordat je tot herstel kunt komen.“

Daarnaast vindt Rita dat een onafhankelijke partij dat proces moet begeleiden. „De PKN is niet onafhankelijk omdat de organisatie werkgever is van de daders.“

Een woordvoerder laat weten dat de

De PKN is niet onafhankelijk omdat de organisatie werkgever is van de daders

Rita slachtoffer

PKN werkt aan een breed maatregelenpakket op het gebied van (seksueel) misbruik in pastorale relaties. Herstelbemiddeling is een van de mogelijke maatregelen. Die wordt volgens de PKN mogelijk wanneer „een slachtoffer daar behoefte aan heeft“. Naast het instellen van een vog en vertrouwenspersonen, heeft de PKN het meldpunt SMPR (seksueel misbruik binnen pastorale relaties) uitgebreid. Ook heeft het gemeentebegeleiders opgeleid.

Al in 2022 heeft de synode gepleit voor meer actie - onder meer wat betreft juridische, financiële en psychologische compensatie voor slachtoffers. Alleen vergt dat volgens de woordvoerder meer tijd dan gedacht, onder andere vanwege onderbezetting op het thema afgelopen jaren.

De meeste slachtoffers van misbruik in een pastorale relatie verlaten de kerk, blijkt volgens Van den Broeke uit onderzoek. Kerken hebben volgens de hoogleraar nog altijd een slechte reputatie als het aankomt op het omgaan met slachtoffers. „Ze stonden en staan te weinig aan de kant van de benadeelden, zo ervaren die dat.“

Preventie is volgens hem ook belangrijk. „Door een veilige cultuur en adequate informatievoorziening te creëren.“ En de realisatie dat kerkelijk misbruik niet alleen om het slachtoffer en de dader draait. „De hele geloofsgemeenschap kan verscheurd worden.“

Vanuit een aantal meldpunten is de stichting Veilige Kerk opgericht om grensoverschrijdend gedrag binnen de kerk (en huiselijk geweld) aan te pakken. Secretaris Fulco Timmers, eveneens aangesloten bij de PKN, noemt onder meer de lotgenootendag heel belangrijk voor de slachtoffers. „Er was ruimte om te vertellen wat hen was overkomen, zonder dat daarover werd geoordeeld.“

Eenzaamheid

Rita is inmiddels een paar jaar verder en verhuisd naar een andere plaats. Dat haar verhaal uiteindelijk is gehoord bij de PKN door de kerkelijke rechtbank, is te danken aan dat ze het op papier heeft gezet. „De kerkenraadsleden deden hun best hè, zij zijn ook gewoon vrijwilligers. Maar er was gewoon geen ruimte in het protocol.“

Ook miste ze begeleiding. Niet alleen voor haarzelf, ook voor haar gezin. „Het is ook mijn man en kinderen overkomen.“ Zelf is ze wel naar een psycholoog gegaan, maar die kon haar niet helpen bij het spirituele misbruik. „Wat betekent het als iemand de Bijbel, God en je geloof gebruikt? En een psycholoog kan ook niets met het feit dat je hele geloofsgemeenschap op z’n kop staat.“

Uiteindelijk heeft ze die begeleiding gevonden bij een organisatie in de Verenigde Staten, die werkt met ervaringsdeskundigen. „Dat heeft echt het verschil gemaakt. En dat zou ik de mensen die het nu meemaken ook toewensen.“

Rita is al jaren geen lid meer van een kerk - en dat voelt als een gemis. „De kerk was echt mijn gemeenschap. Daar waren mijn vrienden, zijn mijn kinderen gedoopt. Het is een vorm van gemeenschap die je heel weinig meer hebt in de maatschappij. De eenzaamheid die dat verlies geeft, is echt onbeschrijfelijk groot.“

Een liturgische setting in een protestantse kerk (die niet in dit verhaal voorkomt). FOTO SANDER KONING / ANP

nrcwebwinkel

Adviesprijs v.a. €39,-

99,-

GRAYPANTS

Wick tafellamp

- › Draagbare en draadloze sfeermaker
- › Touch sensor met 4 verschillende lichtstanden
- › Geniet van 150 uur verlichting op een opgeladen accu

Ontdek de veelzijdige Wick tafellamp: een perfecte mix van klassieke charme en moderne functionaliteit. Met een handige touch-sensor en vier lichtstanden kan Wick moeiteloos schakelen tussen sfeervol kaarslicht en helder leeslicht. Geniet draadloos van wel 150 uur verlichting, waardoor Wick de ideale reis- of tafelgenoot is voor lange avonden.

In de kleuren

Bestel nu > nrcwebwinkel.nl/wick

DESTIN
riviercruises

MELD U AAN
voor de presentatie 'Cruisen
over de Donau' op donderdag
12 februari a.s. via
destintravel.nl/events

Cruise over de Donau door zeven landen

Monumentale steden en ongerepte natuur in Midden-Europa

Wilt u op een comfortabele manier kennismaken met de mooiste steden langs de Donau? Met de nieuwste schepen uit onze vloot maakt u komende zomer een bijzondere zevenlandencruise door het hart van Europa. Kies zelf of u vertrekt vanuit het elegante Wenen of het bruisende Boekarest. Vanaf daar neemt uw luxe hotelschip u mee langs historische steden en verborgen parels: van het middeleeuwse Veliko Tarnovo tot het levendige Belgrado, van het romantische Boedapest tot het charmante Bratislava. Laat u betoveren door de ongerepte natuur van de Donaudelta, bewonder iconische bezienswaardigheden zoals het Golubac-fort en het Basarbovo-klooster en geniet vanaf het Zonnedek van het adembenemende uitzicht op de IJzeren Poort in de Karpaten. Een gedenkwaardig moment!

✓ Donaudelta ✓ Constanța aan de Zwarte Zee ✓ Vijf hoofdsteden: Wenen, Boedapest, Bratislava, Boekarest en Belgrado ✓ IJzeren Poort

Donaucruise van Wenen naar Fetești

Uw Donaucruise start in Wenen, waar u inscheept op de Amadeus Amara. Via Bratislava, Esztergom, Boedapest en Vukovar komt u aan in Belgrado. We passeren de IJzeren Poort en varen door naar Hârșova. Hiervandaan kunt u een bijzondere Delta Safari maken, waarna de ontscheping plaatsvindt in Fetești.

9-daagse reis - vertrek 6 juli - v.a. 1.998,- p.p.

De genoemde reissom is excl. 21,25 p.p. (boekingskosten, calamiteitenfonds en SGR-bijdrage) o.b.v. 2 personen.

Inbegrepen bij uw reissom: Lijndienstvlucht Amsterdam - Wenen / Boekarest - Amsterdam of Amsterdam - Boekarest / Wenen - Amsterdam incl. ruimbagage
• Uitgebreide volpension verzorging aan boord • Transfers volgens programma • Bij 12-daagse reis: 3-daags verblijf in Boekarest o.b.v. volpension verzorging, dagexcursie Boekarest en overnachting in luxe 5-sterrenhotel

Vraag uw gratis brochure aan via destintravel.nl/nrc of neem telefonisch contact met ons op via 088 13 07 300

Donaucruise van Boekarest naar Wenen

Begin uw reis met een 3-daags verblijf in Boekarest, een stad vol geschiedenis en traditie. Tijdens een dagexcursie ziet u o.a. het indrukwekkende Parlementsgebouw. Vanuit Fetești neemt uw hotelschip u mee naar Hârșova voor de Delta Safari, daarna vaart u via Svisjov, Belgrado, Boedapest en Bratislava naar Wenen.

12-daagse reis - vertrek 17 aug of 22 sept - v.a. 2.998,- p.p.

De genoemde reissom is excl. 21,25 p.p. (boekingskosten, calamiteitenfonds en SGR-bijdrage) o.b.v. 2 personen.

Romy sloeg haar op het hondenuitlaatveldje. Maar waarom bleef Lydia achter met botbreuken?

Hoe kan een knokpartij tussen twee hondenuitlaters zo vreselijk escaleren in „wederzijds geweld”? En welke rol speelde de „nogal grote” vriend van Romy, die verstand heeft van vechtsport?

Door **Folkert Jansma**

De zaak

Het incident tussen de twee vrouwen is alweer van ruim vier jaar geleden. Dus de officier baalt, maar ja: als een verdachte niet in voorarrest hoeft, blijft een strafzaak vaak veel te lang liggen, legt ze uit. Pas in de zomer van 2024 werd zittingsruimte gevonden om de ernstig uit de hand gelopen vechtpartij op een hondenuitlaatveldje te berechten.

Alleen wijzigde Romy (26) toen haar uitleg van de vechtpartij. En moest de zaak terug naar de rechter-commissaris voor een extra verhoor. Niet zij had de destijds 56-jarige Lydia bij een ruzie tijdens het uitlaten ernstig verwond, vertelde Romy, maar haar vriend die haar kwam helpen. Dat is „nogal een grote jongen”, die het niet zo nauw nam in het leven en verstand heeft van vechtsport. Naderhand zou hij hebben opgeschept dat hij de vrouw die z'n vriendin belaagde met een *body-kick* zou hebben uitgeschakeld.

Romy zelf had wel geduwd en geslagen, dat geeft ze toe, maar niet hard genoeg om botbreuken te veroorzaken. Naar verluidt begon het die dag in 2021 allemaal met een 'trappende beweging' van Lydia, naar de blaffende hond van Romy. Waarna, zo vertelden omstanders de politie, de twee vrouwen „elkaar in de haren vlogen”.

In het ziekenhuis had de traumatooloog bij de aanblik van Lydia gezegd dat hij zulk letsel alleen kende van verkeersongelukken. Was hier echt geen knuppel aan te pas gekomen? De dokter telde een gebroken neus, onderarm en heupkop.

Nu, een jaar later, moet Romy aan een sceptische officier haar draai uitleggen. Die verklaart ze doordat haar relatie nu is verbroken.

Inmiddels is ze overigens doods-bang voor haar ex die volgens haar advocaat drugs zou verhandelen. Ze spreekt over huiselijk geweld, vele ruzies over de omgang met de twee kinderen die na het incident met Lydia werden geboren. De ex is al eerder voor geweld veroordeeld, zegt ze.

De officier wil dat alles niet voetstoots aannemen: zij ziet geen „harde aanwijzingen” voor een gevaarlijke ex. Veroordelingen heeft ze niet kunnen vinden. Wel houdt de politie een 'boekwerk' bij van de meldingen die het stel sinds maart 2022 bij de politie over elkaar doet, zo bleek uit navraag. Meestal ging dat over omgangsafspraken.

Maar geweld? De dader in deze zaak is en blijft volgens de officier Romy. Getuigen zagen haar immers „losgaan”, namen „maaiende armen” en schoppende bewegingen waar. En al hebben getuigen "een man" bij het incident gezien: de officier vindt het vooral een poging

om de schuld af te schuiven. Ze eist 120 uur taakstraf en toewijzing van de 36.000 euro schadevergoeding. Was de zaak tijdig berecht, dan had het OM 180 uur geëist, zegt ze.

Het slachtoffer is niet in de rechtszaal: Lydia (60) blijkt eerder dit jaar voor euthanasie te hebben gekozen. Volgens haar zus Angeli-que was ze uitgeput door de complicaties van de botbreuken, haar gebrekkige mobiliteit en het bijkomstig sociale isolement, het lange wachten op een vonnis, het geroedel in de buurt.

Angeli-que leest, haast verstikt door snikken, een bittere slachtofferverklaring voor. Ze hoopt dat bij Romy „iets van spijt of inzicht ontstaat, zodat Lydia's dood niet volledig zinloos is geweest”. En ze zegt: „De leegte is niet in woorden te vatten.” De gebroken heup, de mislukte revalidatie, daarna een val en een bovenbeenbreuk vormden een cascade van problemen. Romy's handelen is haar zus fataal geworden.

Dát is gevochten ontkent Romy niet. Het begon met een duw: Lydia moest niet te dichtbij komen, het was coronatijd. Ook Romy kreeg klappen, met de flexiriem van Lydia, dat is een cassette met een oprolbare hondenriem. Toen ze de kans kreeg liep ze weg, waarna Lydia haar achterna zou zijn gekomen. En Romy dus door haar ex zou zijn 'ontzet'. Daarna sloeg ze in paniek op de vlucht, ving haar weggerende hondje en keek niet meer om.

Lydia werd later bloedend, op de grond van het hondenuitlaatveldje gevonden.

De traumatooloog kende zulk letsel alleen van verkeersongelukken

Het oordeel

Twee weken later wordt Romy vrijgesproken, waardoor Angeli-que haar schadevergoeding misloopt. Uit het politiedossier concludeert de rechtbank dat het incident zich op twee locaties, op twee afzonderlijke momenten moet hebben afgespeeld. En dat Romy maar bij één locatie aan de schermutseling meedeed, die de rechtbank omschrijft als „wederzijds geweld”, dat begon met een „flinke duw” van Lydia, gevolgd door schoppen en slaan.

Maar dat alles was te weinig om zware, fysieke gevolgen te hebben. Romy mocht zich bovendien verdedigen, zeker omdat ze met de riemcas-sette werd geslagen door Lydia. Ze had recht op 'noodweer'. Van strafbare mishandeling is dan geen sprake.

De ernstige verwondingen moet Lydia later hebben opgelopen op een tweede locatie, even verderop, waar ze vanachter een harde duw kreeg en op de grond viel. Romy zelf werd op het moment van de duw door getuigen elders op het veldje gezien. Wie de duw gaf, laat de rechtbank in het midden. Maar dat daar toen 'een man' aanwezig was, vermoedelijk Romy's vriend, lijkt de rechtbank aannemelijk. Ook omdat de man, op weg terug naar een auto, Romy zou hebben ge-wenkt.

Een **Palestijnse bedoeïen leidt zijn kudde**. De bedoeïenen worden in hun bestaan bedreigd op de Westelijke Jordaanoever door annexatie van Palestijns gebied door Israël. FOTO'S AMMAR AWAD/REUTERS

REPORTAGE **WESTELIJKE JORDAANOEVER**

Bedoeïenen moeten wijken voor expansie Israëlische nederzettingen

In het twintigpuntenplan voor Gaza blijft de Westelijke Jordaanoever ongenoemd. Kolonisten verjagen er Palestijnse bedoeïenen.

Lucia Admiraal
JABAL AL BABA

Op de rotsige heuvel met lage bomen wonen circa tachtig bedoeïenenfamilies, in huizen van spaanplaat en hout. In de verte ligt Jeruzalem, onder aan de heuvel het Palestijnse stadje Al-Eizariya - genoemd naar Lazarus, die hier volgens de overlevering uit de dood werd gewekt door Jezus - en even verderop verscheidene illegale Israëlische nederzettingen op de bezette Westelijke Jordaanoever. Jabal al Baba (‘Berg van de Paus’), staat er in vier talen op een bord bij de ingang van een reeks lage gebouwtjes, waar gemeenschapsleider Atallah Jahalin (51) kantoor houdt. Tijdens een reis van Paulus VI door Palestina, in 1964, schonk de Jordaanse koning Hoessein een deel van het land op de heuvel aan het Vaticaan. De Westelijke Jordaanoever stond toen onder Jordaanse bestuur. Sindsdien draagt het dorp deze naam. De bedoeïenen in Jabal al Baba komen oorspronkelijk uit de Naqab, nu de Negev-woestijn in Zuid-Israël, van

waaruit zij in 1948 bij de stichting van Israël werden verdreven. Ten oosten van Jeruzalem vonden zij hun toevlucht, met ruimte voor hun vee en een waterbron. Maar in de decennia van de Israëlische bezetting van de Westelijke Jordaanoever en Oost-Jeruzalem, sinds de oorlog van 1967, vertelt Jahalin bij een kop koffie, verloren de bedoeïenen steeds meer bewegingsvrijheid, land en water. „Ondanks alles zijn we standvastig gebleven.” Dat proces begon met de aanleg van Israëlische nederzettingen in de omgeving, vanaf de jaren zeventig. Het kwam afgelopen augustus tot een voorlopige climax met de goedkeuring in Israël van het „E1-nederzettingsplan” en de aankondiging van de bouw van 3.400 nieuwe wooneenheden voor kolonisten in het gebied. **Illegale nederzettingen** Het E1-gebied beslaat circa twaalf vierkante kilometer. Het doel is om Ma’ale Adumim - met ongeveer 40.000 inwoners een van de grootste illegale nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever - te verbinden met nederzettingen in Oost-Jeruzalem. Voor de ruim twintig Pales-

tijnse bedoeïenengemeenschappen die daartussen wonen, inclusief Jabal al Baba, dreigt verdrijving. In het twintigpuntenplan voor Gaza van de Amerikaanse president Donald Trump, dat onlangs werd onderschreven door de VN-Veiligheidsraad, wordt de Israëlische bezetting van de Westelijke Jordaanoever niet expliciet genoemd. Het plan maakt het Palestijnse recht op zelfbeschikking en een onafhankelijke staat afhankelijk van hervormingen van de Palestijnse Autoriteit. Ondertussen maakt Israël een Palestijnse staat vrijwel onmogelijk, met de facto annexatie van Palestijns grondgebied door middel van kolonisatie en de verdrijving van Palestijnse gemeenschappen. Het geweld van kolonisten op de Westelijke Jordaanoever neemt steeds extremere vormen aan: alleen al in oktober registreerde de VN-organisatie voor humanitaire zaken (OCHA) 260 aanvallen op Palestijnen of Palestijns bezit. Het E1-plan dateert al uit 1994, een jaar nadat het Oslo I-akkoord werd gesloten tussen Israël en de Palestijnse Bevrijdingsorganisatie (PLO). De bedenker was niemand minder dan premier Yitzhak Rabin van de Arbeiderspartij, die in het

Westen wegens het Oslo-akkoord bekend kwam te staan als vredesduif en in 1995 door een joodse extremist werd vermoord. Het E1-plan werd daarna onder internationale druk herhaaldelijk bevroren en uitgesteld, maar verdween nooit van tafel. **Solidariteitscampagnes** De muren van Jahalins kantoor hangen vol met kaarten van het E1-gebied en foto's van solidariteitscampagnes door de jaren heen. „Deze extremistische Israëlische regering heeft haar kans gegrepen om het plan door te voeren in de context van volledige Amerikaanse steun en een zwakke Europese opstelling sinds 7 oktober 2023. De uitvoering van het plan is nog nooit zo dichtbij geweest”, zegt Jahalin. De afgelopen decennia raakten de bedoeïenen in Jabal al Baba door de kolonisatie van de Westelijke Jordaanoever steeds meer in de verdrukking. Door de bouw van de nederzetting Ma’ale Adumim, vanaf de jaren zeventig, hielden zij nauwelijks land over voor hun vee, vertelt Jahalin. De waterbron bij Jabal al Baba werd geconfisqueerd voor gebruik door de nederzetting. Tientallen bewoners hebben de af-

gelopen jaren sloopbevelen gekregen van Israël, onder het mom van het ontbreken van bouwvergunningen van hun huizen, die voor Palestijnen in het gebied toch al onmogelijk te verkrijgen zijn. Ook door de Europese Unie gefinancierde huizen werden in 2017 met de grond gelijk gemaakt. Sinds afgelopen zomer, vertelt Jahalin, heeft de gemeenschap opnieuw diverse sloopbevelen ontvangen. Palestijnen op de bezette Westoever kunnen sinds de jaren negentig enkel met toestemming van de Israëlische autoriteiten het bezette en vervolgens geannexeerde Oost-Jeruzalem in. Met Israëls bouw van de volgens het Internationaal Gerechtshof illegale muur over de Westoever, vanaf 2002, raakte Jabal al Baba verder afgesneden van zowel Oost-Jeruzalem als de rest van de Westelijke Jordaanoever. **Gele wegblokkade** Vandaag de dag is er is maar één kronkelende weg die naar het dorp leidt: vanuit Al-Eizariya, dat op zijn beurt enkel toegankelijk is via een gele wegblokkade die op ieder moment kan worden afgesloten door het Israëlische leger. Ondertussen werkt Israël aan de

verdere verbinding tussen Jeruzalem en de nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever. „Met E1 wordt er een corridor gecreëerd voor Israëliërs, vanuit Jeruzalem naar de Dode Zee”, zegt Mohamed Matar, een ambtenaar van de Palestijnse Autoriteit uit Al-Eizariya die de bedoeïenen in Jabal al Baba bijstaat. Matar wijst naar de snelweg onder aan de heuvel, richting Jeruzalem. In het kader van het E1-plan zal een op die weg gelegen checkpoint oostwaarts worden verplaatst. Op die manier kunnen kolonisten zich zonder barrières bewegen tussen Ma’ale Adumim en Jeruzalem, maar kan geen Palestijn zonder vergunning het gebied voorbij het verplaatste checkpoint betreden. Het resultaat: een Palestijn-vrije ‘E1-zone’, en de facto annexatie van het gebied. Voor Palestijnen zal een omleidingsweg worden aangelegd, die afgelopen maart al door het Israëlische veiligheidskabinet werd goedgekeurd. Doordat het E1-plan de Westelijke

Jordaanoever afsnijdt van Oost-Jeruzalem „is het de doodsteek voor de tweestatenoplossing en het idee van een Palestijnse staat” met Oost-Jeruzalem als hoofdstad, zegt Tahani Mustafa, onderzoeker aan het European Council on Foreign Relations (ECFR), telefonisch vanuit Londen. Daarnaast draagt het E1-plan bij aan de verdere afscheiding van het noorden en het zuiden van de Westelijke Jordaanoever. „Het drijft Palestijnen in steeds kleinere gebieden, op vergelijkbare wijze als we in Gaza zien, terwijl Israël steeds meer land afneemt.” Israëlische politici presenteren E1 expliciet als de nagel aan de doods-kist voor een Palestijnse staat. Het E1-plan „begraaft het idee van een Palestijnse staat”, verklaarde de extreem-rechtse Israëlische minister Bezalel Smotrich (Financiën), die via

een positie bij het ministerie van Defensie ook over de nederzettingen op de Westelijke Jordaanoever gaat, en zelf kolonist is. Smotrich presenteerde in september een kaart met daarop zijn visie voor de annexatie van 82 procent van de Westoever. De grote Palestijnse steden in de ‘A-gebieden’, die sinds de Oslo-akkoorden onder bestuur staan van de Palestijnse Autoriteit, zouden als Palestijnse eilandjes overblijven. **Illegale bezetting** In mei kondigde Israël al de bouw aan van 22 nieuwe nederzettingen op de bezette Westelijke Jordaanoever, waar nu al ruim 700.000 kolonisten wonen. Het Internationaal Gerechtshof concludeerde in juli 2024 in een adviesopinie dat de Israëlische bezetting van Palestijns gebied illegaal is en moet eindigen. De deadline daarvoor was afgelopen september, maar eind oktober stemde de Knesset, het Israëlische parlement, voorlopig in met de annexatie van de bezette Westelijke Jordaanoever en de toepassing aldaar van Israëlische wetgeving. Die stemming viel samen met het bezoek van de Amerikaanse vicepresident JD Vance aan Israël. Zowel Vance als de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Marco Rubio sprak zich uit tegen de wetgeving, die volgens hen het bestand in Gaza

in gevaar zou kunnen brengen. President Donald Trump zei in een reactie dat „Israël niets zal doen met de Westelijke Jordaanoever.” Behalve deze publieke retoriek is er „geen enkele indicatie” dat de Amerikanen iets concreets zullen ondernemen om *de facto* annexatie op de grond tegen te houden, benadrukt onderzoeker Mustafa. „Het gebeurt op dit moment al, institutioneel, juridisch en structureel.” Dat de bezetting van de Westelijke Jordaanoever in het plan van Trump niet expliciet wordt genoemd, vindt Mustafa „weinig verrassend”. „Het plan doet niets om de overname van Gaza of het geleidelijke proces om Palestijnen van hun land te verjagen te stoppen, laat staan op de Westelijke Jordaanoever.” De goedkeuring van het E1-plan, afgelopen augustus, kwam aan de vooravond van nieuwe erkenningen van Palestina als staat door onder meer Frankrijk, het VK, België en Canada. Nederland erkent Palestina op dit moment niet. Atallah Jahalin noemt deze erkenningen een middel om „de Europese en Arabische straat” rustig te houden. „Israël wijst het idee van een Palestijnse staat hoe dan ook af. Ik zie de gesprekken over een vredesakkoord en de komst van een Palestijnse staat als lege woorden. Beleidsmatig verandert er niets.”

Westelijke Jordaanoever niet ver van Jeruzalem

Het plangebied voor de E1-nederzetting in **Jabal Al Baba** op de Westelijke Jordaanoever die Palestijnse bedoeïenengroepen verdrift.

ANALYSE **TOEKOMST VAN GAZA**

Wie geeft het eerst toe, Hamas of Israël?

Hamas is bereid om wapens in te leveren als Israël zich terugtrekt uit Gaza. Probleem is dat Israël eist dat het andersom gaat.

Derk Walters
AMSTERDAM

Na een lange pauze lijkt het twintigpuntenplan voor de toekomst van Gaza weer wat tractie te krijgen. Zaterdag zei hoofdonderhandelaar Khalil al-Hayya van Hamas in een verklaring, gepubliceerd door persbureau AFP, dat zijn organisatie bereid is om al haar wapens in te leveren. Daar zit volgens Hayya wel een voorwaarde aan: eerst moet de Israëlische bezetting van de Gazastrook ten einde komen.

Ontwapening van Hamas is een van de twintig punten uit het toekomstplan voor dit Palestijnse gebied, opgesteld door de Amerikaanse president Donald Trump en inmiddels ook als resolutie aangenomen door de Veiligheidsraad van de Verenigde Naties. Toch betekent deze intentieverklaring van Hamas niet dat het plan zich vanaf nu als vanzelf verder zal onttrollen. Het grote pijnpunt blijft de volgorde van de handelingen. Waar Hamas zich tot ontwapening bereid toont als Israël vertrekt, staat Israël er juist op dat het pas zal vertrekken als Hamas de wapens inlevert. De grote vrees van Israël is dat Hamas na terugtrekking van de Israëlische troepen weer de controle over de hele Gazastrook in handen neemt. Op dit moment beheerst Israël zo'n 58 procent van het grondgebied van de kuststrook.

Politiemacht

Intussen wordt Israël van allerlei kanten onder druk gezet om toch over die andere volgorde na te denken. Zo zei de Turkse minister Hakan Fidan (Buitenlandse Zaken) dit weekend tijdens een jaarlijks forum in Qatar dat er eerst een Palestijns burgerbestuur en een gescreende, getrainde politiemacht in Gaza moet komen voordat Hamas de wapens neer kan leggen. De Qatarese premier Mohammed bin Abdulrahman al-Thani uitte zich in vergelijkbare bewoordingen. Turkije en Qatar zijn twee van de landen die intensief betrokken zijn bij de discussie over de toekomst van Gaza. En ook de Europese Unie dringt op een nieuwe politiemacht aan. Europa is zelfs bereid om Palestijnse agenten op te leiden, zoals ook Egypte en Jordanië doen. Die training in Egypte en Jordanië werd afgestemd met de Verenigde Staten, die het als een van de twintig punten in het toekomstplan opnamen. Lastig voor Israël is dat die nieuwe politiemacht zou moeten bestaan uit functionarissen van de Palestijnse Autoriteit, die tot nog toe alleen op de bezette Westelijke Jordaanoever opereert. Op die manier komt hereniging van de twee Palestijnse gebieden - of zelfs een Palestijnse staat -

Een jonge Palestijn in het vluchtelingenkamp Jabaliya. FOTO ABDEL KAREEM HANA/AP

dichterbij, iets wat de Israëlische premier Benjamin Netanyahu koste wat kost wil verhinderen. Tot nu toe was de Israëlische reactie op het twintigpuntenplan tamelijk diffuus: officieel complimenteerde Netanyahu de Amerikanen met hun visie, om intussen voor eigen parochie enkele belangrijke elementen af te zwakken. Zo garandeerde de Israëlische premier zijn extreemrechtse coalitiegenoten dat er toch echt geen Palestijnse staat zal komen, ook al roept het plan op om de weg daarheen te verkennen. Toch zal het lastig zijn voor Netanyahu om de druk vanuit Turkije, Qatar, de EU én de VS te blijven negeren. Alle spelers willen voortgang boeken met het plan, en ze zullen niet tolereren dat Israël tijd blijft rekenen. **Technocraten** Behalve uit ontwapening van Hamas, terugtrekking van de Israëlische troepen en de komst van een Palestijnse politiemacht moet de tweede fase van het bestand bestaan uit de invoering van een bestuur met Palestijnse technocraten, een ‘Vredesraad’ onder leiding van Trump om toezicht te houden en een ‘Internationale Stabilisatiemacht’ om het staakt-het-vuren te bewaken. Een laatste punt is het openen van de grensovergangen. Tot nu toe houdt Israël de meeste grensovergangen met Gaza gesloten. Afgelopen week zei de Israëlische dienst die de noodhulp coördineert dat de grensovergang tussen Rafah en Egypte open mag, maar alleen voor Palestijnen die Gaza willen verlaten. Dat gaat er bij Israëls buurlanden niet in. Zeven Arabische en moslimlanden zeggen dat Israël met deze zet de intentie heeft om de inwoners van Gaza met geweld naar Egypte over te brengen. Dit weekend kwamen ze met een verklaring waarin ze zeggen dat ze elke poging afwijzen „om het Palestijnse volk van zijn land te verdrijven”. Egypte zegt daarom dat het pas bereid is om de grensovergang te openen als er tegelijkertijd ook Palestijnen het gebied weer in mogen.

WEST-AFRIKA

Regering Benin intact na falen coup

Militairen riepen op televisie een coup uit, maar de regering van Benin sprak al snel van een in de kiem gesmoorde mui terij.

Naïm Derbali
AMSTERDAM

In Benin heeft een groep militairen in de vroege uren van zondagochtend geprobeerd de macht te grijpen. Acht zwaarbewapende soldaten, die zichzelf het Comité militaire pour la refondation noemen, verschenen op de staatstelevisie met de boodschap dat de grondwet werd geschorst, alle instellingen zouden worden ontbonden en president Patrice Talon „uit zijn functie” was gezet.

Later op de ochtend ontkrachtte minister van Binnenlandse Zaken Alassane Seidou echter het beeld van een geslaagde machtsovername. De opstand was naar zijn zeggen „in de kiem gesmoord” en terug te voeren op „een klein groepje soldaten” dat tot mui terij was overgegaan. De reguliere strijdkrachten behielden volgens hem

Soldaten op Benins nationale tv beweren de macht te hebben gegrepen. Dit is een schermafbeelding van videobeelden. FOTO BENIN TV VIA REUTERS

de controle en Talon was veilig. Een woordvoerder van de regering liet later op zondag weten dat veertien mensen zijn gearresteerd in verband met de coup poging, onder wie de leiders van het initiatief. Alle arrestanten zouden militairen en ex-militairen zijn.

De aankondiging van de coupletters volgde op meerdere berichten van nachtelijke schoten en geïmprovi-

seerde wegblokkades nabij Talons ambtswoning in de stad Cotonou. De coup poging volgt op een omstreden grondwetswijziging die het parlement in november aannam. Die verlengt de ambtstermijnen van president en parlement van vijf naar zeven jaar en creëerde een senaat, waarin voormalige staatshoofden en door Talon benoemde leden zetels kunnen krijgen.

De oppositie zag in de institutionele verschuiving, die nog moest worden bekrachtigd door de Constitutionele Raad, een ontsparing van de democratische spelregels. De hervorming zou Talon, die in april na tien jaar zou aftreden, toch de mogelijkheid geven om achter de schermen invloed te behouden. De nieuwe senaat zou hem een institutioneel schaduwkabinet bieden, aldus de oppositiepartij Les Démocrates.

Dat die politieke crisis nu - al was het maar kortstondig - een militaire wending kreeg, laat zien hoe diep het wantrouwen in het politieke proces zit. Niet alleen de hervorming maar ook de manier waarop in Cotonou al werd vooruitgelopen op Talons vertrek versterkte het beeld van een zorgvuldig geregisserde transitie. Minister van Financiën Romuald Wadagni werd door het kamp-Talon naar voren geschoven als zijn opvolger.

Patroon
De mislukte machtsovername lijkt vooral een nieuwe schakel in wat de Afrikaanse Unie eerder een „funeste golf” van staatsgrepen in de Sahel noemde. De ontwikkelingen in Benin passen in een regio waar militaire

machtsovernames de politieke dynamiek steeds vaker bepalen. In Mali, Burkina Faso en Niger grepen militairen de macht. Die coups kwamen voort uit een combinatie van veiligheids crises, verzet tegen de Franse invloed en een leger dat zichzelf als laatste redmiddel zag. De staatsgreep in Guinee-Bissau van afgelopen week, leek vooral het gevolg van rivaliteit binnen de veiligheidsdiensten en een structureel zwakke staatsorganisatie.

In Benin rechtvaardigde de groep militairen zondagochtend de ingreep met een mix van interne en structurele grieven: de regering-Talon had het leger verwaarloosd, terwijl vitale sectoren van de economie zouden zijn „geconfisqueerd” door een kleine machtige kring. Tegelijk verweten zij Talon een steeds repressievere koers: het marginaliseren van tegenstanders, willekeurige arrestaties en het ontnemen van burgers van hun recht vrij te kiezen.

Eerder dit jaar beschreef François Soudan in *Jeune Afrique* hoe de militaire machthebbers in Mali, Burkina Faso en Niger een putscho-soeverenistisch model hebben opgebouwd waarin verkiezingen naar de achtergrond verdwijnen.

PROFIEL SELAHATTIN DEMIRTAS KOERDISCH POLITICUS

Selahattin Demirtas, Koerdische opponent van Erdogan, zit nog vast

Komt de Koerdische politicus Selahattin Demirtas vrij? De geduchte tegenstander van Erdogan wacht juist weer een aanklacht.

Suzan Yücel
ISTANBUL

Wanneer komt Selahattin Demirtas vrij? Het is de vraag die Turkije waken in de greep hield.

De verwachtingen waren hooggespannen nadat het Europese Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) eind oktober wederom had geoordeeld dat de Koerdische politicus onmiddellijk vrijgelaten moet worden en zijn gevangenschap politiek gemotiveerd had genoemd. Om de uitspraak te vieren, verzamelden leden van de pro-Koerdische DEM-partij zich voor de gevangenis in Edirne, dicht bij de grenzen met Griekenland en Bulgarije en ver van Koerdisch gebied, waar Demirtas al ruim negen jaar vastzit. Uitgelaten dansten zij een traditionele dans, de halay.

In 2018 en 2020 kwam het EHRM eveneens tot de conclusie dat Demirtas moet worden vrijgelaten. Hoewel dit oordeel bindend is, had Turkije, dat lid is van het Hof, daar steeds geen boodschap aan. Toch leek het dit keer slechts een kwestie van dagen voordat Demirtas vrijgelaten zou worden.

De Koerdische politicus zit sinds 2016 vast wegens vermeende terroristische banden met de PKK. Devlet Bahçeli, leider van de ultranationalistische Turkse partij MHP, liet in een reactie weten dat „de juridische middelen uitgeput zijn” en dat Demirtas’ vrijlating „gunstig zou zijn voor Turkije”. Er loopt een moeizaam vredesproces tussen de Turkse regering en de militante Koerdische beweging PKK en haar leider, Abdullah Öcalan.

Dat uitgerekend de belangrijkste coalitiepartner van de Turkse president Recep Tayyip Erdogan zijn zegen lijkt te geven, maakte de tongen verder los over een eventuele vrijlating. Een Turkse rechtbank in Ankara beoordeelde de Demirtas-zaak naar aanleiding van de EHRM-conclusie opnieuw. Een paar weken na deze ontwikkelingen lijkt dat enthousiasme verder te verdampen. Sterker: er loopt sinds vorige week een nieuwe aanklacht tegen de voormalig politiek leider van de pro-Koerdische beweging. Demirtas wordt aangeklaagd voor het beledigen van Erdogan en er hangt hem een celstraf boven zijn hoofd, tot maximaal zeven jaar.

Onmisbare schakel
„Toch is Demirtas dringend nodig”, zegt directeur Roj Girasun van de denktank Rawest Research aan de telefoon. „Hij is een onmisbare schakel om maatschappelijk draagvlak te creëren voor het vredesproces. Hij verenigt Koerden zonder Turken van zich te vervreemden.” Vanuit Diyarbakir, het hart van de Koerden in Turkije, voert de denktank geregeld veldonderzoeken uit over politieke en maatschappelijke onderwerpen.

Vlak na de uitspraak van het EHRM deelde Selahattin Demirtas een handgeschreven brief via X waarin hij het oordeel belangrijk en juridisch bindend noemde, maar eraan toevoegde dat het belangrijker is

Demonstranten met een **poster van Selahattin Demirtas**, de leider van de Volkspartij voor Democratie (HDP), die al negen jaar vastzit, in maart van dit jaar. | FOTO MEHMET MASUM SUER/SOPA IMAGES/SHUTTERSTOCK

voor Turken en Koerden om als „broedervolk” in vrede vooruit te kijken. Demirtas’ boodschap is tekenend voor de politicus. Langdurige vrede tussen Koerden en Turken, zo betoogt hij meermaals, kan alleen bereikt worden via democratische weg.

Demirtas (52) werd geboren in Elazığ, in het oosten van Turkije, in een Koerdisch-Zaza arbeidersgezin van zeven kinderen. De Zaza zijn een Iraans volk dat sterk aan de Koerden verwant is. Naar eigen zeggen werd Demirtas politiek bewust in de jaren negentig. In 1991 werd een Koerdische man door zichzelf als agent identificerende mannen uit huis gesleurd en twee dagen later dood aangetroffen aan de kant van de weg. Hij bleek gemarteld. Veel Koerden kwamen verantwoordigd op zijn begrafenis af, waarop het Turkse leger het vuur opende en negen mensen doodde. De toen achttienjarige Demirtas zag het voor zijn ogen gebeuren.

Het stelde Demirtas voor een belangrijke keuze: zou hij zich aansluiten bij de PKK om te vechten tegen de Turkse staat? Of een rechtenstudie afronden en voor een diplomatieke

weg kiezen? Hij besloot het laatste. Na een carrière als mensenrechtenadvocaat kreeg hij in 2006 de leiding over de pro-Koerdische HDP-partij.

Zijn boodschap over democratie, broederschap en mensenrechten sprak niet alleen veel Koerden aan, maar ook linkse en liberale Turken.

Demirtas verenigt Koerden zonder Turken van zich te vervreemden

Roj Girasun directeur denktank Rawest Research

Daarmee vervulde hij als eerste Koerdische leider een brugfunctie tussen de twee groepen. Nationalistische Turken volgden zijn stappen daarentegen met argusogen.

Tijdens de vredesbesprekingen tussen de Turkse regering en de PKK tussen 2012 en 2014 maakte Demirtas deel uit van de delegatie die bemiddelde tussen de gevangenen PKK-

leider Öcalan en Erdogans regering. Die onderhandelingen klapten in 2015, waarna Demirtas een geduchte tegenstander werd van Erdogan.

Hij dwarsboemde Erdogans langgekoesterde droom om over te gaan op een presidentieel systeem met verregaande macht voor de Turkse president. „Zolang de HDP bestaat, zullen wij jou geen president laten worden”, zei Demirtas in het Turkse parlement aan de vooravond van de parlementsverkiezingen in 2015, waarbij Demirtas met die boodschap een historische winst behaalde. Een jaar later werd hij gearresteerd en sindsdien zit hij vast.

„Het vorige vredesproces en de arrestatie van Demirtas heeft voor een vertrouwensbreuk gezorgd onder Koerden. Daarom is de vrijlating van Demirtas belangrijk om dat vertrouwen terug te winnen voor de Turkse regering”, zegt onderzoeker Roj Girasun. Tegelijkertijd ziet hij weinig enthousiasme bij Erdogan, die volgens hem nog altijd wrok koestert jegens Demirtas. „Bovendien is Erdogan bang dat zijn vrijlating de interne dynamiek verandert in Koerdische

gelederen en een negatieve impact heeft op de volgende presidentsverkiezingen, in 2028”, zegt Girasun.

Turkije-rapporteur van het Europees Parlement, Nacho Sánchez Amor, bracht zaterdag een bezoek aan Demirtas in de gevangenis. Na afloop liet Sánchez Amor online weten dat hij Demirtas trof in „zeer goede stemming en in uitstekende conditie”. Demirtas zou heb gezegd hebben dat „de toetredingsonderhandelingen met Turkije ondanks alle moeilijkheden en tekortkomingen opnieuw opgestart moeten worden, omdat dit tot actie zou leiden en alle betrokken partijen meer invloed zou geven”.

Ook liet Demirtas van zich horen tijdens een drukbezocht tweedaags congres van de pro-Koerdische DEM-partij. Daar werd op zaterdag en zondag uitvoerig gesproken over het vredesproces tussen de Turkse regering en de PKK. Demirtas liet deelnemers via een voorgelezen notitie weten dat „vrede geen keuze, maar een noodzaak is”.

Op 6 januari komt de nieuwe zaak wegens belediging van de president voor de rechter.

VE

VAN VAN EE

Sfeervolle Design Dagen

10 T/M 13 DECEMBER | 09.00 - 17.00

Ontdek onze nieuwste tuinkamers, pergola's en glazen wanden en laat u inspireren door luxe buitenleven.

Exclusief voordeel

Tijdens dit event ontvangt u bij aankoop van een luxe tuinkamer een design heater cadeau*.

Scan de code voor meer informatie

Van van Ee · Boylestraat 56 Ede · 0342 49 28 11

vanvanee.nl

*Vraag naar de voorwaarden

INTERVIEW **JEROEN KREMERS** OUD-TOPAMBTENAAR

‘Nationale investeringsbank kan niet op de formatie wachten’

Als Nederland zijn grote ambities met de transities in energie, landbouw en defensie waar wil maken, moet er zo snel mogelijk een nationale investeringsbank komen. Dat stelt voormalig topambtenaar en bankier Jeroen Kremers, die zich hard maakt voor zo’n instelling. „Grote investeringen komen nu steeds in het gedrang.”

Daan van Lent

Je kunt zeggen dat het hard is gegaan met het idee voor een nationale investeringsbank. In maart deed een groep van ruim zestig zakenlieden, economen, wetenschappers, vakbondsmensen en oud-politici een publieke oproep om een overheidsinstelling op te richten die grote transities in de energiewereld, landbouw en defensie moet gaan financieren, evenals de groeiambities van jonge innovatieve bedrijven. Met een startkapitaal van 10 miljard euro uit de staatskas zou zo’n 90 miljard van private investeerders moeten kunnen worden aangetrokken.

In het programma dat formerende partijen D66 en CDA vorige week presenteerden werd de oprichting van zo’n nationale investeringsbank aangekondigd (als ‘nationale investeringsinstantie’). Volgens de twee partijen moet deze zich richten op ‘maatschappelijk relevante investeringen op het gebied van verduurzaming van de industrie, opschaling van duurzame energie en projecten met een positief effect op het nationale verdienvermogen’. Een bedrag dat de overheid hierin zou moeten steken, noemen beide partijen nog niet.

Het is een ambitie waar de initiatiefnemers van de open brief blij mee kunnen zijn. Maar zijn ze dat ook? „Jawel, maar we zijn er nog niet”, zegt voormalig topambtenaar en bankier Jeroen Kremers, die samen met onder andere voormalig ASML-topman Peter Wennink, oud-Euro-commissaris Neelie Kroes, voormalig directeur van VNO-NCW Cees Oudshoorn en industriewerkgeversvoorzitter Theo Henrar de oproep van maart in gang heeft gezet.

Daarmee doelt Kremers op wat Jetten, Bontenbal en informateur Buma aan die ambitie hebben toegevoegd: dat de huidige instanties Invest-NL, Invest International en RVO de basis voor de nationale investeringsinstantie zullen vormen.

Dat lijkt in lijn te liggen met twee Kamerbrieven die in juli werden verstuurd. In de ene werd aangekondigd dat Invest-NL (gericht op het financieren van jonge innovatieve bedrijven) en Invest International (dat financiering verzorgt bij projecten in het buitenland) zullen integreren tot één investeringsinstelling. In de andere Kamerbrief schreef minister Eelco Heinen van Financiën (VVD) dat zijn ministerie de oprichting van een nationale investeringsbank (die hij ‘nationale investeringsinstelling’ noemt) zou gaan onderzoeken. Die twee brieven werden aan elkaar gekoppeld.

Maar dat is niet wat de initiatiefnemers tot de open brief voor ogen hebben. Ook zij hebben sinds maart niet stil gezeten, schetst Kremers in een gesprek op zijn werkkamer in zijn huis nabij het Vondelpark in Amsterdam. Achter de schermen voerden zij volop overleg op verschillende ministeries over wat een nationale investeringsbank zou moeten doen en welke vorm die zou moeten krijgen. Deze week publiceren ze hun verder uitgewerkte ideeën.

Want nee, zij vinden niet dat Invest-NL en Invest International het voortouw moeten krijgen. De boodschap van Kremers is helder: „Nederland zou een grote fout maken als ze eerst afwachten hoe Invest-NL en Invest International de komende twee jaar druk bezig zijn met hun integratie en pas vanaf dan de investeringsbank optuigen. Daarvoor zijn de vereiste inspanningen nu te groot en urgent”, zegt Kremers. „Zij zijn er niet in de volle breedte voor toegerust, zeggen veel mensen die wij in de markt spreken. Als de nationale investeringsbank de optelsom van Invest-NL en Invest International wordt, zou dat de weg van de minste weerstand zijn. Maar niet de hervorming die nodig is.”

Grote transities financieren

Waarom die nationale investeringsbank er snel moet komen? Simpelweg omdat de overheid nu een sterke financieringsinstelling ontbeert. „Grote investeringen komen in het gedrang door korte termijnprioriteiten. En als ze dan een keer op de rails worden gezet, kunnen ze alweer snel op losse schroeven worden gezet als er een nieuwe regering komt met andere partijen. Kijk wat er met het Groeifonds is gebeurd”, zegt Kremers.

In een nieuw document schrijven de initiatiefnemers dat de nieuwe investeringsbank op afstand van de overheid moet komen te staan en een betrouwbare partner moet zijn voor private financiers zoals pensioenfondsen, wier interesse kan worden gewekt mee te doen aan grote investeringen die de Nederlandse economie nodig heeft. Subsidies zijn dan minder nodig, de investeringen worden terugverdiend als er slimme financiële constructies worden gebouwd. „Dat is dus ook gunstig voor de belastingbetaler”, zegt Kremers. „En die investeringsbank moet zijn eigen broek ophouden, nadat de rijksoverheid in een paar fases een startkapitaal van bijvoorbeeld 10 miljard euro heeft gestort.”

In een tweede document pleiten de initiatiefnemers voor de oprichting van een holding met zes poten eronder. Invest-NL en Invest International vormen

Door de nieuwe wet investeert niemand meer in warmtenetten. Zoiets kan de NIB vltotrekken.

één of twee van die poten. „Er komen aparte poten voor de energietransitie, landbouw en natuur, defensie, infrastructuur en water en voor AI en industriële transitie.”

De initiatiefnemers geven veel voorbeelden van projecten die de nationale investeringsbank zou kunnen financieren, opgehaald bij vakdepartementen en deskundigen binnen en buiten de overheid. Het is „een beetje rijp en groen” door elkaar, zegt Kremers erover.

Op energiegebied zijn er de warmtenetten. „Daar is een wet over aangenomen die bepaalt dat een meerderheid van de aandelen in handen van een overheid moet zijn. Maar geen enkele overheid heeft het geld om die aandelen van energiebedrijven geheel over te nemen. Nu investeert niemand meer in die warmtenetten en liggen ze op hun gat. Zoiets kan de nationale investeringsbank vltotrekken.”

Ook kan de nationale investeringsbank een rol spelen bij het oplossen van de netcongestie. „De netwerkbedrijven moeten enorme investeringen doen. Het ministerie van Financiën belooft ze wel om met kapitaal bij te springen, maar maakt dat afhankelijk van politieke prioriteiten op het moment dat een netwerkbedrijf daar een beroep op doet. Dat maakt de financiering onberekenbaar voor de netwerkbedrijven. Als je dit via de nationale investeringsbank laat lopen, weten de netwerkbedrijven waar ze aan toe zijn.”

Stikstofproblematiek

Het Zuidasdok vindt Kremers een mooi voorbeeld door de mogelijkheden die er zijn om geïnvesteerd geld terug te verdienen. „Langs de snelwegen en het nieuwe spoor dat je daar realiseert, ontstaan nieuwe mogelijkheden voor gebiedsontwikkeling met bedrijventerreinen of woningbouw. Daarvoor kun je iets terugvragen aan de projectontwikkelaars.”

Bij landbouw kan de investeringsbank een rol spelen in de stikstofproblematiek. „De regeringen richten fondsen op, die ze daarna weer afschaffen. Door boeren vanuit de investeringsbank te helpen met de financiering die ze nodig hebben om te veranderen, kun je ze continuïteit bieden.”

En dan defensie. „Daar gaat het wel om ondernemingen financieren, vooral jonge bedrijven die moeten opschalen, en soms een groter bedrijf dat nieuw is in defensieprojecten. Bij zulke projecten loopt de investeringsbank een groter risico. Ik heb ook geleerd dat het een *winner takes all*-principe is. Alleen als je de opdracht krijgt van het leger, kun je de investeringen terugverdienen. Als je de order niet krijgt, ga je op de fles. Dat geeft een heel ander risicoprofiel dat de markt vaak niet wil nemen. Daarin kan de overheid dus een rol spelen.”

Lange historie

Kremers loopt al langer rond met het idee dat Nederland net als grote Europese landen als Duitsland en Frankrijk weer een eigen nationale investeringsbank moet krijgen. In 2016 schreef Kremers voor toenmalig minister van Financiën Jeroen Dijsselbloem (nu een van de ondertekenaars) een advies om een nieuwe investeringsbank op te richten. Dat resulteerde uiteindelijk in de oprichting van Invest-NL en Invest International. Maar Kremers’ ambities waren groter.

Twee jaar geleden kwam voormalig Eurocommissaris Neelie Kroes bij hem terug op zijn oorspronkelijke plan en maakten ze samen een toer langs ministers in het vorige kabinet die wel oren hadden naar zo’n investeringsvehikel maar er niets mee deden. Begin dit jaar ontstond het idee opnieuw, met de andere initiatiefnemers.

Sinds hun oproep is Kremers vooral met voormalig directeur van VNO-NCW Cees Oudshoorn langs ministeries gegaan om ideeën op te halen. „We hebben om ministeries als Defensie, Landbouw en Infrastructuur en Waterstaat eerst met de top gepraat, die ons in contact bracht met groepjes ambtenaren op elk ministerie.

CV Jeroen Kremers

Jeroen Kremers (67) studeerde economie aan de universiteiten van Tilburg en Bristol en promoveerde in 1985 aan de universiteit van Oxford. Hij maakte daarna carrière als ambtenaar op het ministerie van Financiën en was van 2003 tot 2007 bewindvoerder bij het IMF voor Nederland.

In 2007 stapte hij over naar de bankenwereld, waar hij eerst van 2007 tot 2010 bestuurer was bij ABN Amro en daarna van 2010 tot 2014 bij Royal Bank of Scotland.

Hij was staatsagent bij KLM, van 2020 tot 2023, om toezicht te houden op de naleving van de voorwaarden die waren gesteld aan de staatssteun tijdens en na de coronapandemie.

Hij is nu onder meer **voorzitter van de raad van advies** van de Autoriteit Consument & Markt.

Daar hoorden wij hoe zij worstelen met de financiering van de grote ambities die er leven. Voor het bedenken van innovatieve manieren van financiering zijn zij ook niet opgeleid. Zij moeten beleid maken. Voor financiering hebben ze steun nodig van het ministerie van Financiën.

„Een investeringsbank kan helpen om die grote ambities wel op te pakken. Dat kan leiden tot veel creativiteit en vernieuwing. Daarom hebben we nu die voorbeelden verzameld. We hopen dat het ministerie van Financiën dit verder brengt.”

Gaan jullie na jullie gesprekken er nog steeds van uit dat de overheid 10 miljard euro in die nationale investeringsbank moet steken?

„Dat is een beetje natte vingerwerk natuurlijk. Hij hangt er vanaf wat die investeringsbank als opdracht krijgt. En wat je als hefboom kunt gebruiken, dus hoeveel je verantwoord bij private partijen kunt lenen op basis van dat startkapitaal. Als de investeringsbank veel infrastructuurprojecten gaat financieren, zijn er lange terugverdiëntijden en is het weinig risicovol. Dan kun je ook meer lenen, is je hefboom hoger en kun je dus ook meer investeren.”

Vrijdag komt Peter Wennink met zijn door het kabinet gevraagde advies hoe het verdienvermogen van Nederland kan toenemen. Hebben jullie veel op elkaar afgestemd?

„Natuurlijk spreken we elkaar. Hij zal dezelfde *sense of urgency* uitstralen als wij. Voor zijn adviezen zullen ook veel financiële middelen nodig zijn, die deels uit de nationale investeringsbank kunnen komen.”

Kan dit initiatief wachten tot de formatie is afgerond?

„Eigenlijk niet, die kan zo nog een half jaar of een jaar duren. Natuurlijk helpt het niet dat we met een demissionair kabinet zitten, dit kan geen substantiële middelen beschikbaar stellen. Het besluit over de financiering kun je later nemen, maar er moet veel voorwerk gebeuren en dat kan nu. Er moet zo snel mogelijk een taskforce worden opgericht.”

Wie moet dat dan doen?

„De minister van Financiën. Zijn ministerie moet nu over een drempel heen. Het gaat hier om publieke taken die veel financiering nodig hebben. Die taskforce moet kijken hoe we in één keer het hele project van de investeringsbank kunnen optuigen, in plaats van stap voor stap. Daar moet je mensen uit de financiële sector bijhalen met verstand van alle financiële constructies die je kunt gebruiken.”

Hoeveel tijd moet die taskforce krijgen?

„Ik zou zeggen dat ze eerst een verkenningsperiode van twee maanden nodig hebben en daarna vier maanden om de structuur neer te zetten waar die holding met zes poten uit voort moet komen.”

Heeft de Nederlandse overheid niet de fout gemaakt om de Nationale Investeringsbank te privatiseren aan het eind van de vorige eeuw? Frankrijk en Duitsland hebben dat dus niet gedaan.

„In mijn tijd als jonge ambtenaar op het ministerie van Financiën in de jaren negentig was ik een enorme voorvechter van marktwerking, en dat was destijds ook echt nodig. Alleen is het later doorgeslagen. De toenmalige Nationale Investeringsbank (NIB, die na de Tweede Wereldoorlog was opgericht voor de wederopbouw van Nederland) was toen al van de publieke zaak afgedreven. Daar zaten veel mensen die grote kennis van zaken hadden van de Nederlandse economie en die zijn investeringen gaan doen die voor de bank veel rendement opleverden, maar weinig meer met de publieke zaak te maken hadden. In dat licht was het niet gek om de hele boel te verkopen en naar de beurs te brengen. Nu moeten we in vergelijking met landen als Duitsland en Frankrijk weer een been bijtrekken.”

Je moet hier mensen uit de financiële sector bijhalen met verstand van alle financiële constructies die je kunt gebruiken

Verbeter je conditie en verbrand calorieën

Houten roeitrainer met waterweerstand

- Roeitrainer met natuurlijke waterweerstand voor een realistische roeibeleving die zich moeiteloos aan jouw kracht aanpast
- Premium eikenhout voor een luxe uitstraling in elk interieur
- Gebruiksvriendelijk en ruimtebesparend door rechtop te plaatsen

Hometrainer met lage instap

- Lage instap met verstelbaar zadel en stuur
- 32 weerstandsniveaus en 24 trainingsprogramma's
- Bluetooth hartslagmeting met hartslag gestuurde training

Loopband

- Breed en krachtig loopvlak
- Wandelen tot serieus hardlopen met hellingshoek tot 15%
- Hoogwaardig fitnessapparaat voor thuisgebruik

Deze rubriek belicht wekelijks hoe lastige problemen op de werkvloer aangepakt kunnen worden. Heeft u een dilemma, stuur een e-mail naar werk@nrc.nl.

DILEMMA'S OP DE WERKVLOER

Ook de afgewezen sollicitant verdient beetje liefde en aandacht

In de zoektocht naar de perfecte kandidaat sneuvelen er heel wat sollicitanten. Zij horen soms niets meer van de werkgever. Of krijgen een standaardmailtje. Dat kan anders.

Door **Esther Elligens** Illustratie **Martien Ter Veen**

DILEMMA

Werkgevers zijn tijdens het sollicitatieproces vooral bezig met één doel: zo snel mogelijk de perfecte kandidaat vinden. Maar wat moet je als werkgever met al die andere kandidaten? Moet je ook aandacht besteden aan de sollicitanten die het *niet* geworden zijn?

STANDAARDZIN

Onlangs ging op LinkedIn een post van een ondernemerscoach *viral*. Het onderwerp: de manier waarop bedrijven omgaan met sollicitanten. En dat was niet best, volgens de coach. Al die pijn en moeite die iemand in een sollicitatie stopt, wordt dikwijls genegeerd. Bedrijven laten soms niks horen, of sturen een korte standaardzin. Een afwijzing is nooit leuk, maar een koude, kille afwijzing kan echt iets doen met je mentale gezondheid.

Het bericht kreeg veel bijval. Niet alleen de manier van afwijzen, ook het sollicitatiegesprek is vaak geen pretje, aldus de *comments*. „Kunnen we wat meer liefde naar elkaar tonen?“, luidde een wanhopige reactie. Ook op de werkvloer, ook tijdens en na het sollicitatieproces.

Van de Nederlandse werkgevers maakt 15,5 procent zich dit jaar schuldig aan non-respons ('ghosten') op sollicitanten, blijkt uit onderzoek. Erg? Vorig jaar was dit 30 procent. Gemiddeld was dit de afgelopen twintig jaar 21 procent. Bedrijven die wel reageerden deden dat voor 60 procent met een standaardzin, zoals: „Er waren betere kandidaten.“

Een niet-uitnodiging

Thomas de Man, deskundige Werk & Carrière bij LinkedIn, ziet ook dat er nog een wereld te winnen valt in de omgang met sollicitanten. „Solliciteren is bijna een fulltime baan. Dat realiseren werkgevers zich vaak niet. De voorbereiding en de spanning, de zenuwen en de tijd die je erin stopt, er wordt nogal wat van de sollicitant gevraagd. Je schrijft een brief en als je wordt uitgenodigd, mag je soms wel vier keer komen opdaven. En dan, bij een afwijzing, is het ineens klaar. Met een beetje geluk krijg je nog een standaard-mailtje. Dat komt hard aan als zo'n vacature even je hele leven was.“

Ook loopbaan- en sollicitatiedeskundige Aaltje Vincent noemt solliciteren een bron van frustraties. Vooral de eerste ronde, niet zelden het schrijven van een motivatiebrief, mondt uit in teleurstelling. „Met een brief, waar de sollicitant vaak ziel en zaligheid in heeft gelegd, bereik je weinig. Je moet mensen kennen, wil je de grootste kans hebben om uitgenodigd te worden.“

Wie zijn best doet toch met een goede brief binnen te komen, verdient altijd een reactie, vindt Vincent. Een „niet-uitnodiging“, zoals ze het zelf noemt. „Een afwijzing klinkt veel te negatief.“

Dat veel werkgevers dit verzaken, is geen onwil, maar onkunde, zegt ze. Ze hebben het druk en het proces is niet goed geregeld. Toch kan het zo makkelijk zijn. „Als je geen tijd hebt elke afgewezen sollicitant een persoonlijke mail te sturen, zet dan in de mail een telefoonnummer en een dag plus tijdslot waarop de sollicitant kan bellen voor een korte uitleg.“

Of neem een voorbeeld aan het Nederlandse cosmeticabedrijf Rituals, zegt De Man. „Zij geven elke afgewezen sollicitant een cadeautje mee, doucheschuim of iets anders. Dan geef je de sollicitant on-

Een afwijzing is nooit leuk, maar een koude, kille afwijzing kan echt iets doen met je mentale gezondheid

danks alles toch nog een positief gevoel.“ Dit is niet alleen goed voor degene die solliciteert, maar ook voor het bedrijf zelf. „Ook afgewezen geïnteresseerden zijn potentiële klanten en ambassadeurs van je merk.“

HARD, MAAR EERLIJK

Als de werkgever de sollicitant echt tegemoet wil komen, moet er veel eerder in het sollicitatieproces iets veranderen, vindt Vincent. Veel vacatures zijn onvolledig of onduidelijk. Dit maakt goede zelfselectie lastig. „Nog voordat je gaat solliciteren, heb je de fase: ga ik solliciteren of niet? Ook dit kost veel tijd en energie. Zeker als je niet eens weet waarop je precies solliciteert en of het die tijd en moeite wel waard is.“ Zo ontbreekt volgens Vincent in de helft van alle vacatures essentiële informatie: het salaris.

Salaris in de vacaturetekst, zegt ook De Man, en clichés over pingpongtafels en 'één grote familie' eruit. Die holle frasen zeggen de sollicitant niks.

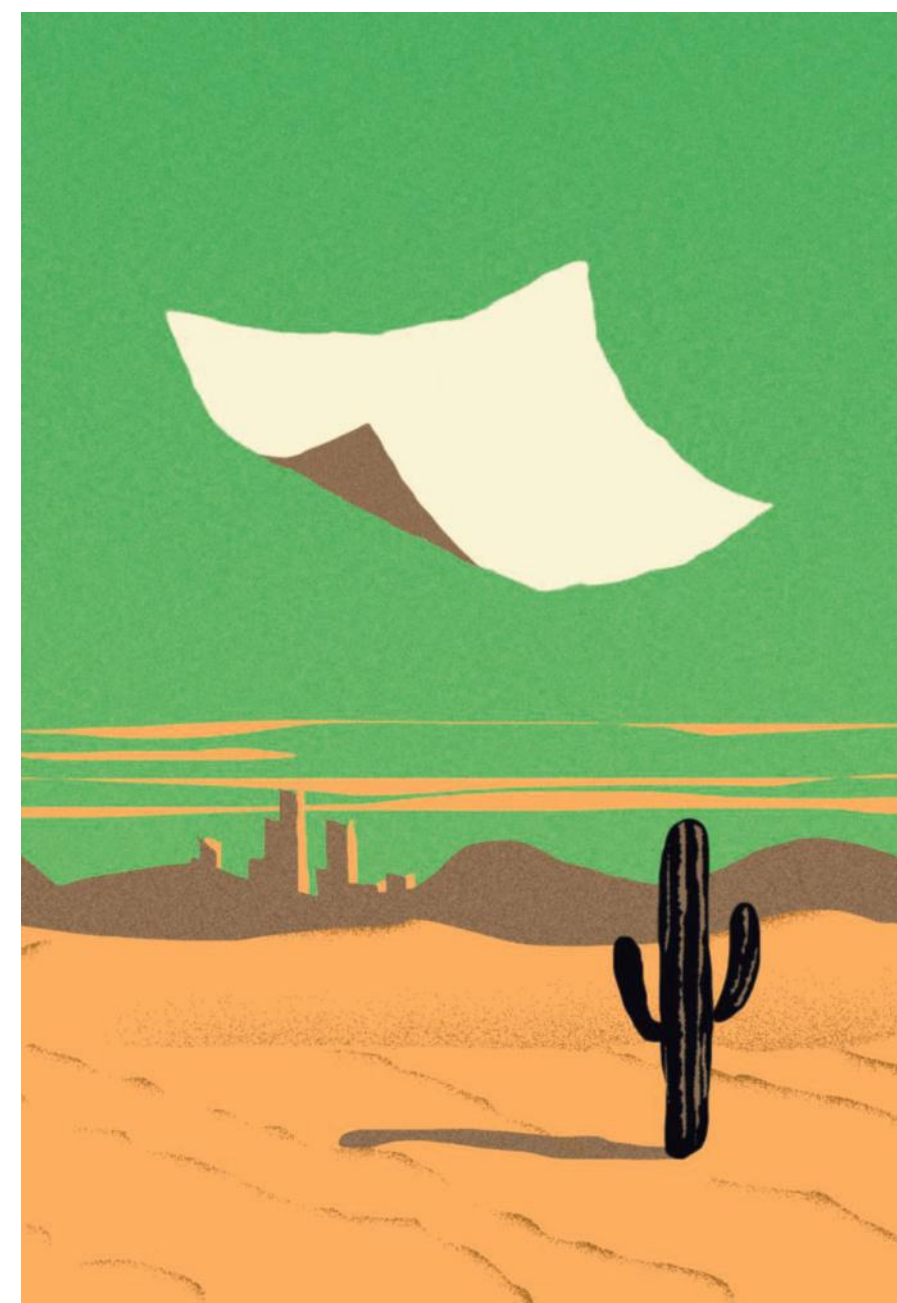
Een bedrijf dat wel heel duidelijk is over de werkcultuur, is volgens hem voedingsmerk-start-up Upfront. Dat meldt op z'n website dat ze er lang en veel vergaderen, dat je eruit vliegt als je targets niet haalt en dat ze je handje niet vasthouden als je net begint. „Dit klinkt misschien hard, maar je weet als geïnteresseerde kandidaat wel waar je aan toe bent en dus of het zin heeft om te reageren.“

Ook de NS doet dit goed, ziet Vincent. In plaats van een suffe tekst, hebben ze een podcast opgenomen over hoe het is om op de trein te werken. „Zo verplaats je je in de behoeftes van de sollicitant, in plaats van dat de sollicitant zich alleen maar in jou moet verplaatsen.“

Niet alleen vacature-info, ook de manier van solliciteren kan veel beter. In plaats van sollicitanten tot een brief of de zoveelste sollicitatieronde te verplichten, kun je ook meteen koffie gaan drinken of een potentieel geschikte kandidaat een dagje laten meelopen, vindt De Man. „Dat is leuker én vriendelijker voor de sollicitant. En efficiënter voor de werkgever.“

CONCLUSIE

Solliciteren hoeft geen uitputtingsslag te zijn. Voor kandidaat noch werkgever. Een duidelijke vacature, een overzichtelijk proces en een afwijzing die meer is dan stilte of een standaardzin maken een wereld van verschil. Een afwijzing (of 'niet-uitnodiging') blijft natuurlijk niet leuk, maar met een beetje aandacht kan de sollicitant weer met opgeheven hoofd verder.

REPORTAGE FORMULE 1

Max Verstappen ziet al rijdend Lando Norris op een scherm kampioen worden

Als Max Verstappen aan het einde van een lange dag vol plichtplegingen eindelijk zijn vizier mag dichtklappen, wordt al snel duidelijk dat een vijfde wereldtitel op rij er niet in zit. Maar genieten doet hij toch.

Vincent Sondermeijer

ABU DHABI

In z'n uppie zit Max Verstappen in de perszaal. Althans: journalisten zijn er wel, maar de andere coureurs die verwacht worden voor de persconferentie na afloop van de Grand Prix van Abu Dhabi nog niet. Dus keuvelt hij wat met iemand in de zaal. Over wat hij de komende dagen gaat doen: een dagje vrij in Dubai, dan terugvliegen naar het Red Bull Racing-hoofdkwartier in Engeland. „En daarna moet ik alweer zo'n beetje naar Oezbekistan.” Inderdaad, Oezbekistan - en nee: Verstappen gaat er niet op vakantie. In de hoofdstad Tasjkent zal hij komende week gehuldigd worden op het prijzengala van autosportbond FIA. Maar dit keer niet als wereldkampioen. Die eer gaat naar Lando Norris, de Britse McLaren-coureur die zondag aan het einde van een lange en stressvolle dag op het Yas Marina Circuit net genoeg punten had om de wereldtitel van Verstappen af te pakken. In Abu Dhabi beleefde de Formule 1 zijn meest zenuwslopende ontknoping sinds Verstappen en Lewis Hamilton er in 2021 met gelijke punten arriveerden om uit te maken wie kampioen werd - een strijd die Verstappen won. Nu zat de spanning hem er vooral in dat drie rijders kans maakten, van wie twee (Norris en teamgenoot Oscar Piastri) een enorme puntenvoorsprong hadden zien verdampen op de derde, Verstappen, die een paar maanden geleden nog uitgeschakeld leek. Norris stond er bij aankomst in Abu Dhabi het beste voor, met zijn voorsprong

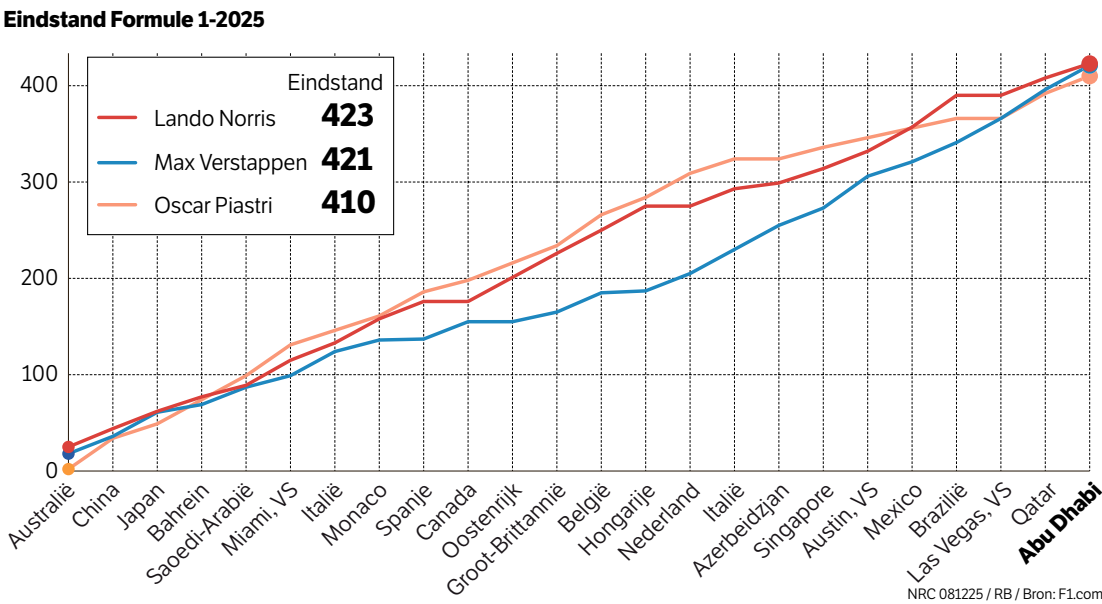
Verstappen rijdt niet één, maar twee ronden die goed genoeg zijn voor pole position

van twaalf punten op Verstappen, en zien op Piastri. Maar juist daardoor had hij ook het meest te verliezen. Anderhalf uur uit de problemen blijven en op het podium finishen, dat was alles wat Norris moest doen voor zijn eerste titel, die - zo zei hij donderdag - „alles zou betekenen”. Maar zolang Verstappen in de buurt was, zou uit de problemen blijven zo simpel nog niet worden. Verstappen, die in topvorm is, bekendstaat om zijn meedogenloosheid, nog nooit een uitwendig teken van onzekerheid heeft vertoond - en zich bij verlies ook kan troosten door thuis in Monaco zijn vier andere kampioensbokalen nog eens op te poetsen. **‘Ik geniet van dat aspect’** Op zaterdag staat de druk er voor het eerst echt op. De titelkandidaten moeten in de kwalificatie de snelste ronde rijden die ze kunnen, om een zo hoog mogelijke startplek te veroveren. In Abu Dhabi is dat van groot belang, omdat de verwachting is dat inhalen er tijdens de race niet eenvoudig zal zijn. Om de titel in zicht te houden, móet Verstappen dus eigenlijk wel de pole position veroveren. Voor die opgave slaagt de Nederlander glansrijk. Hij rijdt niet één, maar twee ronden die goed genoeg zijn voor pole. Norris volgt op 0,2 seconden, naar huidige F1-maatstaven een ruim gat. Piastri is derde. Druk? „Wanneer je écht moet presteren, dan doe ik dat meestal, omdat ik juist van dat aspect geniet”, zegt Verstappen nadat hij uit de Red Bull is geklommen. Norris is teleurgesteld, zegt hij. „We waren gewoon niet snel genoeg.” De volgende ochtend, een uur of vijf

Lando Norris (McLaren) viert met zijn team de overwinning in de Formule 1. FOTO AMR ALFIKY/REUTERS

Seizoensverloop van de drie hoogst geëindigden

voor de start, komt Verstappen in een witte korte broek en met een rugzak om de paddock binnen wandelen. Hij blijft het elektronische toegangspoortje open met zijn pasje en loopt rustig verder, terwijl hij links en rechts wat handtekeningen zet. Hij is zo slim om op weg naar het teamonderkomen van Red Bull niet over het centrale wandelpad door de paddock te lopen, waar een haag van fotografen elke morgen de arriverende coureurs opwacht. In plaats daarvan kiest Verstappen een rustigere route langs de jachthaven die aan de paddock grenst. Daar glijpt hij op zijn gemak via de achterdeur het Red Bull-gebouwtje binnen. Twintig minuten later stapt ook Norris door het tourniquet de paddock binnen - en stuit direct op een ondoordringbare kudde handtekeningenjagers, fotografen en cameramensen. Dankzij een afgetrainde, getatoeëerde beveiliging die minstens een kop boven hem uitsteekt, komt Norris weer een beetje vooruit. Als een school sardientjes loopt de meute met

hem mee richting het McLaren-verblijf. Alle mensen om hem heen ontnemen Norris onderweg het zicht op een banner die de organisatie tijdens het weekend nog snel heeft laten plaatsen. Tegen een achtergrond van donkere wolken staan Norris, Verstappen en Piastri om de trofee voor de kampioen heen. *‘The ultimate showdown’*, prijkt er boven hun hoofden. Het is in Abu Dhabi geen gewone dag voor de titelkandidaten, die het hele weekend in een draaikolk van media-aandacht en hype verkeren - favoriet Norris misschien wel het meest. En toch is het ook weer wél *business as usual*. Titelgevecht of niet, op racedagen zijn de agenda's van de coureurs hoe dan ook volgepropt met teambesprekingen en andere momenten waarbij ze moeten komen opdraven. Deze zondag begint Verstappens programma met de groepsfoto die Red Bull net als de andere teams traditioneel bij de laatste race van het seizoen neemt. Voor de pitbox van het Brits-Oostenrijks team

verzamelen alle circa honderd meege-reisde medewerkers zich in een zorgvuldig uitgedachte opstelling; op witte briefjes staat wie op welk klapstoeltje moet gaan zitten. Het duurt nog drieën-half uur voor de race begint. Pas als iedereen, tot aan teambaas Laurent Mekies aan toe, zijn plek heeft ingenomen, wordt Verstappen erbij geroepen. Hij heeft inmiddels zijn race-overall aangetrokken. De fotograaf wil afdrukken, maar begint dan te roepen tegen een plukje vips dat op het balkon boven de garage in het shot is gaan staan, en de teamfoto kennelijk nogal ontsiert. Als ze eindelijk zijn opgeschoven, komt Red Bull-topman Oliver Mintzlaff aange-lopen. Hij is te laat, maar het hele Red Bull-gezelschap moet toch gaan ver-zitten, zodat de hoge baas zijn plekje naast Mekies kan innemen. Snel sleept iemand er een paar extra klapstoelen bij. Verstappen slaat het gestuntel met een lachje op zijn gezicht gade vanaf het wiel van zijn auto. Die is speciaal voor de

Terwijl de duisternis invalt, wordt gaandeweg steeds duidelijker dat Verstappen geen kampioen gaat worden

foto extra opgepoetst en daarna pontificaal voor de groepsoptelling gezet. Op de neus prijkt het rode startnummer 1 van de wereldkampioen, dat Verstappen vanmiddag moet zien te behouden.

Open kar

Meteen na afloop duikt Verstappen het Red Bull-onderkomen achter de pits weer in. Niet om nog even op de bank te liggen. Verstappen heeft genoeg te doen, zegt zijn manager Raymond Vermeulen. Zo staan er tactische besprekingen op het programma. En twee uur voor de race moet Verstappen samen met de negentien andere coureurs op een open kar een rondje over het circuit maken en zwaaien naar de fans op de tribune, onder wie duizenden Nederlanders, die soms op het laatste moment nog een kaartje hebben bemachtigd - al dan niet tegen woekerprijzen. Daarna kan Verstappen nog heel even in de luwte verdwijnen.

Vijftig minuten voor de race beent Verstappen - racepak afgestroopt, koelvest over zijn brandwerende ondershirt - richting de pits. Nu geen handtekeningen meer. Terwijl de zon al bijna achter de tribunes verdwijnt, klimt Verstappen in zijn Red Bull en zet hij koers richting zijn eerste startplek.

Even later, terwijl de startopstelling overloopt van de vips en hoogwaardigheidsbekleders, moeten Verstappen, Norris en Piastri op een podiumpje klimmen waar ook wk-trofee staat. Van effectbejag is de F1-organisatie niet vies, dus wordt het drietal rond de bokaal opgesteld, precies zoals op de megaposter in de paddock. Het volkslied van de Verenigde Arabische Emiraten begint te spelen, straaljagers vliegen over. Dan zijn alle plichtplegingen eindelijk voorbij en kunnen Verstappen en zijn concurrenten hun helmvizier dichtklappen.

De vijf startlichten gaan uit, de race begint. Terwijl de duisternis invalt, wordt gaandeweg steeds duidelijker dat Verstappen geen kampioen gaat worden. Norris zakt terug naar de derde plek, maar dat is nog altijd genoeg. De problemen die hij moest vermijden, laten zich nergens zien.

Terwijl hij comfortabel aan de leiding rijdt, werpt Verstappen af en toe een blik op de videochermen langs de baan. Zou er toch nog iets gebeuren met Norris? Nee, telkens vangt Verstappen weer beelden op van de stug doorrijdende McLaren.

En toch: Verstappens race verloopt lekker. Hij geniet ervan om nog één keer in zijn RB21 te rijden, de auto die hem begin dit jaar zoveel gedoe gaf, maar hem nu naar zijn achtste overwinning van het jaar vervoert. Wanneer hij op kop over de finish rijdt, weet Verstappen dat hij zijn titel kwijt is. Maar zich daar rot over voelen? Dat doet hij niet.

nrcwebwinkel

Adviesprijs 159,95
79,-

Puzzelbord met draaisysteem

- › Voor puzzels tot 1000 stukjes | 77 x 57 centimeter
- › Met 360° draibare ringstandaard en kantelfunctie
- › Voor optimaal puzzelplezier

Wat dit puzzelbord bijzonder maakt, is de ingebouwde draibare ringstandaard. Dankzij deze slimme functie kun je het gehele bord moeiteloos ronddraaien zonder het op te tillen of te verschuiven. Ideaal wanneer je alle kanten van de puzzel comfortabel wilt bereiken. Dankzij de kantelfunctie kun je het puzzelbord op de gewenste hoek plaatsen. Perfect voor comfortabel puzzelen, waar je ook bent. Het puzzelbord heeft vier handige opbergladen en is bekleed met vilt.

Bestel nu nrcwebwinkel.nl/puzzelbord

Jorrit Bergsma werd vijfde op de 10.000 meter tijdens de wereldbekerwedstrijden in Heerenveen. FOTO VINCENT JANNINK/ANP

WERELDBEKER SCHAATSEN

Nederlandse mannen tellen op de lange afstanden nauwelijks mee

In de aanloop naar de Olympische Winterspelen blijkt dat bij de mannen de Nederlandse schaatsers allesbehalve dominant zijn.

Thijs Niemantsverdriet
HEERENVEEN

Een Tsjech, een Italiaan en een Fransman: dat was de top-3 op de 10.000 meter zaterdag bij de wereldbekerwedstrijden in Heerenveen. Daarna volgde een Noor. Pas op plek vijf stond de eerste Nederlander: Jorrit Bergsma, 39 jaar oud, olympisch kampioen in 2014. „Gewoon goed, volgens mij”, zo typeerde hij zijn rit na afloop. „Het gaat nog steeds volgens plan.”

Decennialang waren de Nederlanders dominant op de vijf en tien kilometer, de lange afstanden in het mannschaatsen. Bij de Olympische Spelen was het niet de vraag of een Nederlander de afstand zou winnen, maar welke Nederlander. Maar in de aanloop naar de komende Winterspelen, die in februari in Milaan plaatsvinden, rijden de Nederlandse langeafstandsmannen mee in de marge - en het is maar zeer de vraag of dat over twee maanden anders zal zijn.

De 5.000 en 10.000 meter leveren al het hele seizoen een meeslepend schouwspel op, met baan- en wereldrecords en sterke rijders uit veel verschillende landen. En dat was dit weekend bij de wereldbeker in Heerenveen niet anders. De winst ging

naar Metodej Jilek, een 19-jarig wonderkind uit Tsjechië. Tweede werd de Italiaan Davide Ghiotto, de specialist op de 10.000 meter en de hoop van zijn natie op goud in Milaan. Plek drie was voor Timothy Loubineaud, een relatief onbekende Fransman die drie weken geleden in Salt Lake City vanuit het niets een wereldrecord reed op de vijf kilometer.

In de jaren van Hollandse dominantie werd wel eens gevreesd voor de olympische toekomst van de 10.000 meter: te lang, te saai, te voorspelbaar. Maar dat is helemaal veranderd: de kanshebbers voor goud in Milaan zijn talrijk en komen uit alle windstreken. Zeker als je bedenkt dat de snelste tijd dit weekend in Heerenveen niet eens gereden werd door winnaar Jilek, maar door de 22-jarige Vladimir Semirunniy uit Polen. Die kwam eerder op de dag in actie in de zogeheten B-groep - en zette prompt een nieuw baanrecord op zijn naam.

Sportieve crisis

„Dit niveau hadden we ons acht jaar geleden echt niet kunnen voorstellen”, zei Jorrit Bergsma na afloop. Hij kon niet anders dan concluderen dat de vijf en tien kilometer „floreren”.

Maar dat geldt dus niet voor de Nederlandse langeafstandsmannen. Patrick Roest, na het schaatspensioen

van Sven Kramer jarenlang 's lands vaandeldrager op de vijf en tien kilometer, ontbrak in Heerenveen: hij verkeert sinds vorig seizoen in een diepe sportieve crisis en wist zich niet te plaatsen voor de wereldbekerwedstrijden. De verantwoordelijkheid rust in dit olympisch jaar op de schouders van veteraan Bergsma, routinier Chris Huizinga (28) en Beau Snellink (24). Bergsma werd in Heerenveen vijfde, Huizinga achtste en Snellink

Het halen van olympische startbewijzen verloopt stroever dan verwacht

tiende (van de twaalf deelnemers).

Waar komt die worsteling vandaan? Behalve de stevige internationale concurrentie, zo suggereerde Huizinga na afloop, heeft het ook te maken met de particuliere route die de Nederlandse schaatsers volgen in de aanloop naar de Olympische Spelen. Anders dan andere landen gebruikt schaatsbond KNSB de wereldbekerwedstrijden niet als individuele kwalificatie voor Milaan - dat zal gebeuren tijdens het Olympisch Kwalificatietoernooi (OKT), eind december in Heerenveen.

De OKT is voor de Nederlandse schaatsers het piekmoment. Maar ondertussen moeten bij de eerste vier wereldbekerwedstrijden van dit seizoen wel de punten verdiend worden om zo veel mogelijk startplekken in Milaan voor Nederland binnen te halen. En daar heeft de KNSB ingezet op het maximum: negen mannen, negen vrouwen. Het gevolg is dat de schaatsers continu balanceren tussen twee doelen: het individueel belang en het landsbelang. Goed zijn bij de wereldbikers en straks pieken op het OKT is haast onmogelijk, zei Chris Huizinga zaterdag na de 10.000 meter. „We moeten de trainingen [voor de individuele kwalificatie] tussen de wereldbikers in proppen, en dan pis je soms even naast het bootje.”

De queeste voor olympische startbewijzen verloopt voor Nederland stroever dan verwacht mag worden van 's werelds sterkste schaatsland. De plekken voorsprintafstanden en de 1.500 meter zijn binnen (dat waren ze al na de eerste twee wereldbekerwedstrijden, in Salt Lake City en Calgary), maar op de lange afstanden zijn ze - ook na de wereldbeker in Heerenveen - nog niet veiliggesteld. De vrouwen reden opnieuw geen verpletterende 5.000 meter, en ook de ploegachter-

volging bij de mannen is nog niet zeker van een startbewijs in Milaan.

De langeafstandsmannen voldoen na dit weekend nèt aan de criteria voor Milaan: drie bij de eerste vijftien op de 5.000 meter, twee bij de eerste negen op de 10.000. Maar zeker is het nog lang niet. Volgend weekend is de vierde en beslissende wereldbekerwedstrijd, in Hamar (Noorwegen).

‘Toch wel een goed gevoel’

Aan het begin van het seizoen had de KNSB gehoopt dat alle olympische startplekken na Heerenveen binnen zouden zijn en dat de meeste rijders de reis naar Noorwegen bespaard zou kunnen blijven - zodat ze volop kunnen trainen voor het OKT. Dat zal niet het geval zijn, in ieder geval op de lange afstanden: de verwachting is dat Nederland zal afreizen met een stevige delegatie.

Chris Huizinga is sowieso van de partij in Hamar, zo zei hij zaterdag. Hij reist „toch wel met een goed gevoel” af: „Ik heb gedaan wat ik moest doen in de afgelopen weken”. Bergsma is er ook bij. Voelt hij de druk vanwege de startplekken? „Daar probeer ik niet te veel mee bezig te zijn, dat is aan de coaches en de KNSB. Ik probeer gewoon zo goed mogelijk mijn ritten te rijden, voor de rest heb ik er toch geen grip op.”

OLYMPISCHE SPELEN

Iedere schaatster volgt eigen route naar het piekmoment in de kerstvakantie

De schaatsters wonnen dit weekend veel plakken. Toch was het vooral trainingsprikkel voor het olympisch kwalificatietoernooi.

Sam de Voogt
HEERENVEEN

De 37,00 waarin Femke Kok zondagmiddag de 500 meter in Thialf afraffelde, was de tweede ooit gereden op de laaglandbaan in Heerenveen. Slechts driehonderste boven haar eigen baanrecord. Het was haar elfde gewonnen wereldbekerwedstrijd op rij.

En toch was Kok na afloop niet tevreden. „Die scherpte bij de start was niet super. Ik merkte dat het gevoel op het ijs nog niet helemaal terug is.” Nog harder oordeelde ze over haar 1.000 meter, waarop ze afgelopen vrijdag derde werd. „Het ging gewoon totaal niet met mijn timing.”

Een verklaring voor dat gebrek heeft Kok wel. Ze was de afgelopen week, nadat ze was teruggekeerd uit Noord-Amerika waar ze een nieuw wereldrecord reed, met haar ploeg Reggeborgh op trainingskamp geweest op Tenerife. „Ik stapte afgelopen dinsdag pas weer op het ijs. Dat trainingskamp was heel lekker, om mentaal even op te laden. Maar voor je schaatstechnische beleving is het niet optimaal.”

Qua resultaten was dit weekend in Heerenveen uitermate succesvol voor de vrouwen in oranje schaatspakken. Op vier van de vijf individuele afstanden (500,

1.000, 1.500 meter en massastart) wonnen de schaatsters; alleen op de 5.000 meter werd Joy Beune derde in plaats van eerste. Zo gaat het al dit hele schaatsseizoen; voor de Olympische Spelen, straks in februari in Milaan en Cortina, is de kans best aanwezig dat de Nederlandse vrouwen elke individuele gouden medaille winnen.

Maar voordat het zover is en de Nederlanders daar is actie mogen komen, zijn er wereldbekerwedstrijden waarop ze willen winnen, olympische tickets die voor

„Het is superspannend natuurlijk, want het moet dan gebeuren

Marijke Groenewoud schaatster

Nederland veiliggesteld moeten worden, en het moment waarop ze zich individueel moeten plaatsen voor de Spelen: het olympisch kwalificatietoernooi (OKT).

Grote aanloop

Het gevolg: iedere schaatsploeg en iedere schaatster kiest haar eigen route naar dat piekmoment in de kerstvakantie. Vorm en resultaten van de afgelopen weken ten spijt, alles is ondergeschikt aan het OKT. „Het seizoen is eigenlijk een grote aanloop naar dat toernooi”, zegt Marijke Groenewoud, die de afgelopen week ook op Tenerife aan het trainen was en pas woensdag terugkeerde.

Femke Kok (rechts) tegen **Jutta Leerdam** tijdens hun 500 meter. Kok won, Leerdam werd tweede. FOTO VINCENT JANNINK/ANP

Overleden

*Non omnis moriar -
Ik zal niet volledig sterven
Horatius*

Bedroefd om zijn onverwachte heengaan, maar dankbaar voor alles wat hij ons en zovelen heeft gegeven en geleerd, nemen wij afscheid van

JULES GIMBRÈRE

dr. Jules Sybolt Felix Gimbrère FCCM

echtgenoot van

Geeranne Wallet

* Ginneken en Bavel, 31 juli 1938
† Boxmeer, 1 december 2025

Geeranne Wallet

Kinderen en kleinkinderen

De afscheidsdienst en begrafenis hebben zaterdag 6 december 2025 plaatsgevonden.

Een persoonlijke herinnering aan Jules kunt u met ons delen via:
www.goemansuitvaartzorg.nl/condoleren.

Gerard Doustraat 2 | 5831 CC Boxmeer

Colofon familieberichten

Opgave van een familiebericht

Een familiebericht kunt u opgeven via nrcadverteren.nl/familieberichten of een e-mail naar familieberichten@nrc.nl

Afdeling familieberichten

Bereikbaar op telefoonnummer: 020-7553052 (ma t/m vr 08.30 uur - 1700 uur)
of via e-mail: familieberichten@nrc.nl

Sluitingstijden

Dinsdag t/m zaterdag tot uiterlijk 14.00 uur op de dag vóór plaatsing. Voor plaatsing op maandag uiterlijk vrijdag 16.00 uur.

Blijde berichten

nrcadverteren.nl/familieberichten

Geluk, emotie, herinnering

Op een eenvoudige, snelle en zekere manier uw familiebericht samenstellen en plaatsen in NRC.

nrcadverteren.nl/familieberichten

INTERVIEW **MONIEK TROMP** HOOGLERAAR MATERIAALCHEMIE

‘Ik blijf geloven in mogelijkheid van een Nederlandse batterijenfabriek’

Ze streeft naar een ijzer-lucht-batterij en wil de fundering voor een onafhankelijke Nederlandse batterij leggen.

Dorine Schenk
GRONINGEN

Ruim 40 knooppcelbatterijen en andere batterijontwerpen liggen in glazen kasten in het laboratorium van Moniek Tromp bij de Rijksuniversiteit Groningen. Ze worden keer op keer opgeladen en weer ontladen. Soms sneller, soms langzamer. „We ontwerpen en bouwen deze batterijen zelf en testen ze onder verschillende omstandigheden”, zegt Tromp, hoogleraar materiaalchemie en wetenschappelijk directeur van het Zernike Institute for Advanced Materials (ZIAM).

Met haar onderzoeksgroep werkt Tromp aan de accu’s van de toekomst. „Batterijen worden steeds belangrijker en ze moeten langer meegaan, veilig zijn en uit duurzame materialen bestaan”, vertelt ze. Toepassingen variëren van mobiele telefoons, medische apparaten - in en op je lichaam - en drones voor defensie tot tijdelijke energieopslag voor het stroomnet en het elektrificeren van auto’s, scheepvaart en luchtvaart - al deze toepassingen eisen andere eigenschappen van de batterij.

Tromp heeft (mede) batterijen in Nederland op de agenda gezet. „We zijn nu afhankelijk van andere landen terwijl we veel industrie hebben die zal moeten elektrificeren, zoals trucks en landbouwwerktuigen.” Ze is betrokken bij een Nationaal Groeifondsproject voor de ontwikkeling van het Nederlandse ecosysteem voor batterijen, dat twee jaar terug 800 miljoen euro kreeg toegekend. Dat kan vanaf dit jaar besteed worden. „Ons doel is om de Nederlandse batterijontwikkelingen te versterken op het gebied van duurzaamheid, circulariteit en onafhankelijkheid - en een belangrijke wereldwijde speler te worden. Nederland heeft daarvoor de kennis en kunde in huis.”

Wat is er mis met de huidige batterijen?

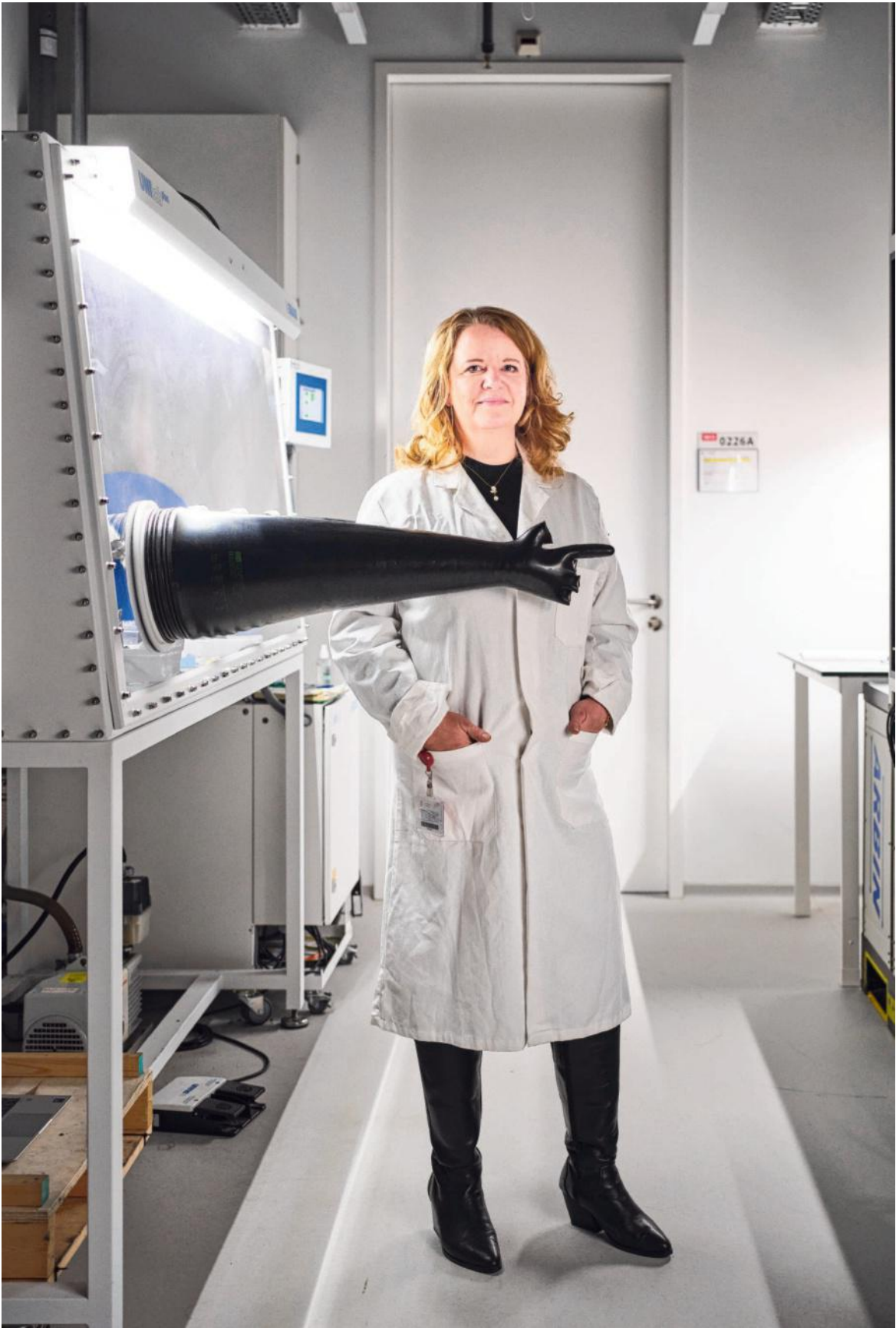
„Batterijen bestaan nu uit twee elektroden met daartussen een vloeibaar elektrolyt. Tijdens het op- en ontladen bewegen ladingsdragers door het elektrolyt van de ene naar de andere elektrode. Als dit transport niet meer goed verloopt, materiaal zich ergens ophoopt of het elektrodemateriaal niet stabiel is en langzaam oplost, dan degradeert de batterij. Een ander probleem is dat het vloeibare elektrolyt kan reageren en dan bijvoorbeeld omgezet kan worden in een gas. Dat kan gebeuren als je de batterij niet goed gebruikt, of als hij beschadigd raakt, bijvoorbeeld als je elektrische fiets valt. De batterij kan dan zelfs exploderen.

„De herkomst van de materialen en duurzaamheid van de processen is ook een probleem. De lithium-ion-batterijen die we nu voor bijna alles gebruiken bevatten onder meer lithium, kobalt, nikkel en mangaan. Die materialen zijn schaars in Europa, we zijn afhankelijk van andere delen in de wereld, waar materialen bovendien niet altijd ethisch of milieubewust gemijnd en verwerkt worden.

„En de huidige geopolitiek limiteert onze toegankelijkheid tot vele materialen. Begin november kondigde China bijvoorbeeld exportrestricties aan op lithium-ion-batterijen en de materialen en apparatuur waarmee je ze maakt.”

Naar wat voor oplossingen kijkt u?

„Binnen het groeifondsproject kijken we naar manieren om materialen uit batterijen terug te winnen om ze opnieuw te gebruiken. Ook kan

Moniek Tromp: „Ik weet niet hoe ik een fabriek moet bouwen maar ben wel betrokken bij een voorstel.
FOTO LARS VAN DEN BRINK

we het productieproces, dat nu toxische stoffen en veel energie gebruikt, duurzamer. Daarnaast onderzoeken we manieren om lithium-ion-batterijen beter en duurzamer te maken en kijken we naar heel andere soorten batterijen, op basis van andere materialen.

„Binnen mijn onderzoeksgroep doen we ook fundamentele onderzoek naar elektrochemie en verschillende soorten batterijen. Hiervoor maken we zelf batterijen die we bestuderen door er bijvoorbeeld met rönt-

genstraling in te kijken om te zien wat er precies gebeurt bij de elektrode, het elektrolyt en op de grensvlakken ertussen. Met die kennis kunnen we stabilere batterijen ontwerpen.

„Om een duurzaam batterij-ecosysteem te laten slagen, werken we ook aan nationale en Europese wet- en regelgeving, het vestigingsklimaat en een markt voor onze nieuwe batterijen. Dat is nodig om te kunnen concurreren met megafabrieken voor lithium-ion-batterijen in met name Azië.”

Wat voor alternatieven zijn er?

„We proberen bijvoorbeeld kobalt te verwijderen of lithium te vervangen door natrium, dat je gemakkelijker en duurzamer kunt winnen. Dit vereist wel aanpassingen aan het batterijontwerp. We kijken ook naar vastestof-elektrolyten, die veiliger kunnen zijn dan de vloeistoffen. Daarnaast onderzoeken we compleet andere chemische samenstellingen.

„We focussen bijvoorbeeld op batterijen gebaseerd op ijzer. IJzer is geen simpel materiaal om mee te werken binnen een batterij, maar qua duurzaamheid is het heel interessant. Ik zeg vaak gekscherend dat we genoeg roest hebben, laten we dat goed gebruiken. We kijken bijvoorbeeld naar ijzer-nikkel- en ijzer-lucht-batterijen. Die zijn technisch ingewikkeld en veel zwaarder dan lithium-ion-batterijen. Maar ze zijn wel geschikt voor bijvoorbeeld stationaire toepassingen waarbij je de batterij niet hoeft te verplaatsen, zoals in huizen of wijken.

„Ik denk persoonlijk dat we al deze verschillende paden moeten volgen, want we hebben veel batterijen nodig voor uiteenlopende toepassingen, om de energietransitie te laten slagen.”

„IJzer is geen simpel batterijmateriaal maar qua duurzaamheid interessant

Hebben we over twintig jaar Nederlandse batterijen?

„In onze telefoons en auto’s waarschijnlijk niet, maar misschien wel in drones, medische en gezondheids-elektronica en stationaire opslag. Iedereen is sceptisch of ons dat gaat lukken, want China stopt veel meer geld en mankracht in die ontwikkelingen en goede batterijen op grote schaal maken is lastig, omdat het hele productieproces nauw luistert. Maar als we er niet in geloven, gaat het ook niet lukken. Dus ik geloof er heel graag in. Ik denk dat de eerste fabriek er een voor lithium-ion-batterijen zal zijn. Maar ik hoop dat we daarna ook snel naar andere materialen overstappen.”

Zou u zelf een batterijenfabriek willen beginnen in Nederland?

„Mijn vader had een eigen bedrijf, mijn broer heeft er een, en ik dacht tijdens mijn studie dat ik ook het bedrijfsleven in zou gaan. Ergens trekt dat nog steeds. Zeker als ik kijk naar wat er moet gebeuren in de Nederlandse batterijsector. Er moeten meer mensen actie ondernemen. Maar ik vind het nu mijn rol om de wetenschap, industrie en politiek te verbinden. Dat is essentieel om voldoende vaart en dus een verschil te maken. Ik ben daarom veel in Den Haag.” Lachend: „En ik weet niet hoe ik een fabriek moet bouwen. Maar ik ben wel betrokken bij een voorstel voor een Nederlandse batterijenfabriek. Dus misschien komt het er toch ooit van.”

Een aflevering van **Zomergasten in de zomer van 2025**, presentator Griet Op de Beeck in gesprek met Uur Ümit Üngör. FOTO VPRO

Zomergasten weg? Alleen vanwege pestbezuinigingen

Programma’s als Zomergasten bieden ruimte voor broodnodige reflectie op de actualiteit. Dat dit soort programma’s nu wegbezuinigd worden, is pestgedrag, stelt *Joris Luyendijk*.

Met 37 edities is *Zomergasten* een levend monument, een iconisch programma, uniek in de wereld, met een kleine maar cruciale spilpositie in onze democratie, een anker van continuïteit in een duizelingwekkend snel veranderende wereld. Deze eerbiedwaardige eik die nog ieder jaar bloeit, hakken we als schattijk land nu gewoon even om. Bezuinigingen.

Wat zijn Wilders en zijn groupies in de media en online blij. Wilders ziet simpelweg de waarde van democratie niet - anders zou hij het in zijn eigen partij wel invoeren. Maar hoe zit het met de rechtse elite die lekker mee doet met het treiteren, ondermijnen en slopen van de publieke omroep? De nette democraten bij de VVD bijvoorbeeld. Leidde het einde van *Zomergasten* tot knallende champagne kurken bij *De Telegraaf*, het *Algemeen Dagblad*, *EW* en de figuren achter *VandaagInside*?

Voelt het goed, beste rechtse elite, deze *winning streak*? Vorig jaar *VPRO Tegenlicht* uit de lucht. Hoera! Dit jaar *Zomergasten*, en bijvoorbeeld ook *Andere Tijden*. Pats! Nu doorpakken. Wordt het volgende doelwit *Buitenhof*? *Nieuwsuur*? De geweldige documentaires van *NPO-Doc*? Of gaat nu gewoon de hele publieke om-

roep door de plee, zodat we een publieke opinie krijgen zoals in Amerika? Want daar gaat het lekker.

Inderdaad. Er kijken minder mensen naar *Zomergasten*, althans lineair. Maar het zijn er nog altijd niet iets meer dan een kwart miljoen. En mag ik als exponent van de progressieve elite eens iets aristocratisch zeggen? De ene kijker is de andere niet. Als een docent haar leerlingen over *Zomergasten* vertelt, dan is het bereik van het programma meer dan honderdvoudig hoger.

En zelfs als het bereik nu lager is: degenen die in dit land de moeilijke beslissing moeten nemen, hebben niet alleen goede informatie nodig, maar ook verrassende inzichten, bespiegeling en vertraging. Hier is *Zomergasten* voor. Niet voor niets lanceerde het programma tal van mensen waar het land decennia lang plezier van had en heeft, zoals de denker Anil Ramdas, natuurkundige Robbert Dijkgraaf of medisch ethica Trudy Dehue. Kunstenaars, wetenschappers, denkers en onderzoekers bereiken met hun werk doorzaken enkele tienduizenden bezoekers of lezers. Impact maak je door op de publieke omroep over je werk te vertellen.

En let wel: *Zomergasten* is altijd benieuwd geweest naar andersdenkenden. In mijn tijd als presentator zat ik tegenover de extreemrechtse houwdegen (en zoals bleek tijdens de uitzending: stu-

deerkamerkrijger) Leon de Winter, tegenover Bram Moszkowicz en ook Ad Verbrugge. Noem mij een medium van de rechtse elite waar progressieve stemmen zoveel ruimte krijgen als rechtse stemmen bij *Zomergasten*.

En allemaal voor een prikkie. De overheidsbegroting van Nederland bedraagt dit jaar 457.000.000.000 euro. Het aandeel van de gehele publieke omroep met alles erop en eraan hierin: minder dan 0,2 procent. *Zomergasten* zelf kost daarvan nul komma nul nul nul nul, nog wat procent.

Dit zijn pestbezuinigingen. Dit is het permanent lam leggen door de rechtse elite van journalisten en programmamakers met kortingen en de dreiging ervan. We zitten als land in ongekend zwaar weer: er woedt een oorlog in Europa terwijl de Amerikaanse bescherming is omgeslagen in chantage, intimidatie en agressie. In Frankrijk, Duitsland en Engeland dreigen extreemrechtse populistische macht over te nemen terwijl Big Tech van binnenuit onze democratie ondermijnt en onze samenleving overneemt. En dan is er nog klimaatverandering.

Joris Luyendijk is schrijver en antropoloog. Hij was in 2006 en 2007 de vaste presentator van *Zomergasten*, en presenteerde in 2024 een aflevering.

ne toch gelijk dat de rechtse elite in Nederland geen mens-, maatschappij- of wereldbeeld heeft, maar enkel een vijandbeeld. Die vijand zijn de progressieven - meestal 'links' genoemd - en die moeten dus kapot.

Zoals *De Telegraaf*-columnist Rob Hoogland graag verklaart: „Ik ben niet rechts, ik heb gewoon een bloedhekel aan links.” Lang zag ik dit aan voor een - best aardig - grapje. Maar ik denk steeds vaker: ze menen dit. Bij de rechtse elite denken ze gewoon echt helemaal niet zelfstandig na. Ze proberen enkel progressieve omroepen, politieke partijen en instituten kapot te maken.

Ze geloven ook echt dat Nederland een progressief land is, ook al zijn *De Telegraaf* en het *AD* de grootste en machtigste kranten van het land, *EW* het grootste weekblad en *GeenStijf* het meest invloedrijke blog. Van de nieuwe publieke omroepen is alleen het vrijwel onzichtbare Omroep Zwart progressief. Max, WNL, PowNed en ON zijn rechts tot extreemrechts. De afgelopen eeuw zat geen partij zo vaak in de regering als de VVD.

Maar goed. Als de rechtse elite echt niet wil nadenken, laat ons als progressieve elite dan dit werk voor het land verrichten. We doen het graag. Nieuwsgierigheid zit ons in de genen. Maar we hebben daar wel een fatsoenlijke publieke omroep voor nodig, met programma’s als *Zomergasten*.

Commentaar

OVERHEIDSDATA

Waakzaamheid
is geboden bij
tech-overnames

Zijn onze overheidsdata veilig als het erop aankomt? Die vraag komt op bij de geplande overname van de digitale dienstverlener Solvinty door het Amerikaanse bedrijf Kyndryl. Het gaat hier niet om zomaar wat informatiediensten voor de Nederlandse staat. DigiD, het identificatiegereedschap voor contact tussen burger en overheid, valt onder de deal. Zo ook bijvoorbeeld vertrouwelijke informatie die rust bij Justitie.

De onrust hierover, ook in de Tweede Kamer, zou tien jaar geleden minder denkbaar geweest zijn dan nu. Buitenlandse, en dan vooral Amerikaanse, bedrijven hebben via internet, sociale media en bijvoorbeeld clouddiensten voor opslag en back-ups van informatie, al langer een behoorlijke greep op data van Europese burgers, bedrijven en ook overheden.

Wat in de tussentijd is veranderd is dat het voorheen vanzelfsprekende vertrouwen tussen Europa en de Verenigde Staten behoorlijk is afgenomen. Zeker sinds de VS onder de regeringen-Trump eerst langzaam, en toen met een schok, afstand namen van Europa. Tekenend is hierbij het afsluiten van sommige werknemers van het Internationaal Strafhof van bijvoorbeeld e-mail en sociale media: een besluit dat in Washington is genomen, in Den Haag effect heeft en wordt uitgevoerd door de Amerikaanse bedrijven die hierover gaan.

Dat onderstreept dat beloftes van betrokken Amerikaanse bedrijven over vertrouwelijkheid, hoe goed bedoeld en integer ook, niet langer in marmer zijn

gebeteld. Zij zullen zich uiteindelijk moeten houden aan Amerikaanse wetten en directieven. En zeker die laatste zijn afhankelijk van welke regering in het Witte Huis zit.

*De NCTV
waarschuwde al
voor een te grote
afhankelijkheid van
niet-Europese
bedrijven*

De Europese Commissie buigt zich dan ook al langer over de afhankelijkheid van Europa van Amerikaanse tech-bedrijven. De VS houden juist vast aan dit kanaal van invloed, en keuren elke Europese inmenging of betuigeling af. Niet voor niets is Europese regulering een belangrijke hinderpaal in het bereiken van een duurzame nieuwe handelsrelatie tussen de EU en de VS.

Toch zal niet alleen op Europees, maar ook op nationaal niveau een antwoord moeten worden gformuleerd. Landen als Duitsland en Frankrijk hebben al beleid om cruciale overheidsdiensten of nutsfuncties buiten het bereik van niet-Europese bedrijven te houden. Ook Nederland zal dat beter moeten doen. Nog eind vorige maand waarschuwde de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) voor een toenemende afhankelijkheid van Nederlandse digitale diensten van niet-Europese bedrijven, en wees op de veiligheidsrisico's daarvan. De greep van deze buitenlandse ondernemingen zou als drukmiddel kunnen worden ingezet, zei de NCTV.

Dat is duidelijke taal. Burgers lijken zich doorgaans minder druk te maken over het zicht dat bedrijven op hun data hebben, dan de greep van de overheid daarop. Maar in de verruwend wereld van nu, is het zeker niet meer ondenkbaar dat een buitenlandse overheid er via het eigen bedrijfsleven wel over kan beschikken.

Dat kan en mag niet de bedoeling zijn. Van bestuurders en aandeelhouders mag niet worden verwacht dat zij, benaderd voor een overname, vrijwillig een groot financieel voordeel laten schieten in het nationaal of Europees belang. Daar is wetgeving voor nodig, die er nog niet is. Ook in dit geval wreekt zich dat Nederland al lange tijd een suboptimaal bestuur kent. Reden te meer om de huidige formatie niet onnodig lang te laten duren. De klok in de technologische wereld loopt sneller dan in de echte.

MACHTIGE TIJDEN

Een nieuwe coalitie
die de giftige
politieke cultuur
ondermijnt: is het
überhaupt mogelijk?

Het constructieve openingsstuk van Bontenbal en Jetten laat zien dat de giftige Haagse cultuur kan veranderen. Meer moed is noodzakelijk: een nieuwe coalitie die de destructieve krachten met gezag ondermijnt en ontmaskert.

Dit artikel is een weergave van *Machtige Tijden*, een exclusieve nieuwsbrief van **Tom-Jan Meeus**.

Samenwerken - het blijft een goed idee. De openbare inschrijving die Rob Jetten (D66) en Henri Bontenbal (CDA) na twee weken aan Den Haag voorlegden, gaf reden voor een zonnig gemoed in wintertijd.

Even dan.

Twee verkiezingswinnaars die bereid zijn zichzelf kleiner te maken voor het grote geheel. Een poging het pacificatiemodel, waarop de democratie al zolang rust, een nieuwe impuls te geven.

Het heeft behalve Haagse betekenis mogelijk ook nationale symboolwaarde. Een versplinterd land kán zich oprichten als partijen bereid zijn naast hun verschillen ook elkaars overeenkomsten te zien.

De democratie is al sinds Pim Fortuyn instabiel. Deze eeuw zat slechts één kabinet zijn termijn uit (Rutte II van VVD/PvdA). Het had in 23 jaar negen kabinetten - gemiddelde zittingsduur tweeëneenhalf jaar. Italië aan de Noordzee.

Twee factoren verklaren de instabiliteit. Ten eerste dat kiezers coalitiepartners van de premierspartij afstraffen. Meeregeren brengt junior-coalitiepartijen bijna altijd een (zwarte) nederlaag. Ten tweede dat het oprukkende rechts-populisme de cultuur van samenwerking - elkaar iets gunnen - stelselmatig aan de kaak stelt: plucheplakkers, wegwijkers, kartelpartijen, et cetera.

Het kabinet-Schoof, met de PVV als grootste partij, was hiervan het voorlopige eindpunt. Een coalitie zonder zelfdefinitie, gebaseerd op de misvatting dat het landsbelang wordt gediend als elke coalitiepartij allereerst haar eigenbelang najaagt. Resultaat: een vroege val en een gezamenlijk coalitieverlies van 36 zetels.

Soft power

Ook daarom was het interessant dat het D66/CDA-document gedurfde voorstellen bevat. Strenger migratiebeleid, ambitieuze woonparagraaf, einde-lijk een serieuze stikstofaanpak: geen verrassing. Maar de uitgaven aan ontwikkelingssamenwerking terug naar 0,7 procent van het bbp: daar wisten de 'eigen volk eerst'-roepers wel raad mee.

Alleen: juist bij dit thema staat de populistische correctheid al jaren een rationele analyse in de weg. Diplomaten en ondernemers vragen er naderukkelijk om. In een wereld waarin de VS het kale

eigenbelang uitdraagt, moet Nederland geen middel schuwen om zijn reputatie te verbeteren. *Soft power* kan in noodgevallen van levensbelang zijn. Internationale samenwerking is kortom een - urgent - nationaal belang.

En vergeet niet hoe diep het populistisch denken is doorgedrongen. Peter Kanne van Ipsos I&O publiceerde onderzoek naar bronnen die kiezers dit jaar raadpleegden om hun stemkeuze te bepalen. Op één staan de zogenoemde stemwijzers.

Die zijn niet allemaal hetzelfde, maar ik heb het altijd dubieuze instrumenten gevonden. Politiek is kiezen in schaarste. Wie tegen hogere huren is, beperkt de mogelijkheden van corporaties voor nieuwbouw. Wie wil dat er minder kenniswerkers naar Nederland komen, beperkt de kansen op economische groei.

Maar in veel kieswijzers ontbreken zulke verbanden. De uitkomst - de partij van jouw keuze - is dan principieel niet erg verschillend van de onvolwassen wijze waarop de vorige coalitie opereerde: volg je eigen voorkeuren en alles komt goed.

Beladen samenwerking

De grootste partij heeft altijd het meeste belang bij samenwerking. Het premierschap lonkt. Dus dat Jetten medeopsteller van het formatiedocument was, is minder verrassend dan de betrokkenheid van Bontenbal. Bij hem domineert het verlangen naar goed en stabiel bestuur.

Historisch lag het niet voor de hand dat D66 en CDA deze aanzet zouden schrijven. D66 is in 1966 opgericht uit afkeer van het bestel, destijds gedomineerd door de drie confessionele partijen waaruit het CDA voortkwam.

Haar moeilijke relatie met het CDA loopt als een rode draad door de D66-geschiedenis. In 1981 dwong D66-voorman Jan Terlouw CDA-premier Dries van Agt tot een mislukte coalitie met zijn opponent Joop den Uyl (PvdA). In 1989 hield CDA-premier Ruud Lubbers D66-oprichter en tweevoudig partijleider Hans van Mierlo buiten een coalitie met de PvdA. In 1994 forceerde Van Mierlo het eerste Paarse kabinet (PvdA, VVD, D66), mede om het CDA zijn decennialange machtspositie te ontnemen.

Deze eeuw verdween die beladenheid. Partijleiders Alexander Pechtold (D66) en Sybrand Buma (CDA), nu informateur, konden het in hun Haagse jaren voortreffelijk met elkaar vinden. Maar altijd

*De werkelijkheid is:
of een coalitie zal
werken, kan
niemand weten*

Henri Bontenbal (links) en Rob Jetten met informateur Sybrand van Haersma Buma. FOTO ANP/REMKO DE WAAL

bleef het CDA zich bewust van zijn gedeeltelijk behoudende electoraat: nog nooit regeerden de christendemocraten met D66 als de VVD niet ook in zo'n kabinet zat.

Al blijft de positionering van de VVD dit keer heel bijzonder. Op het randje van onverantwoordelijk. De partij die onder Mark Rutte de souplesse had die nu van Jetten wordt verwacht, blokkeert de enige bestuurlijke optie, een kabinet met GL-PvdA, die op voldoende steun in beide Kamers kan rekenen. Tot zover stabiel bestuur.

En hoewel het D66/CDA-document haar partij op talloze punten tegemoetkomt (zorg, regeldruk, Defensie) is de verwachting dat de VVD de volgende ronde het onderste uit de kan haalt. Niet voor niets stelde Dilan Yesilgöz Buma donderdag voor een volledig nieuw stuk op te stellen - alsof Bontenbal en Jetten hadden zitten knikkeren. Yesilgöz weet dat ze in het vervolg van deze formatie vrijwel onmisbaar is. Haar onderhandelingspositie is ijersterk. De eeuwige spanning tussen moed en machtsdenken.

Bert en Ernie

Waar deze formatie straks eindigt, is nog even onzeker. Het kansrijkst lijken een coalitie met JA21 of een minderheidskabinet van D66, VVD en CDA. Opvallend veel kenners hebben alle vertrouwen in de minderheidsvariant. Een bekend stramien. In 2023/24 ging het vaak over een extraparlementair kabinet, waarover verstandige mensen ook toen welwillend waren (kwam niets van terecht). In 2021 over een nieuwe bestuurscultuur (idem).

De werkelijkheid is: of een coalitie zal werken, kan niemand weten. Het hangt af van personen, problemen, de actualiteit - van alles dat in een formatie niet te voorzien is. Dus inschattingen van de verstandigste coalitiesoort of de gewenste bestuurscultuur kun je net zo goed aan Bert en Ernie overlaten.

Maar een minderheidskabinet is nogal een gok nu kiezers rekenen op stabiel bestuur.

Onderschat ook niet wat die variant met de oppositie zou doen. Democratie vereist strijd: zonder krachtige oppositie geen democratie. Maar een minderheidskabinet kan alleen beginnen als voldoende oppositiepartijen steun willen overwegen.

D66, VVD en CDA bezetten gezamenlijk 66 zetels. Door hun verleden kun je PVV en FVD (samen 33 zetels) onmogelijk als berekenbare bondgenoten kwalificeren. Het betekent dat een slordige vijftig oppositiezetels *in play* zijn om het kabinet aan meerderheden te helpen.

Maar daarvan zijn 29 zetels in handen van twee partijen die door de nieuwe coalitie zijn afgewezen als coalitiepartner (GL-PvdA en JA21): beide wezen medewerking aan de minderheidsvariant donderdag (voorlopig) af. Dus je kunt voorzien dat enkele kleine partijen onder enorme druk zouden

komen: CU, 50Plus, Volt? BBB, SGP? Denk, SP, PvdD?

En hoe waarschijnlijk is het dat ze dit aankunnen? Neem de neergang van BBB. Een partij die door de schappelijke presentatie van Caroline van der Plas na 2021 een snelle opkomst beleefde. Na een jaartje regeren met Wilders is er vooral na-ijver en wrok van over. Zwak onderbouwde aanvallen op de Raad van State en de publieke omroep. „Mona Keijzer begint steeds meer op Marjolein Faber te lijken”, observeerde het *AD* laatst.

Tegelijk staat het eigen huis in de fik. Een Drentse BBB-gedeputeerde Natuur die aftreedt na bedreigingen uit de achterban en nu de taal van een natuurbeschermers spreekt.

Een vierde BBB-senator die vertrekt, vermoedelijk niet de laatste, hoewel nu al een kwart van de fractie is afgesplitst. De BBB-fractievoorzitter in de Eerste Kamer die volgens *Trouw* tegen de laatste afsplitser zei: „Wie ben jij eigenlijk?” Dit nadat haar eigen partij twee jaar terug enorm opgaf van de zorgvuldige selectie van kandidaat-senatoren.

Giftige cultuur

En het belangrijkste: je kunt niet verwachten dat de giftige cultuur waarvan de vorige coalitie het slachtoffer én het resultaat was, meteen voorbij is zodra Rob Jetten met een kabinet op het bordes staat. Dit klimaat bestaat al vrij lang, en de constante is: het wordt alleen maar erger.

Het is het klimaat waarin, bij het begin van de coronacrisis, PVV en FVD de premier verantwoordelijk stelden voor overleden slachtoffers. Waarin Wilders het normaal vond Jettens voorganger Sigrd Kaag heks te noemen. Waarin een PVV-Kamerlid straffeloos Frans Timmermans met valse AI-beelden kon criminaliseren.

In dat klimaat is een schappelijke houding tegenover het kabinet vanuit de oppositie al gauw een verdachte handeling. Dat klimaat belooft een gewetenloze allang met bewindslieden. In dat klimaat accepteert de oppositie de lusten van samenwerking met het kabinet, nooit de lasten.

En ongeacht de afloop blijft het zér te prijzen dat Bontenbal en Jetten een constructieve houding plaatsten tegenover dit destructieve cultuurtje. Nu hopen dat het niet hierbij blijft.

Want er hoort een coalitie bij die zich als geheel onafhankelijk opstelt tegenover de destructieve krachten. Die de voordelen van constructief opereren weet te bewijzen. Bij voorkeur met een stabiel meerderheidskabinet, of anders een minderheidsvariant die de gifmengers met gezag weet te ondermijnen.

Het land moet de komende jaren op belangrijke beleidsgebieden omgeploegd worden. Permanent pessimisme is onnodig. Maar denken dat de giftige politieke cultuur vanzelf overwaait zou nogal naïef zijn.

COLUMN
STEPHAN SANDERS

*De ontmanteling
van minachting*

Het is niet per se onverdraaglijk om Maarten van Rossem op tv te zien, maar ik merk dat ik het toestel wel na zo'n vijf seconden uitzet. Het is de minachtende toon, die in de loop van de jaren zijn huismerk is geworden, over zowat alles. Maar dat ik 1 december toch langer bleef kijken naar *Pauw & de Wit* met van Rossem als gast, was te danken aan het onderwerp: Suriname, de vergiffenis die de koning ter plekke vroeg aan de nakomelingen, die getekend zijn door slavernij en kolonialisme: en die vergiffenis werd de koning ook geschonken door verschillende Surinaamse groepen.

Ik bleef ook kijken, omdat ik op het punt sta naar Suriname af te reizen, niet in het voetspoor van de koning, maar gewoon voor bezoek aan mijn schoonfamilie.

Ik luisterde daarom langer dan gewoonlijk naar van Rossem, die, zoals hijzelf zei, „wordt betaald voor de contramine”. Ironisch zelfinzicht en meteen een stevig businessplan. Tegenover hem strafadvocaat Gerard Spong en Gerald Roethof, beiden met een Surinaamse achtergrond. Van Rossem veegde de vloer aan met al die „godvergeten excuses voor de ellende in de wereld”, allemaal symbolische verklaringen, dus onbelangrijk; je kon alleen spijt hebben van iets waarvoor jezelf verantwoordelijk was. Toch fijn dat er een man als Willy Brandt heeft bestaan (1913-1992), de voormalige Duitse politicus, die zich voor en tijdens de oorlog fel verzet had tegen het naziregime. Hem trof persoonlijk geen blaam. Toch maakte hij als Duitse bondskanselier in 1970 zijn befaamde, symbolische (!) knieval bij het voormalige getto van Warschau, namens de Duitse regering.

*Minachting wordt
niet langer ervaren
als uitkomst van
sociologische
verhoudingen*

Spong en Roethof spraken over slavernij als misdaad tegen de menselijkheid, en die verjaren niet. Roethof voegde daar nog aan toe dat de Surinamers die het betroof zich tot op de dag van vandaag vaak de mindere voelen van de „blanken”, zoals hij zei. Jeroen Pauw noemde ze snel „witte mensen”, want de interetnische etiquette is niet eenvoudig.

Na afloop van het programma bleef het begrip ‘minachting’ in mijn hoofd rondspoken: niet alleen dankzij van Rossem, maar ook omdat ik het interview had gelezen met de Franse socioloog François Dubet in *de Volkskrant* van 29 november, die een essay schreef over minachting, want „met het trumpisme (is) de minachting de dominante sociale en politieke emotie geworden”.

Nieuw is die emotie niet, volgens Dubet, al werd ze vroeger groepsgewijs beleefd: de bourgeoisie minachtte de arbeiders (en omgekeerd), de stadbewoners de boeren, de mannen de vrouwen, et cetera. Wat wel veranderde is de vorm: de minachting wordt nu ervaren als individuele krenking, niet langer als uitkomst van sociologische verhoudingen. En die minachting wordt ook weer individueel gewroken. Eén persoon achter de computer kan een graanaat aan minachting het publieke domein in gooien.

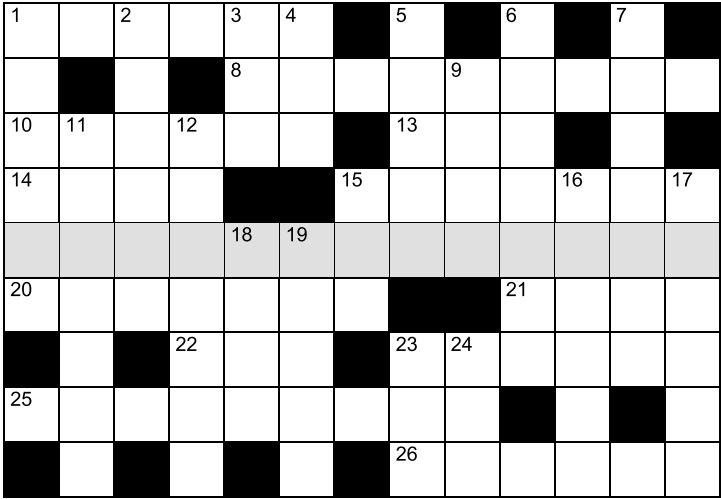
Ik moest weer denken aan de slavernijperiode: de slaafgemaakten moesten eerst collectief ontmenslijkt worden - dat gaat veel verder dan minachting. Maar in de nasleep, ook lang na afschaffing van de slavernij, was minachting het wisselgeld om witte superioriteit en zwarte en gekleurde onderdanigheid veilig te stellen. En minachting vreet in: voordat je het weet is het een karaktereigenschap geworden, een individuele eigenaardigheid, van degene die minacht, en ook van die geminacht wordt.

Daarom vroeg de Nederlandse koning vergiffenis, als deel van de Nederlandse regering, en als nazaat van de Oranjes.

Vergiffenis moet je geschonken worden door de benadeelden.

De koning werd er niet kleiner van, maar de vergiffenis-schenkers wel groter. De winst van de ene partij betekende nu eens niet automatisch het verlies van de ander. Zo begint de ontmanteling van minachting.

IN HET MIDDEN

Meer puzzels van Studio Steenhuis op steenhuispuzzels.nl

Horizontaal: **1.** Griekse letters **8.** Gespreksleider **10.** Interval **13.** Koningshuisspotter **14.** *__ kommt das Fresen...* **15.** Hield onlangs thuis in het Caribisch gebied **20.** Sportieve acteurs **21.** *__ Radja*, restaurantnaam **22.** Veen of Schenkkan **23.** John *__*, acteur die met Demi Moore, Paula Abdul en Rebecca Romijn was **25.** Land onder vuur **26.** De positieve *__* van Jetten

Verticaal: **1.** Frank van het voetbalcommentaar **2.** Ongekende brutaliteit **3.** Japanse duikster **4.** Mislukking **5.** Gespreksleider bij VI **6.** Veres of Bauer **7.** Werd vrijgesproken **9.** Mackenbach of Schumacher **11.** Steve *__* (1941–2025) **12.** Werkplaats **15.** Dienstfout **16.** Flink roken, daar worden je kleren lekker fris van **17.** Daar werd Poetin door Trump ontvangen **18.** Circusfamilie **19.** Oplawaai op een danceparty **23.** Past voor bakken of kommen **24.** Duitse periode

Oplossing puzzel 5 december. **Horizontaal:** 1. SET 4. WAD 7. HOEST 12. PLOT 14. DOPAMINE 15. ELEANOR 16. LAGOS 17. SI 18. BP 19. EOS 24. BSN 25. STOK 27. OUT 29. MALARIA 32. SOUVENIR 34. PIET 35. HAKAN 36. DIMITRI **Verticaal:** 1. SPES 2. ELLIPS 3. TOE 5. ADOBE 6. DORPSSMID 7. HALFVOL 8. OMA 9. EIGEN 10. SNOOD 11. TESS 13. TALK 20. ANOUK 21. JUTEN 22. ATARI 23. OKAPI 24. BUSH 26. KATI 28. UVA 30. RIT 31. IER 33. O.A. **In het midden:** PAKJES-AVOND

© Studio Steenhuis steenhuispuzzels.nl

Lezers zijn de auteurs van deze rubriek. Een Ikje is een persoonlijke ervaring of anekdote in maximaal 120 woorden.
Insturen via ik@nrc.nl

FATBIKE

We rijden met onze kleinzoons van 6 en 7 jaar achterop de fiets langs een middelbare school waar heel veel fatbikes gestald zijn. De jongens gaan echt nooit een fatbike nemen, zeggen ze. Ze pikken de ergernis rond deze voertuigen kennelijk aardig op en willen hier niet aan meedoen.
Ik wil ze een beetje uitdagen door te zeggen: „Nou als ik later groot ben koop ik wel een fatbike hoor.” Zegt de jongste van zes: „Oma je bent al later...”

Joke Pirovano

COLUMN
MARCEL

Een moeilijk begin

De boodschappers van onheilstijdingen hebben dan toch van me gewonnen. Een kort telefoongesprek met een vriend van vroeger die me vertelde dat ook hij overstag was gegaan na de zoveelste dreiging boven Volkel was de onzichtbare hand die nog nodig was om me richting supermarkt te drijven. Ik mocht dan sceptisch zijn, maar dat betekende nog niet dat ik mijn naasten daarmee mocht dupe-ren. Ineens zat ik toch met het idee in mijn hoofd dat ik al in de eerste oorlogsdagen aan zou moeten bel-len bij buurtgenoten voor water, brood en maandverband. Zoveel had de overheid dan toch maar bereikt met haar noodfolder en spot-jes over stroomuitval en ander on-gemak. Zaterdagmiddag stelde ik met de oudste dochter (10) in de Vo-mar een noodpakket samen. Behal-ve heel veel water kozen we vooral lekkere dingen die lang houdbaar zijn. En brokken, droogvoer en kat-tengrit voor onze katten Jozef en Ol-ga.

Daarna reden we de volle winkel-kar tot aan de voordeur waar we de spullen naar onze kelder brachten. Ze vroeg wat ik eigenlijk van ons verblijf in de kelder verwachtte, want waarom gingen we bij oorlogs-dreiging niet gewoon in de woonka-mer zitten? Of gewoon achter de boekenkast zoals andere mensen in oorlogssituaties doen? (Ze is bezig met de verstripte versie van het *Dag-boek van Anne Frank* die we na een bezoek aan Het Verzetsmuseum in

de museumwinkel kochten). Tja, wist ik veel. Ik ben opgegroeid met het idee dat oorlog nu eenmaal on-comfortabel is en dat het gevaar van boven komt, tegelijkertijd werd dat gelogenstraft door de oorlogserva-ringen van mijn moeder die in haar dementie juist begon te vertellen dat het heel slim van haar was geweest dat ze niet in de kelder zat toen haar ouderlijk huis bij de bevrijding in brand was geschoten.
„Gewoon in de werkkast”, zei ze tegen de huishoudelijke hulp, daar bewaarde ze toevallig ook de schoonmaakmiddelen.

Waarom gingen we bij oorlogsdreiging niet gewoon achter de boekenkast zitten?

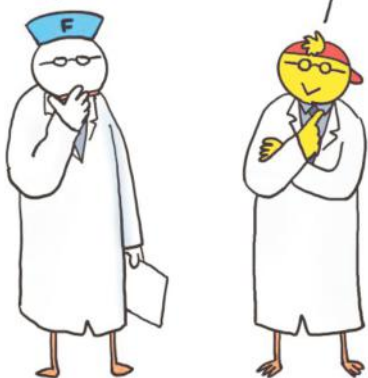
De oudste dochter kondigde bij het inruimen van de stellingen on-dertussen alvast luidkeels aan dat ze bij eventuele oorlogsdreiging ge-woon met een iPad op haar kamer bleef zitten. „Je hoeft je er niet op te verheugen, ik doe niet mee. Het wordt ongezellig.”
Bij de komende oorlog worden de eerste 72 uur het zwaarst.

Marcel van Roosmalen schrijft elke maandag en donderdag een column.

FOKKE & SUKKE
NOEMEN DAT HET SCHRÖDINGER'S CAR-PRINCIPE

IN DE FORMULE 1

KUN JE TEGELIJKERTIJD WINNEN ÉN VERLIEZEN

RGJT

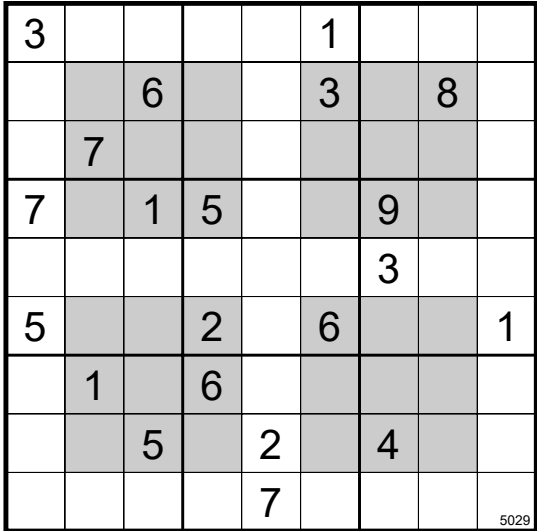
nrc > puzzels

NRC brengt je elke dag de leukste en meest (ont)spannende puzzels

Speel ze allemaal op nrc.nl/puzzels

SUDOKU

Meer puzzels en boeken van Peter Ritmeester op pzl.com

Plaats de cijfers 1 tot en met 9 zo in het diagram dat elk cijfer precies één keer voorkomt in elke rij, kolom, de negen vetomrande 3x3 vakken, én de vier grijze 3x3 vakken.
© Peter RitmeesterPZZL.com

Rechts: de oplossing van vrijdag.

3	1	7	6	5	8	2	4	9
4	8	6	9	1	2	3	7	5
9	2	5	3	7	4	6	1	8
6	7	4	1	3	5	8	9	2
2	3	9	8	4	7	1	5	6
8	5	1	2	9	6	7	3	4
7	9	8	4	6	1	5	2	3
5	6	3	7	2	9	4	8	1
1	4	2	5	8	3	9	6	7

‘Je kunt best gespecialiseerd zijn in meerdere dingen’

BENJAMIN PERRY WENZELBERG, DIRIGENT, COMONIST ÉN COUNTERTENOR

PAGINA C4-5

FOTO ANDY STAPLES

Cultuur

MUZIEK & THEATER

CABARET

Het mooiste debuut van het jaar: Ayoub Kharkhach

Een gevoel van ‘nou, laat maar zien dan...’ overheerst eventjes bij het debuut van Ayoub Kharkhach. Hij blijft zijn rustige, innemende zelf. Hij wéét dat het goed komt.

Door **Rahul Gandolahage**
ZEIST

Hé, wat is cabaret toch een leuk genre. Zeker als je naar een debutant gaat die je nog kan verrassen. Bij veel debutanten kun je een beetje gissen: welke grootheden hebben ze zo vaak gezien? Ayoub Kharkhach is een uitzondering. Ayoub Kharkhach is meteen Ayoub Kharkhach. Naar zijn avondvullende debuut werd lang uitgekeken, nadat hij vorig jaar bijna zonder podiumervaring de jury- en publieksprijs van het Amsterdams Kleinkunst Festival won. Dat debuut is er nu: *En verbied de vogels om te fluiten*. Het is spannend hoe onbevangen Kharkhach de eerste tien minuten doorkomt. Hij is naast de onbekende ook nog een opmerkelijke verschijning: een zachtaardige, prachtig articulerende ‘Marokkaan’. Een man in de zaal roept antwoorden op retorische vragen die Kharkhach stelt, internationaal cabaretsignaal voor een publiek dat denkt: ‘Nou, nieuweling, laat dan maar zien wat je kunt...’ Maar de glimlach van Kharkhach zakt er geen millimeter van. Zijn totale gebrek aan bewijsdrang is intrige-

Ayoub Kharkhach in de finale van het AKF in 2024. FOTO JAAP REEDIJK

rend. Waar haalt hij dat rotsvaste vertrouwen in dat het wel goed zal komen? Het komt goed, en hij weet het. Kharkhach begint met ‘jullie versus ik’-identiteitsverhalen. Hij is de Marokkaan die nergens helemaal thuis is: in Marokko niet, te Neder-

lands. Op straat in thuisstad Gouda niet, te Pokémon-nerd. Maar ook in deze zaal niet, wat hij is islamitisch. Kharkhach is een geweldig verhaalverteller, en zijn muzikaliteit valt op: hij speelt leuk piano, goed gitaar, en zingt verhalende liedjes met een

Cabaret

Ayoub Kharkhach: En verbied de vogels om te fluiten. Gezien: 6/12, Theater FIGI Zeist. Te zien tot en met 9 juli. Info: gvproductions.nl ●●●●●

prachtige stem. Zijn zangtechniek is een boeiende mix tussen ‘westers’ en ‘oosters’. Hij begint hypnotiserend te zingen. Het klinkt als een *azan*, de oproep tot gebed. Waarom lachen mensen? Verhiep, is hij nou ‘Zeg, ken jij de mosselman’ aan het zingen? Daarna wordt de voorstelling een beetje warrig: wat wil Kharkhach? Je geduldig op het verkeerde been zetten, blijkt. Want dan komt ineens het échte onderwerp. Wil je de verrassing meemaken, lees dan niet verder, maar vertrouw erop dat het raakt. Wat denkt u dat ik voor mijn elfde verjaardag kreeg? De zaal. „Watermeloenen!” Neel „Olijfolie?” Neel „Een fiets!” Neel Glimlach: kanker! Ho. Er gaat een ademschok door de zaal. Vanaf daar zet Kharkhach zijn verhaalvertel- en liedjeskracht in om een jeugd op oncologieafdelingen te schetsen. Hij bezingt wat hij doormaakt, wat zijn ouders doormaken, hoe hij soms sterker moest zijn dan zij. En het is die berustende glimlach waardoor de tranen je in de ogen branden. Al het ‘zaal versus nieuweling’-gevoel is verdampt. Vijf ballen voor een debuut is veel. Dit is dan ook geen vijfballer in de categorie ‘totale perfectie’. Sommige stukjes zijn wat lang, op andere had meer focus mogen liggen. Maar het is net als in klassieke muziek: sommige musici raken elke toon op precies het goede moment en bereiken geen zier. Sommigen maken notenfoutjes en brengen je naar een andere wereld. Dit debuut is bijzonder. Als je om het genre geeft, raad ik je aan het gezien te hebben. Zit ik nou, terwijl alle zware verhalen voorbij zijn, nog steeds tegen tranen te vechten tijdens een doodsimpel liedje over zijn kat?

Met sterke songs deelt Robin Kester haar kwetsbaarheden

POP In Rotown windt Robin Kester er geen doekjes om: ze is uit haar isolatie. Na Britse shows klinkt haar nieuwe album nu op Nederlandse podia.

Door **Amanda Kuyper**
ROTTERDAM

Waterreservoirs zijn diep, koud en gevaarlijk, waarschuwen bordjes langs het grote stuwmeer Talybont-on-Usk in Wales. Maar de eigenaardige pracht van het diepe, donkere en onbeweglijke water tussen de besneeuwde bergtoppen trok indiezangeres Robin Kester op een koude winterdag sterk aan. Hoe zou het zijn er te zwemmen, daar in de diepte, in die onvoorspelbare stroming. Ja, het duister riep; griezelige gedachten natuurlijk even. Maar het bleek een stille omwenteling in het maakproces van haar in Bristol opgenomen album: hoe ze haar eigen donkere kon vangen in liedjes. Op het podium van Rotown in

Robin Kester vrijdagavond in Rotown, Rotterdam. FOTO DANIQUE VAN KESTEREN

Rotterdam windt Robin Kester er geen doekjes om: ze is uit haar isolatie. En opvallend vrolijk deelt ze haar kwetsbaarheden voor haar thuispubliek alsof ze het altijd al zo deed. Na een handvol Britse shows klinkt haar

trots. Nu ze keer op keer de bevestiging krijgt dat ze haar onzekerheid mag loslaten kan ze haar kwetsbaarheid niet alleen toelaten, maar die ook steeds bewuster omarmen en inzetten als creatieve kracht. Het nummer ‘Happy Sad (It’s a Party)’ is niet voor niets haar opening, over de innerlijke strijd om op koers te blijven. Leven met een schaduw, zingt ze met heldere dictie, is allesbehalve eerlijk. Stevig en meevorend, met haar vier begeleiders op gitaar, bas, toetsen, drums plus haar eigen gitaar, valt niet moeilijk te constateren waar de eens zo schuchtere Kester, nu veel mondiger en met een indiestropdasje als nieuw handelsmerk, voor kiest. Melodius sterke songs als ‘Departure’ en ‘The Daylight’ zetten de toon. Ze zijn dit jaar niet voor niets uitgebracht als eerste singles. Bij rockpodium Rotown klinken ze helaas minder subtiel, gelaagd en gede-finieerd dan op het album, zeker de meerstemmigheid wordt in eerste instantie gemist, maar ondanks het wat plompe zaalgeluid: ze komen over. Details als het puntig plopbasje en de melancholische synths blijven onderstroom, terwijl Kester met wuivende

Pop

Robin Kester Gehoord, 5/12 Rotown, Rotterdam. Herh.: 013, 11/12 Tilburg; 13/12 Doornroosje Nijmegen; 14/12 Tolhuistuin, Amsterdam. ●●●●○

Eye-directeur **Bregtje van der Haak**. FOTO JORDI WALLENBURG

Anne Moraal
AMSTERDAM

Het is nog donker buiten als de veerpont vanaf Amsterdam Centraal het IJ oversteekt, aan de overkant de ‘skyline’ van Amsterdam-Noord met het iconische gebouw van Eye Filmmuseum. Binnen brandt er al licht. Op 1 december werden hier en in Depot Amsterdam, het collectiecentrum aan de Asterweg, met 185 werknemers gesprekken gevoerd. In deze gesprekken kregen zo’n 14 mensen te horen dat ze hun baan bij Eye zullen verliezen. Door de reorganisatie zijn er nog 3 interne vacatures waarop gesolliciteerd kan worden, uiteindelijk zullen 11 mensen definitief hun baan verliezen. Eerder dit jaar, bij het opstellen van de jaarrekening van 2024, werd duidelijk dat de financiële problemen van Eye zo groot waren dat stevig ingrijpen onvermijdelijk was. Toen dit najaar de noodklok over de financiële situatie werd geluid, kwam dit voor het personeel als een verrassing. Wie de jaarrekeningen erop naslaat, ziet dat het museum al jaren financieel worstelt. De coronajaren waren voor de gehele museum- en bioscoopsector moeilijk. Maar hoewel de bezoekersaantallen na de pandemie weer opliepen, bleek het besluit om de horeca zelf te regelen, na jaren samengewerkt te hebben met een exploitant, een financiële strop. **Waarom besloot het museum in 2023 om de horeca in eigen hand te nemen?** „Ik trad aan op de dag dat Eye zelf verantwoordelijk werd voor de horeca. De hoop was dat het museum de winst, die eerder naar de exploitant ging, zelf kon behouden. Maar we zijn erachter gekomen dat het runnen van een restaurant iets heel anders is dan een museum. Dus dat draaien we nu terug. De Vermaat Groep neemt de komende jaren de horeca op zich en neemt ook al het horecapersoneel van Eye over. Ze betalen ons een vast bedrag per jaar en boven een afgesproken bedrag gaan we de winst delen. Eventuele verliezen zijn niet meer onze ver-

INTERVIEW **BREGTJE VAN DER HAAK** DIRECTEUR EYE FILMMEUSEM

‘Een restaurant runnen bleek iets heel anders dan een museum’

Op 1 december begon het Eye Filmmuseum een ingrijpende reorganisatie om financieel orde op zaken te stellen. Stevig ingrijpen blijkt nodig om de rekeningen nog te kunnen betalen. „Het is ontzettend pijnlijk dat we een aantal van onze mensen moeten laten gaan.”

worden georganiseerd.

Toen dit najaar de noodklok over de financiële situatie werd geluid, kwam dit voor het personeel als een verrassing. Wie de jaarrekeningen erop naslaat, ziet dat het museum al jaren financieel worstelt. De coronajaren waren voor de gehele museum- en bioscoopsector moeilijk. Maar hoewel de bezoekersaantallen na de pandemie weer opliepen, bleek het besluit om de horeca zelf te regelen, na jaren samengewerkt te hebben met een exploitant, een financiële strop.

Waarom besloot het museum in 2023 om de horeca in eigen hand te nemen? „Ik trad aan op de dag dat Eye zelf verantwoordelijk werd voor de horeca. De hoop was dat het museum de winst, die eerder naar de exploitant ging, zelf kon behouden. Maar we zijn erachter gekomen dat het runnen van een restaurant iets heel anders is dan een museum. Dus dat draaien we nu terug. De Vermaat Groep neemt de komende jaren de horeca op zich en neemt ook al het horecapersoneel van Eye over. Ze betalen ons een vast bedrag per jaar en boven een afgesproken bedrag gaan we de winst delen. Eventuele verliezen zijn niet meer onze ver-

antwoordelijkheid.”

Niet alleen de horeca is verantwoordelijk voor de verliezen van het museum. De jaarrekeningen van de afgelopen jaren laten zien dat, hoewel bezoekersaantallen en kaartverkoop redelijk stabiel bleven, de personeelskosten aanzienlijk omhooggingen toen het museum de salarissen van alle medewerkers gelijk trok met de museum-CAO en activiteiten door inflatie duurder uitvielen. Dit heeft ertoe geleid dat de algemene reserve van het museum, bedoeld voor onvoorziene omstandigheden, in drie jaar tijd met een miljoen is geslonken: van zo’n 3 miljoen in 2021 naar 2 miljoen nu. Daarnaast werd het museum in het verder lovende visitatierapport uit 2022 van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) al aangeraden om scenario’s op te stellen vanwege oplopende kosten en teruglopende subsidies.

Het lijkt alsof de financiële situatie ondanks de signalen directie en raad van toezicht (rvt) toch heeft overvallen. Zijn deze signalen niet eerder onderwerp van gesprek geweest? „Dit is vaak onderwerp van gesprek geweest, maar dankzij projectsubsidies en incidentele meevallers zijn

steeds oplossingen gevonden om de ambitieuze programma’s in de lucht te houden. Helaas is herstructurering nu onvermijdelijk. In het voorjaar en de zomer zijn verschillende scenario’s besproken. Met een doordacht plan voor herstructurering en structurele bezuinigingen op activiteiten en personeel grijpen we nu in.”

U bent samen met de raad van toezicht verantwoordelijk voor een financieel gezond museum. Gaat u nog reflecteren op uw eigen rol in de ontstane situatie? „We richten ons als directie nu op de zorgvuldige uitvoering van de reorganisatie en op onze medewerkers. Parallel daaraan zal de reflectie van het besluitvormingsproces worden aangepakt, zowel van de rvt als de directie. Ook voert de rvt, volgens de geldende governance-afspraken, jaarlijks een zelfevaluatie uit, en kent de directie een jaarlijkse beoordelingscyclus.” **Eerder dit jaar vertrok de zakelijk directeur en hij wordt voorlopig niet vervangen...** „Hij is in goed overleg opgestapt. In wat er allemaal op ons afkwam, bleek het geen perfecte match. Het is een gekke periode om een nieuwe zakelijk directeur te werven. We moeten

eerst orde op zaken stellen, dat is ons ook geadviseerd. Er is wel een business controller betrokken en we hebben een externe financieel adviseur.” **Waarom werd het personeel niet eerder ingelicht?** „Vanaf het moment dat de omvang van het financiële probleem duidelijk werd, hebben we er bewust voor gekozen om eerst zorgvuldig intern onderzoek te doen. Vervolgens hebben we een externe expert gevraagd om een onafhankelijke analyse te doen. Dat was nodig om met volledige informatie naar buiten te kunnen treden.” **Eye staat bekend om haar indrukwekkende tentoonstellingen. Op 27 september opende Tilda Swinton - Ongoing, waar ook Swinton zelf een performance gaf. Is er overwogen om de tentoonstelling minder groots aan te pakken?** „Deze tentoonstelling is een uitzonderlijk project, want ze is deels gefinancierd met extra subsidies en sponsoring, onder meer van het Blockbusterfonds en bijdragen van partners als Chanel en Dom Perignon. Deze bijdragen zijn goed voor 300.000 euro, in totaal is het budget 800.000 euro voor de tentoonstelling. Een groot deel van de gemaakte kosten wordt gedekt door publieksinkomsten. Daarnaast zijn we in vergoederde gesprekken met andere internationale kunstinstellingen om de tentoonstelling over te nemen, dat levert ook inkomsten op.” **Het hoofd tentoonstellingen is nog geen jaar in dienst, maar jullie nemen nu alweer afscheid van hem. Komt de gehele functie te vervallen?** „Ja, dat is heel pijnlijk en verdrietig. Dat had ik graag anders gezien. Er is gekozen om de functies hoofd tentoonstellingen en hoofd programmering te laten vervallen. De inhoudelijke aansturing komt te liggen bij een nieuw aan te stellen sectormanager. Presentatie, die de artistieke keuzes maakt in overleg met mij. Daarmee verbeteren we de samenhang tussen filmprogrammering, tentoonstellingen en collectiepresentatie.” *Reageren? Tips? Mail naar tips@nrc.nl*

INTERVIEW BENJAMIN PERRY WENZELBERG

‘Waarom zou je je beperken tot dingen die mensen van je gewend zijn?’

De jonge Amerikaan Benjamin Perry Wenzelberg dirigeert bij Het Muziek de Nederlandse première van het oratorium ‘Shelter’. In februari beleeft zijn bekroonde opera ‘Nighttown’ de Europese première in Den Haag.

Door **Joep Stapel**

Benjamin Perry Wenzelberg is zo iemand tegen wie goedbedoelende mentoren waarschijnlijk vaak zeiden: misschien is het verstandig om je op één ding te concentreren. Maar Wenzelberg, die op z’n 26ste al een behoorlijke staat van dienst heeft als dirigent, componist én countertenor, is niet geïnteresseerd in dergelijke ‘specialisatie’, vertelt hij in een videogesprek. „Je kunt best gespecialiseerd zijn in meerdere dingen, vind ik. Het onderscheid tussen specialisten en generalisten is sowieso een beetje achterhaald. Waarom zou je je beperken tot dingen die mensen van je gewend zijn?”

Vrijdag dirigeert Wenzelberg in de Rotterdamse Doelen ensemble Het Muziek (voorheen Asko/Schönberg) in het eigentijdse oratorium *Shelter* (2005) van componisten Michael Gordon, David Lang en Julia Wolfe, de drijvende krachten achter het New Yorkse collectief Bang on a Can.

„Drie heel verschillende componisten die hun verschillen inzetten om gezamenlijk iets te bouwen: dat is niet alleen muzikaal, maar ook op conceptueel niveau fascinerend”, zegt Wenzelberg. Beeldend kunstenaar Johannes Offerhaus plaatst de uitvoering in een kinetische installatie die met het ensemble meeweegt. Volgende week donderdag is de herhaling in het Muziekgebouw in Amsterdam.

Zingende dirigent

Hedendaagse muziek als *Shelter* ligt hem als componist na aan het hart, zegt Wenzelberg. Maar dat geldt ook voor veel andere muziek: barok, twintigste-eeuwse Franse opera. En Mozart natuurlijk. Vorige maand tourde Wenzelberg nog door Nederland met het Orkest van de Achttiende Eeuw, waar hij sinds kort ‘artistic partner & creative associate’ is, in een door Jorinde Keesmaat geregisseerde productie van *Le nozze di Figaro*. Sommige delen leidde hij van

achter de fortepiano (hij is ook pianist, inderdaad). En toen mezzo Maria Warenberg („een dierbare vriendin”) wegens een verkoudheid de laatste twee optredens miste, draaide Wenzelberg zich om op de bok en zong zelf de aria’s van Cherubino.

„Dirigeren vormt het hart van mijn werkzaamheden, maar het sluit andere activiteiten niet uit. Ik ben altijd bezig met een nieuwe compositie, het instuderen van nieuwe muziek, studie en optredens als zanger en pianist. Al die verschillende aspecten van mijn kunstenaarschap zijn voor mij geladen met betekenis en intentie, en ik besteed veel zorg aan het plannen van mijn bezigheden. Ze verrijken elkaar. *The intersection is where the power is*”, zegt Wenzelberg. Zijn veelzijdigheid is niet alleen de balanceeract van een multi-talent, maar ook een levenshouding: tegen uitsluiting en discriminatie, vóór de rijkdom van wat afwijkt van de norm.

Begin volgend jaar kan het Neder-

Ik ben altijd bezig met een nieuwe compositie, het instuderen van nieuwe muziek

landse publiek kennismaken met Wenzelberg als componist. In maart dirigeert hij bij het Radio Filharmonisch Orkest de wereldpremière van *The tenth muse*, met Maria Warenberg als solist, in een programma met muziek van Haydn tot Stravinsky en Gershwin. Een maand eerder, in februari, krijgt Wenzelbergs opera *Nighttown* zijn Europese première in Amare in Den Haag in een productie van de Dutch National Opera Academy. *Nighttown*, een ‘operatic reimaging’ van *Ulysses* van James Joyce, werd in 2023 bekroond met de American Prize for Composition in de categorie muziektheater.

Opgegroeid in het operahuis

Wenzelberg is „opgegroeid” in het operahuis: als kind zong hij acht jaar in het koor van de Metropolitan Opera in zijn geboortestad New York. „Mijn multidisciplinariteit heeft dus een specifieke bron”, zegt hij over zijn vroege blootstelling aan opera. Hij studeerde aan Juilliard en daarna

aan Harvard (muziek en Engelse literatuur), waar hij met de hoogste onderscheiding zijn diploma haalde, en vorig jaar studeerde hij af aan de Nationale Master Orkestdirectie (NMO), het gezamenlijke masterprogramma van de conservatoria van Den Haag en Amsterdam. Het pendelen tussen New York en Amsterdam bevalt hem uitstekend.

Bij NMO leerde Wenzelberg de gerenommeerde dirigent Kenneth Montgomery kennen. Montgomery zag wel iets in de jonge Amerikaan en stelde hem aan als directie-assistent bij een productie van Haydns *L’isola disabitata* met het Orkest van de Achttiende Eeuw. „Kenneth liet me repetities leiden, en ik mocht een concert voor sponsors doen. Er was meteen een heerlijke synergie met het orkest.”

Toen Montgomery in maart 2023 vrij plotseling overleed, bleek *L’isola disabitata* zijn laatste productie geweest, en Wenzelberg zijn laatste assistent. „Kenneths dood is een groot verlies, professioneel en persoonlijk. Ik heb heel veel aan hem te danken. Dat het orkest mij vervolgens vroeg om voor hem in te vallen was een ongelooflijk geschenk.”

‘Artistic partner’

De samenwerking beviel van beide kanten zo goed dat er onmiddellijk een vervolg kwam. De titel ‘artistic partner’ is bedacht omdat ze zo veel samenwerken, zegt Wenzelberg. „Het Orkest van de Achttiende Eeuw voelt voor mij als thuiskomen. *Le nozze di Figaro* was mijn eerste project als ‘artistic partner’ en het was een van de gelukkigste periodes van mijn leven. Het niveau van detaillering van de musici, de sensationele cast, de regie. De artistieke ervaring en de verbinding zal ik de rest van mijn leven met me meedragen.”

En nu dus van Mozart naar Bang on a Can: het lijkt een grote sprong, maar Wenzelberg prijst zich gelukkig dat hij „verbonden is met beide uiteinden van de muziekgeschiedenis”. Bovendien: Het Muziek-directeur Fedor Teunisse beschouwt *Shelter* als een hedendaags antwoord op Handels *Messiah*, en daar ziet Wenzelberg wel iets in: „Het oratorium is een heel krachtige vorm om een verhaal te vertellen. Doordat er geen decor is, heb je meer afstand, het is meditatiever dan opera. Opera zit in mijn dna, ik houd zielsveel van opera, maar bij opera word je in een wereld geworpen, je zit midden in de actie. Bij het oratorium ligt de focus juist bij het bouwen van een wereld.”

Schuilplaats

En het bouwen van een wereld, een schuilplaats, is in zekere zin waar *Shelter* over gaat, zowel het libretto van Deborah Artman als de muziek. „Op microniveau bestaat de muziek uit cellen die steeds herhaald worden. Die cellen zijn zo sterk - neem de eerste noten van het stuk, op de woorden ‘before I enter my house’: ze vragen erom herhaald te worden, ze ontlenen hun impact aan die herhaling. Er ontstaat een knisperend, strakgespannen weefsel dat bruist van energie. De paradox, of de magie, is dat het directe en eenduidige detailniveau gaandeweg een verbijsterende sensatie van weidsheid en leegte oproept. De muziek zelf wordt een ruimte en biedt beschutting. Daarin doet ze me aan Bruckner denken, die ook ‘kathedralen’ van klank bouwde met concrete, niet-ambigue middelen.”

Shelter van Gordon, Lang & Wolfe door Het Muziek o.l.v. Benjamin Perry Wenzelberg. 12/12 Rotterdam & 18/12 Amsterdam. Info: hetmuziek.nl

MUZIEKPROFESSOR

Schlager is voorspelbaar als schnitzel met citroen

SCHLAGER Muziek kent tal van genres en subculturen: NRC’s muziekprofessor biedt essentiële muziekkennis. Deze week: schlager. Wat moet kun je luisteren?

Door **Peter van der Ploeg** Illustratie **Simon Ruis**

Verwarring bij iedereen die de Duitse hitlijsten niet zo volgt: wie de **** is Helene Fischer? Vorige week werd bekend dat Fischer een concert in Nederland geeft, niet in Paradiso, Afas Live of zelfs de Ziggo Dome: Fischer speelt in de Johan Cruijff Arena met ruimte voor meer dan 50.000 mensen. En wat maakt ze? Schlager.

We schrijven in NRC graag over elke muziekvorm, van disco tot death metal. Maar schlager, daar branden slechts weinig recensenten hun vingers aan - met uitzondering van een stukje over rapper Donnie en zijn vegetarische schlager-lied. Maar Fischer is een serieuze ster die dus een serieus publiek trekt. Daar moeten we meer van weten.

Wat is het?

Je snapt de woordgrap van Donnie, maar het woord heeft meer te maken met ‘slagen’ dan met het uitbenen van dieren. Een schlager is een hit, letterlijk. En je snapt die naam wel: schlager is een feestje, vrolijk en een beetje sentimenteel. Om op te dansen, te deinen, en de Duitser kan er ook nog op wegdromen naar ‘toen’, toen het leven nog eenvoudig was, overzichtelijk en leuk. Nooit dus, maar dat geeft niet. Schlagers geven je even dat gevoel.

Het is wel eens het meest genante genoemd wat Duitsland ooit heeft voortgebracht. Het is in elk geval geen muziek waar je veel shirts mee verkoopt: de laatste detailniveau gaandeweg een verbijsterende sensatie van weidsheid en leegte oproept. De muziek zelf wordt een ruimte en biedt beschutting. Daarin doet ze me aan Bruckner denken, die ook ‘kathedralen’ van klank bouwde met concrete, niet-ambigue middelen.”

Hoe klinkt het?

Muzikaal trekt het zich nergens iets van aan: vrolijkheid troef. Majeure akkoorden, zoete strijkers, een baslijn van hooguit twee tonen, heldere vierkwartsmaat, soms

een bescheiden trompetje en als je geluk hebt een accordeon. Perfect voor op een bruiloft, een jubileum of na een lange dag *Tiefschnee* in de skihut. Armen inhaken en oompar.

Ook bij modernere schlager, zoals die van Helene Fischer, is het recept zo voorspelbaar als een schnitzel met citroen, maar wel verstopt achter net iets dikkere beats en loopjes op synthesizers die wat meer passen bij 2025. Schlager is immers echt popmuziek. Het volgt een bepaalde traditie, maar is niet per definitie traditioneel.

Het is allemaal niet helemaal onvergelijkbaar met het Nederlandse levenslied. Frans Bauer heeft niet voor niets enkele schlager-albums op zijn naam, en ook iemand als Corry Konings schurkt met haar Duitstalige songs tegen schlager. Maar in plaats van leunen op drama, is er polonaise.

Waar komt het vandaan?

Ik wil geen open deuren intrappen, maar de schlager komt uit Duitsland. De term werd voor het eerst gebruikt voor Johann Strauss’ hit in 1867, ‘An der Schönen Blauen Donau’. Een „entschiedener Schlager” schreef het *Wiener Fremdenblatt*. Geen schlager, maar wel dezelfde inhaakdichtheid, en ook een echte oorwurm.

Echte schlager kwam op via de operette na de Eerste Wereldoorlog en werd erg populair in de Weimarrepubliek. Liedjes vol levenslust, vaak met dubbelzinnige knipoo. „*Veronika, der Lenz ist da / Die Mädchen singen tralala / Die ganze Welt ist wie verhext / Veronika, der Spargel wächst!*”

De Tweede Wereldoorlog dempte de stemming, maar in de jaren vijftig kwam de schlager terug. Duitsers die dankzij het economische wonder steeds vaker op vakantie gingen naar Spanje, Italië en Griekenland, namen de meest kazige melodieën mee terug naar huis, en kruiden daarmee de schlager. Op de Amerikaanse en Britse muziek die Europa vervolgens overspoelde, was

eigenlijk maar één antwoord mogelijk: nog meer schlagers. Dat heeft het beeld van schlager geen goed gedaan: oer-Duits, traditioneel, nationalistisch, de horror van de oorlog negerend. Toch kwam veel rock-‘n-roll ook in schlager terecht, net als invloeden uit centraal en Oost-Europa. Sterker, Helene Fischer is geboren in de voormalige Sovjet-Unie.

Fischer vond in elk geval een *gemütlich* thuis in de schlager. Ze wilde eigenlijk musicalster worden, maar haar huidige manager duwde haar zachtjes de schlager in. „Ik weet niet of ik me zo comfortabel in de wereld van de popmuziek zou hebben gevoeld”, zei ze een paar jaar geleden. De schlagerwereld is misschien wat braaf, maar wel beschaafd. Schlager is liefde.

Wie moet ik luisteren?

Nou, je moet niks, het gaat hier wel om schlager. Helene Fischer is op het moment een van de meest populaire Duitse artiesten, ze verkocht al 18 miljoen albums en ‘Atemlos durch die Nacht’ uit 2013 is een monsterschlager die ook al een paar jaar in de Top 2000 staat. Vorige week bracht ze een nieuw album uit, maar dat zijn kinderliedjes (wel met karaoke-versies!). Die andere grote ster van het moment, Andrea Berg, heeft net een album met kerstliedjes uitgebracht.

Heino - ‘*Holla dia,dia, holladi holladi-hoo!*’ - kun je niet negeren. Daarnaast heb je het voormalige banjowonderkind Jürgen Drews, de parttime new-agecomponist Michael Holm, Guido ‘*I like Steffi Graf*’ Horn, Songfestivalwinnares (1980) Katja Ebstein en de man met de perfecte naam Draft Deutscher, die ook nog liedjes voor Boney M schreef én werd gecoverd door de Heideroosjes. Als je muziek die stevig is beïnvloed door schlager maar net aankunt, probeer dan het Zweedse groepje Abba: doordrénkt van schlager.

Dorine Schenk
AMSTERDAM

Voor een jubileumviering van honderd jaar quantummechanica heb ik twee quantumsymfonieën geschreven, voor orgel en voor orgel en quantumgitaar”, vertelt de Kazachstaanse pianist en componist Rakhat-Bi Abdysagin (1999) tijdens een videogesprek, kort voordat hij naar Oxford vertrekt voor de première. In minder dan een maand geeft hij in Europa vijf concerten en vier lezingen over de verbinding tussen quantummechanica en muziek. Hierover verscheen vorig jaar zijn boek *Quantum Mechanics and Avant-Garde Music: Shadows of the Void*. Abdysagins quantum-tour eindigt deze week in Leiden bij het 100 Jaar SPIN symposium, waar wordt gevierd dat twee natuurkundestudenten uit Leiden precies honderd jaar geleden het verschijnsel ‘spin’ – een cruciaal ingrediënt van de quantummechanica – ontdekten. Het is Abdysagins eerste concert in Nederland.

Welk verband ziet u tussen quantummechanica en muziek?
„Vooral metaforische correlaties. Een essentieel onderdeel van de moderne natuurkunde, waaronder quantummechanica, zijn experimenten die theorieën verifiëren. In muziek heeft de uitvoering de rol van het experiment. De partituur is niet de muziek. Het is slechts een beschrijving ervan. In de uitvoering wordt het muziek.

Er is een cruciaal verschil tussen de uitvoering van de meeste klassieke muziek en avant-gardemuziek. Klassieke stukken hebben slechts één traject. Als een pianist ergens halverwege een sonate van Beethoven begint en ik kijk naar de partituur, dan kan ik aan de hand van zijn tempo en snelheid berekenen wanneer hij bij het volgende punt aan-

INTERVIEW **RAKHAT-BI ABDYSSAGIN** PIANIST EN COMPNIST

‘Wiskunde en muziek delen een zoektocht naar structuur, patronen en schoonheid’

De Kazachstaanse pianist en componist Rakhat-Bi Abdysagin onderzoekt de verbinding tussen quantummechanica en muziek en schreef twee quantumsymfonieën. „Voor mij zit er in avant-gardemuziek iets intrinsiek wiskundigs.”

komt. Het is heel deterministisch, net als de klassieke natuurkunde. Daarbij kun je bijvoorbeeld met de positie, snelheid en richting van een bal berekenen waar hij heen rolt. Dat geldt niet voor de quantummechanica. Daar heb je bijvoorbeeld het onzekerheidsprincipe van Heisenberg, dat stelt dat je de positie en impuls van een deeltje niet tegelijkertijd precies kunt meten. Als een quantumdeeltje van A naar B reist en je doet onderweg geen meting, dan kun je niet weten welk pad is afgelegd. Je moet ervan uitgaan dat het alle mogelijk paden tegelijkertijd nam. Pas als je meet, kiest het één pad. Zo iets is ook mogelijk bij avant-gardemuziek. Componist Karlheinz Stockhausen parafraseerde bijvoorbeeld Heisenbergs natuurkunde in zijn ‘Klavierstücke XI’ dat bestaat uit negentien fragmenten verspreid over een papier. De muzikant bepaalt de volgorde. In wezen voert de muzikant dus een experiment uit, hij be-

paalt het traject. Zonder uitvoering moet je aannemen dat het stuk uit alle mogelijkheden tegelijkertijd bestaat.”
Hebben natuurkundigen iets met muziek?
„Zeker. Er zijn talloze voorbeelden. Einstein speelde viool, Max Planck was pianist, organist en cellist en componeerde muziek, waaronder operettes. En Werner Heisenberg, een van de grondleggers van de quantummechanica, was concertpianist. Muziek speelde een grote rol in Heisenbergs leven. Van het geld van de Nobelprijs die hij in 1932 won, kocht hij een vleugel. Ik heb de eer gehad om erop te spelen.”
Hoe raakte u als musicus geïnteresseerd in quantummechanica?
„Ik was goed in wiskunde. En wiskunde en muziek delen volgens mij een zoektocht naar structuur, patronen en schoonheid. Daarom vind ik avant-gardemuziek ook interessant.

Voor mij zit daar iets intrinsiek wiskundigs in. Ik kan de patronen en structuren ervan zien. Op mijn veertiende schreef ik het boekje *Wiskunde en hedendaagse muziek* met de conclusie dat stilte in muziek analoog is aan nul in wiskunde en leegte in de fysieke ruimte. Er is veel geschreven over wiskunde en muziek. Ik wilde iets anders doen en ik was ook geïnteresseerd in toepassing. Zo kwam ik uit bij natuurkunde en quantummechanica. En als componist wilde ik naar de metaforische of poëtische relatie met muziek kijken. Mogelijk heeft mijn vader, een theoretisch natuurkundige, ook invloed gehad.”

Hoe komt natuurkunde - met name de quantummechanica - terug in uw composities?
„Het zit in stukken zoals ‘Shadows of the Void’, ‘Time Run’ en ‘13 Notes from the Parallel Universe’. Die laatste is mijn muzikale interpretatie van de Everettiaanse quantummechani-

ca. Die stelt dat het universum telkens vertakt in parallelle werelden die zich verschillend ontwikkelen. De muziek bestaat uit dertien stukken voor strijkkwartet, die wat overlap hebben, maar zich verschillend ontwikkelen - als dertien vertakken de universums. Voor Oxford schreef ik een symfonie voor orgel - een van de oudste instrumenten - en quantumgitaar - een van de nieuwste. De quantumgitaar, ontwikkeld door theoretisch fysicus en muzikant Bob Coecke, is een elektrische gitaar die verbonden is met een quantumcomputer die tonen quantumeigenschappen meeeft. In het stuk bootsen we ook verstrengeling na, wat een bijzondere band is tussen quantumdeeltjes. Dat uit zich erin dat wat ik op het orgel doe, invloed heeft op de quantumgitaar en omgekeerd.”

Muziek lijkt subjectiever en meer gericht op emoties en wetenschap objectiever en rationeler. Hoe verbind je die twee?
„Muziektheorie viel lang onder de wiskunde. De structuur van bijvoorbeeld een sonate is net zo objectief als een wiskundige theorie. Die structuur roept vervolgens subjectieve emoties op. De een kan een liefdesverklaring horen en de ander een overwinningssmars. Dat idee heerst. Maar het is niet het hele verhaal. Natuurwetenschappen zijn niet de natuur. Het is onze menselijke kijk op de natuur, die gevormd wordt door de maatschappij en tijd waarin we leven. Muziek ontstaat vanuit diezelfde menselijke blik. Zoals Heisenberg ook concludeerde, zijn kunst (muziek) en wetenschap simpelweg verschillende talen waarin de mensheid over het universum praat.”

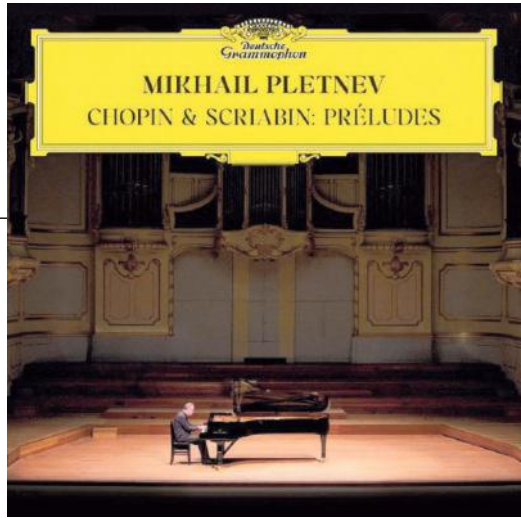
ALBUMS VAN DE WEEK

Meesterpianist Mikhail Pletnev volgt een slingerend pad

Klassiek
Mikhail Pletnev
Chopin & Scriabin: 24 Preludes
●●●●○

De naam Pletnev kan verstokte pianofanaten verrukt doen openen. Vooral wie de gloriejaren van de Rus heeft meegemaakt - grofweg van de jaren tachtig tot even na de eeuwwisseling - raakt niet uitgesproken over Mikhail Pletnevs sublieme techniek, zijn raadselachtige voorkomen, zijn zingende pianospel. Maar al jaren is het stiltejes rondom Pletnev (Archangelsk, 1957). Actief is hij nog wel, als dirigent en pianist, maar vooral in de marge: op de grote muziekpodia wordt weinig meer van hem vernomen. Er werd menig wenkbrauw gefronst bij zijn recentste optreden in Nederland, april vorig jaar: dat was niet bij een eerste klas orkest van hetzelfde kaliber als zijn pianospel, maar bij het kleinschalige Sinfonia Rotterdam, voor een hele Rachmaninoff-marathon. In het Concertgebouw was Pletnev voor het laatst te gast in februari 2018, in de toenmalige serie *Meester-*

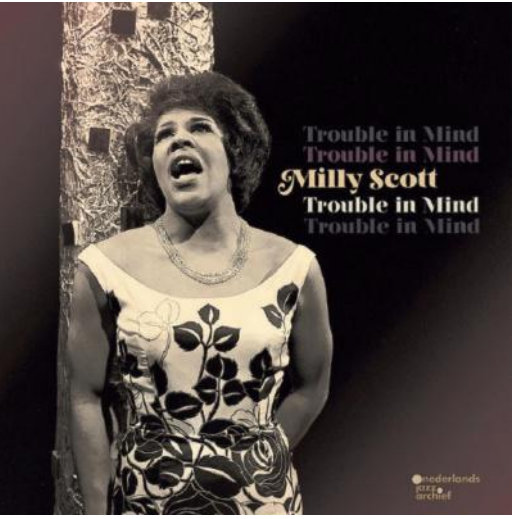
pianisten. NRC roemde daar zijn ongeëvenaard fijnzinnige toucher. Ook Marco Riaskoff, organisator van de serie, staat het recital nog helder voor de geest, vertelt hij desgevraagd. „Het was onvoorstelbaar geniaal. Er zaten veel pianisten in de zaal, en iedereen was het erover eens: we hebben vanavond iets heel bijzonders gehoord.” Over Pletnevs genialiteit en zijn uitzonderlijke geheugen doen veel verhalen de ronde. Op de radio zou hij eens twee Scarlatti-sonates hebben gehoord. Omdat ze hem beviel, speelde hij ze na bij zijn eerstvolgende concert - op gehoor, zonder de bladmuziek te bestuderen. Extreem moeilijke pianobewerkingen van Schulz-Evler speelt hij zo weg, zelfs na ze twintig jaar niet aan te raken. „Hij hoort iets, en het zit in zijn systeem”, aldus Riaskoff. **Gouden standaard** Tegenwoordig staat Pletnev vaker op de concertaffiches als componist-arrangeur dan als uitvoerend musicus. Behalve als solist en dirigent geniet Pletnev faam door zijn virtuoze pianotranscripties van Russische balletten, waarin hij als geen ander de kleuren van een heel orkest weet te

vangen op zwarte en witte toetsen. Geliefd zijn met name de concertsuite naar Tsjaikovski's *Notenkraker*, en de bewerking voor twee piano's van Prokofjevs *Cinderella*. Van laatstgenoemde zette Pletnev in 2004 zelf de gouden standaard op cd, met Martha Argerich als duopartner. Dat werd voorlopig zijn een-na laatste album voor het label Deutsche Grammophon; kort erop ging hij voorlopig met zelfverklaard pianopensioen. Wel bleef hij dirigeren, vooral bij het Russisch Nationaal Orkest dat hij zelf in 1990 oprichtte als het eerste staatsonafhankelijke orkest in Rusland. Zijn twee gastdirecties bij het Koninklijk Concertgebouworkest in 2007 en 2010, beide met uitsluitend Russische programma's, werden voorzichtig positief ontvangen in de pers. Kort na zijn laatste optreden bij het KCO werd Pletnev in Thailand gearresteerd op verdenking van kindermisbruik. Hem hing tot twintig jaar celstraf boven het hoofd voor verkrachting van een 14-jarige jongen. Zelf ontkende hij de aantijgingen en noemde de zaak een misverstand. Tot een veroordeling kwam het niet,

de zaak werd geseponeerd. Gedurende zijn leven ontving hij talrijke onderscheidingen van de Russische Federatie, maar lijkt er uit de gratie gevallen. In 2022 werd Pletnev, die inmiddels de Zwitserse nationaliteit heeft, ontslagen als artistiek leider van zijn eigen Russisch Nationaal Orkest. In Europa bracht hij vervolgens een nieuw orkest bijeen, deels met Russische musici in balingschap - het Rachmaninoff International Orchestra. En nu brengt zijn wonderlijk slingerende carrièrepad hem terug bij de vleugel. Voor het eerst in twintig jaar ligt er weer een soloalbum van Mikhail Pletnev bij Deutsche Grammophon, met preludes van Chopin en Skrjabin. Zijn interpretaties klinken haast gelaten, berustend. De Skrjabin is hier minder contrastrijk dan in zijn opname uit de jaren negentig van hetzelfde werk. Maar wat óók opvalt is wat een ras pianist Pletnev nog altijd is, met een prachtig gebonden klank. Zijn spel zit vol verrassende wendingen en is van een grote lichtheid - al zal zijn eigenzinnige Chopin lang niet iedereen bekoren.

Marnix Bilderbeek

om met zijn orkest naar Amerika mee te gaan, sloeg ze af. **Eurovisie Songfestival** Achteraf bezien stonden nog meerdere ontwikkelingen haar opmars naar de top van de jazz in de weg. Via de Nederlandse impresario Lou van Rees werd Scott vooral een vedette in de amusementsmuziek met lichte, commerciële liedjes. Ze kwam veelvuldig op televisie, in shows van Willy & Willeke Alberti of het satirische *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*. De jazzliedjes op dit album komen uit een periode voordat Milly Scott in 1966 als eerste zwarte artiest ooit voor Nederland deelnam aan het Eurovisie Songfestival. Dat was geen succes, de zangeres kreeg in Luxemburg slechts twee punten. Ze moest het doen met een draak van een liedje: de rumba ‘Fernando en Felipe’, met een knullig tekstje over twee Chileenen. Dat probeerde ze ritmisch nog op te leuken met een soort jazzscat (*‘toong-ki tong ti-ki kong kong kong...’*), maar het bleef ongeschikt voor het Eurovisiepodium. Zingend en voor die tijd wild dan-

send van de showtrap met een handmicrofoon (!) tot ze bij twee gitaristen met sombrero's belandde, en daarna achterwaarts ook die trap weer op, was ze een opvallend temperamentvolle verschijning in het witte Europese liedjesconcorso. Dat naast dat magere nummer ook haar donkere huidskleur meespeelde bij de puntentelling, had ze in eerste instantie niet beseft. Maar iedereen wist wel meteen wie Milly Scott was. Ze hield er jaren werk aan over, ook als zingende actrice in musicals. De jazz doofde echter uit. En midden jaren tachtig werd ze therapeut. *Trouble in Mind* kan beschouwd worden als een genoegdoening voor een buitengewone zangeres wier jazz en blues-kant helaas is ondergesneeuwd. Milly Scott was écht goed. Rita Reys had aan haar een geduchte concurrente die eerlijk gezegd net even lossier zong en bewegelijker was. Scott, nu 91 jaar, nam haar plaat onlangs zelf in ontvangst. Eindelijk. Het album (lp of cd) is te verkrijgen via het Nederlands Jazzarchief.

Amanda Kuypers

COLOFON

Mediahuis NRC BV
Hoofdredacteur:
Patricia Veldhuis
Algemeen directeur:
Dominic Stas

Redactie
Vragen, opmerkingen of suggesties?
Mail naar **redactie@nrc.nl** of ga naar **nrc.nl/contact**.
Postadres: Postbus 20673, 1001 NR Amsterdam, t.a.v. rubriek, redactie of persoon.
T: **020 - 755 3000** (algemene nummer)

Ingezonden brieven
Reageren op artikelen? Stuur maximaal 250 woorden naar **opinie@nrc.nl**. Vermeld naam, adres en tel. nummer.

Advertenties
T: **020 - 755 3049**, E: **sales@nrc.nl**, W: **adverteren.nrc.nl**

Familieberichten
T: **020 - 755 3052**, E: **familieberichten@nrc.nl**

NRCWebwinkel
E: **klantenservice@nrcwebwinkel.nl**

Bezorging en abonnementen
Wij streven ernaar NRC te bezorgen voor 7.00 uur, op zaterdag voor 9.00 uur. W: **nrc.nl/service**, T: **088-572 0572** (ma-vr 8.00-17.00, za 9.00-13.00)

Omvang persoonsgegevens
Mediahuis NRC BV legt van abonnees en gebruikers van online dienstverlening gegevens vast voor de uitvoering van een (abonnee)overeenkomst en/of het verlenen van diensten. Deze gegevens kunnen worden gebruikt om u te informeren over relevante producten en diensten van Mediahuis NRC BV (zie ook **nrc.nl/privacyverklaring**). Afmelden kan via **privacy@nrc.nl**.

Auteursrecht
© NRC, 2025. Alle auteursrechten en databankrechten ten aanzien van (de inhoud van) deze uitgave worden uitdrukkelijk voorbehouden. Deze rechten berusten bij Mediahuis NRC BV c.q. de betreffende auteur. Zie voor de volledige tekst: **nrc.nl**

Zo leest u de NRC waardering
●●●●● buitengewoon
●●●●● zeer goed
●●●●● goed
●●●●● matig
●●●●● zwak

Weekdeals

GELDIG T/M 14 DECEMBER 2025

TRAVELIN'

Warme jassen en leren laarzen

- › Warme dames pufferjas met donsachtige vulling
- › Waterbestendige en winddichte heren pufferjas
- › Leren dameslaarzen met warme wollen voering
- › Bekijk meer kleding en schoenen van Travelin' online

ADVIESPRIJS
~~279,95~~
119,95

ADVIESPRIJS
~~279,95~~
119,99

ADVIESPRIJS
~~259,95~~
109,95

BEKIJK ALLES VAN TRAVELIN' ONLINE

Tot
64%
korting

SANGEAN

Muzieksysteem

39% korting

ADVIESPRIJS
~~649,00~~
399,00

MET DAB+, FM EN INTERNETRADIO

- › Afspelen via Bluetooth, Spotify, CD en USB
- › Met een dimbaar TFT LCD-kleurendisplay
- › Wekkerfunctie en hoofdtelefoonaansluiting

PYREX

Bewaarschalen

25% korting

ADVIESPRIJS
~~19,95~~
14,95

GEMAAKT VAN BOROSILICAAT GLAS

- › Geschikt voor temperaturen tussen -40 °C tot 350 °C
- › Kan direct vanuit de vriezer in een oven worden gezet
- › Bekijk meer producten van Pyrex online

NEDIS

Verrekijker

33% korting

ADVIESPRIJS
~~59,95~~
39,95

MET 10X VERGROTING EN HELDER GLAS

- › Licht aluminium ontwerp met rubberen grip
- › Comfortabel kijken, ook voor bril dragers
- › Geleverd met reistas, reinigingsdoek en riem

TEN CATE

Dekbedovertrek

Tot 56% korting

ADVIESPRIJS VANAF
~~39,95~~
19,95

GEMAAKT VAN 100% PERKALINE KATOEN

- › Heerlijk zacht, ademend en goed vochtregulerend
- › Instopstrook over de gehele breedte
- › Bekijk meer bedtextiel van Ten Cate online

QLT

Bladblazer

50% korting

ADVIESPRIJS
~~99,95~~
49,95

KRACHTIGE 12V BLADBLAZER

- › Ideaal voor lichte tot middelzware schoonmaaktaken
- › Instelbare luchtsnelheid tussen de 120-220 km/u
- › Bekijk meer QLT gereedschap online

VITAPUR

Anti-snurkkussen

69% korting

ADVIESPRIJS
~~79,95~~
24,95

MOEDIGT ZIJWAARTS SLAPEN AAN

- › Met traagschuim, bamboe houtskool en zilverionen
- › Ergonomisch ontwerp voor een optimale slaappositie
- › Bekijk meer Vitapur kussens online

